

І.І.МИТРОФАНОВ, А.М. ПРИТУЛА

СПІВУЧАСТЬ У ЗЛОЧИНІ

Навчальний посібник

Одеса
Фенікс
2012

УДК 343.237
ББК 67.9 (4УКР)308 я73
М67

*Рекомендовано до друку вченою радою
Міжнародного гуманітарного університету
(протокол № 3 від 05 листопада 2010 року)*

Рецензенти:

Стрельцов Є. Л., доктор юридичних наук, доктор теології, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, проректор з навчальної роботи Одеського національного університету ім. І. Мечникова, завідувач кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики, член-кореспондент Національної академії правових наук України

Меркулова В. О., доктор юридичних наук, професор, полковник міліції, перший проректор Одеського державного університету внутрішніх справ, Заслужений юрист України

Фріс П. Л., доктор юридичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри кримінального права Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника

Митрофанов І. І., Притула А. М.

М67 Співучасть у злочині: навч. посіб. / І. І. Митрофанов, А. М. Притула. — О.: Фенікс, 2012. — 205 с.

ISBN

ББК 67.9 (4УКР)308 я73

У навчальному посібнику на підставі досягнень кримінально-правової науки висвітлюються поняття, форми спільного вчинення злочину декількома суб'єктами злочину, види співучасників, кримінальна відповідальність осіб, які вчинили злочин у співучасті.

Для студентів, аспірантів та викладачів вищих юридичних навчальних закладів, а також наукових і практичних працівників.

ISBN

© Митрофанов І. І., Притула А. М., 2012
© Оформлення ПП «Фенікс», 2012

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1	
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ІНСТИТУТУ СПІВУЧАСТІ У ЗЛОЧИНІ.....	7
1.1. Поняття співучасті у злочині.....	7
1.2. Кримінально-правове значення інституту співучасті у злочині	22
1.3. Ознаки співучасті у злочині та їх закріплення у КК України	24
РОЗДІЛ 2	
ВИДИ СПІВУЧАСНИКІВ.	
ФОРМИ СПІВУЧАСТІ У ЗЛОЧИНІ.....	40
2.1. Види співучасників злочину.....	40
2.2. Класифікація співучасті у злочині	77
2.3. Співвиконавство як проста форма співучасті.....	83
2.4. Вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною організацією.....	90
РОЗДІЛ 3	
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СПІВУЧАСНИКІВ.....	117
3.1. Підстава кримінальної відповідальності співучасників злочину	117
3.2. Відповідальність співучасників злочину за сучасним кримінальним правом України	134
3.3. Кримінальна відповідальність при добровільній відмові співучасників ..	150
3.4. Кримінальна відповідальність за причетність до злочину	160
Рекомендована література.....	176
Контрольні питання до теми: «Співучасть у злочині».....	183
Тестові завдання до теми: «Співучасть у злочині»	184
Завдання до теми «Співучасть у злочині».....	194
ДОДАТОК.....	196

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ЗКВ** – Закон України про кримінальну відповідальність
ЗЧ КК – Загальна частина Кримінального кодексу
КК – Кримінальний кодекс України
КПК – Кримінально-процесуальний кодекс
КПР – Кримінальне право
КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення
МВС – Міністерство внутрішніх справ України
ОЧ КК – Особлива частина Кримінального кодексу
П. – пункт
ПВСУ – Пленум Верховного Суду України
Ст. – стаття
ЦК – Цивільний кодекс України
Ч. – частина

ВСТУП

У системі норм законодавства України про кримінальну відповідальність інститут співучасті посідає важливе місце. Для злочинів, що вчинені у співучасті, є обов'язковими всі ознаки, зазначені у ст. 11 КК України, тобто ознаки суспільної небезпечності, протиправності, винності, а також всі ознаки, передбачені конкретною статтею Особливої частини Кримінального кодексу (далі — ОЧ КК) для складу злочину. Однак співучасть у злочині припускає й наявність ознак, які є нехарактерними для злочинів, що вчинені окремими особами.

У теоретичному плані питання співучасті виявляються одними з найскладніших у межах загального вчення про злочин. Однак, зростання злочинності в період швидкої «капіталізації» всіх суспільних відносин, активний прояв її організованих форм змушують українських учених активізувати роботу у напрямі дослідження проблем співучасті у злочині. Так, у різні роки питання співучасті досліджувалися такими радянськими та вітчизняними вченими як В. О. Алексеєв, Д. П. Альошин,

П. П. Андрушко, В. П. Бахін, І. М. Борисов, М. П. Берестовий, Ф. Г. Бурчак, М. К. Гнетнев, О. Ф. Долженков, Р. Р. Галиакбаров, Н. О. Гурторова, В. П. Ємельянов, А. Ф. Зелінський, М. С. Карпов, Г. А. Крігер, С. А. Кузьмін, І. П. Малахов, М. І. Мельник, Ю. В. Москвін,

В. О. Навроцький, Р. С. Орловський, А. В. Савченко, І. В. Сервецький, В. Д. Сущенко, А. І. Писецький, В. С. Прохоров, П. Ф. Тельнов, М. І. Хавронюк, В. П. Шеломенцев та ін.

Незважаючи на позитивність численних наукових досліджень цього кримінально-правового інституту, окремі аспекти вчення про співучасть дотепер не одержали остаточного наукового осмислення й вирішення. Так, не досягнуто згоди щодо змісту ознак, що характеризують конкретні групові об'єднання злочинців; вимагають додаткового дослідження питання, що стосуються підстави і меж відповідальності співучасників; немає єдиної думки серед фахівців щодо розуміння спільності як об'єктивної ознаки співучасті у злочині, виникає розбіжність поглядів із приводу суб'єктивних ознак цього поняття.

Вважається майже аксіомою положення про те, що вчинення злочину у складі співвиконавців, а тим більше організованою групою, є обставиною, що суттєво (інколи у кілька разів) посилює відповідальність. Із цієї точки зору слід погодитися з А. Ф. Зелінським, який зазначав, що нелогічно і несправедливо підвищену соціальну небезпеку злочинної групи автоматично переносити на особу окремого учасника. Вина і відповідальність кожного є індивідуальними і мають визначатися з ура-

хуванням ролі у злочинній діяльності стійкого злочинного об'єднання і місця в ієрархічній структурі¹. Не завжди справедливо, наприклад, квартирну крадіжку, вчинену двома особами, карати суворіше, ніж таку саму, на ту ж суму заподіяної шкоди крадіжку, яку вчинив один злодій-професіонал. Членство у злочинній групі та й участь в окремих епізодах її діяльності нерідко бувають вимушеними.

Групова злочинна діяльність виявляється не тільки в підготовці і вчиненні конкретних злочинів, але й у системі діянь іншого роду.

У складі групи з'являються учасники, які особистої участі у підготовці і вчиненні злочину не беруть. Виконуючи організаційні функції, ці особи забезпечують створення й функціонування групи, її ресурсне забезпечення, а також легалізацію і збільшення злочинних доходів. Завдяки їхній діяльності ступінь і характер зорганізованості злочинної групи зростають, що підвищує її суспільну небезпеку.

Як зазначають І. Г. Галимов і Ф. Р. Сундуrow, традиційне розуміння співучасті не може пояснити підставу кримінальної відповідальності таких осіб².

Все вищезгадане дозволяє дійти висновку, що проблема співучасті у злочині являє собою не тільки науковий інтерес, але й має велике значення для правозастосовних органів, тому що безпосередньо пов'язана з правильною кваліфікацією злочинів, вчинених спільними зусиллями декількох осіб, індивідуалізацією відповідальності і призначенням справедливого покарання винним.

Запропонований навчальний посібник розрахований на поглиблення знань студентів із курсу кримінального права України, у межах якого розглядається тема — «Співучасть у злочині». Це стане запорукою того, що знання щодо сутності співучасті у злочині, її форм, підстави і меж кримінальної відповідальності співучасників злочину допоможуть майбутнім юристам професійно протидіяти груповій злочинності засобами кримінального права.

---

¹Зелинский А.Ф. Криминальная психология / Зелинский А.Ф. — К. : Юриком Интер, 1999. — С. 203.

²Галимов И. Г. Организованная преступность: тенденции, проблемы, решения / И. Г. Галимов, Ф. Р. Сундуrow. — Казань : ООО «Образцовая типография», 1998. — С. 104–105.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ІНСТИТУТУ СПІВУЧАСТІ У ЗЛОЧИНІ

1.1. Поняття співучасті у злочині

Характерною рисою діяльності людини є колективізм. Виконання будь-яких завдань завжди стає більш реальним за участі декількох індивідів. Слід також зазначити, що певні види робіт можуть здійснюватися тільки спільними зусиллями великої кількості учасників (наприклад, будівництво великої технічної споруди). Сказане цілком стосується і злочинної діяльності, що може здійснюватися групами з декількох осіб. Групова злочинна діяльність являє собою підвищену суспільну небезпеку не тільки тому, що вчинення злочину у групі значно полегшено, але й тому, що явище групової злочинності викликає обґрунтовану тривогу громадян, спотворює соціальне обличчя суспільства, деформує у більшості випадків уявлення людей про соціальну справедливість і законність¹. Однак не кожний груповий злочин є проявом співучасті. Саме тому виникає потреба у з'ясуванні питань необхідності визначення поняття співучасті у злочині і групового злочину.

Питання про поняття групи в кримінальному праві є не менш складним, ніж в інших галузях знань. Саме складністю проблеми і пояснюються розбіжності, що існують в теорії й на практиці.

---

¹Иванов Н. Г. Понятие и формы соучастия в советском уголовном праве. Онтологический аспект / Н. Г. Иванов ; под ред. О. Ф. Шишова – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1991. – С. 3.

У сучасному кримінальному праві переважають два погляди на зміст цього поняття. Так, М. С. Гагарін і П. Ф. Тельнов вважають за можливе включати до складу злочинної групи як виконавців, так і організаторів, підбурювачів, пособників, а П. І. Гришаєв,

Г. О. Кригер, М. Д. Шаргородський, Р. Р. Галиакбаров, О. Ф. Ананьїн відстоюють точку зору, відповідно до якої членами злочинної групи можуть бути тільки суб'єкти, які спільно і безпосередньо виконують діяння, тобто співвиконавці.

На думку М. І. Ковальова, злочини, в яких беруть участь декілька осіб, необхідно поділити на дві групи: перша — злочин може бути вчинений у співвиконавстві, коли всі його учасники є особами, які безпосередньо виконують об'єктивну сторону злочину; друга — злочин може бути вчинений у співучасті, коли поділ ролей співучасників виходить за межі складу злочину, точніше, його об'єктивної сторони. Посилаючись на досвід німецького законодавства, саме останнє М. І. Ковальов вважає справжньою співучастю у злочині¹.

Групові злочини можливі й при одному належному суб'єкті кримінальної відповідальності. Залежно від конструкції складу в окремих випадках потрібно, щоб група мала всі ознаки співучасті, а в інших можливий «груповий» спосіб вчинення посягання, що матиме місце і при одному суб'єкті злочину. Причому останній варіант до співучасті не має ніякого відношення, оскільки він є самостійним правовим явищем, а саме: характеризує об'єктивну сторону посягання, особливості виконання злочину належним суб'єктом із залученням фізичних зусиль малолітніх і неосудних².

Окремі автори, які досліджували цю проблему, вважають, що відсутність співучасті у злочині автоматично означає і відсутність групового злочину³.

Стаття 28 КК України передбачає чотири види злочинних угруповань: 1) група без попередньої змови; 2) група за попередньою змовою; 3) організована група; 4) злочинна організація.

---

¹М. И. Ковалев. – Соучастие в преступлении : монография / М. И. Ковалев. – Екатеринбург : Изд-во УрГЮА, 1999. – С. 18–19.

²Галиакбаров Р. Р. Квалификация многосубъектных преступлений без признаков соучастия / Р. Р. Галиакбаров. – Хабаровск : Изд-во Хабар. ВШ МВД СССР, 1987. – С. 59.

³Тельнов П. Ф. Ответственность за соучастие в преступлении : уч. пособ. / П. Ф. Тельнов. – М. : РИО ВЮЗИ, 1978. – С. 23; А. В. Ушаков Групповое преступление и смежные с ним формы преступной деятельности / А. В. Ушаков. – Калинин : Изд-во Калинин. гос. ун-та, 1978. – С. 57–58.

У багатьох статтях Особливої частини КК встановлено підвищену відповідальність за злочини, вчинені групою осіб, групою осіб за попередньою змовою та організованою групою. Разом із тим, у жодній статті КК не передбачено вчинення діяння так званою злочинною групою, хоча терміни «злочинна група», «груповий злочин» і «групова злочинність» широко використовуються у кримінологічній та кримінально-правовій літературі.

О.В. Головкін у своєму дисертаційному дослідженні розглянув два підходи в науці кримінального права до співвідношення понять «груповий злочин» і «співучасть у злочині». Сутність першого підходу полягає у тому, що груповий злочин розглядається виключно як співвиконавство. Однак некоректно виводити групу осіб і відповідно груповий злочин за межі інституту співучасті у злочині. Інша позиція щодо співвідношення розглядуваних понять — будь-який спільний злочин, вчинений умисно двома або більше особами, які можуть нести кримінальну відповідальність, є груповим. Інститут співучасті належить до всіх проявів групової злочинної діяльності. Відповідно, груповий злочин не вичерпується лише співвиконавством. Такі висновки, на думку О.В. Головкіна, узгоджуються з поняттям співучасті, закріпленим у ст. 26 КК України, тому поняття групового злочину запропоновано вважати рівнозначним поняттю співучасті у злочині. Ці висновки підтверджуються результатами здійсненого О.В. Головкіним дослідження кримінальних справ про групові злочини (у 43,7% таких справ було виявлено розподіл ролей). Тезу «груповий злочин = співучасть у злочині» підтримала і переважна більшість опитаних співробітників органів прокуратури м. Києва і Генеральної прокуратури України — 77,5%¹.

Але така дискусія не має ніякого практичного значення. У цьому зв'язку, на нашу думку, слід розрізняти групу, яка є родовим поняттям щодо всіх можливих проявів спільної злочинної діяльності співучасників, і групу осіб, яку виокремлює законодавець у ч. 1 ст. 28 КК України, коли мова йде про суб'єктів злочину, що спільно виконують об'єктивну сторону складу злочину без попередньої на те змови.

Групова форма вчинення злочину є різновидом множинності учасників злочину, коли в процесі посягання суб'єкт, поряд із своїми, використовує додатково фізичні зусилля неосудних, або осіб, які не до-

---

¹Головкін О. В. Групова злочинність та її попередження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. В. Головкін. – К., 2005. – 19 с.

сягли віку кримінальної відповідальності, або інших осіб, які з передбачених законом про кримінальну відповідальність підстав не можуть бути притягнутими до кримінальної відповідальності.

У науковій літературі є різні визначення поняття співучасті. Із цього приводу Ф.Г. Бурчак зазначав, що питання про поняття співучасті, незважаючи на велику кількість літературних джерел, дотепер належить до дискусійних. Майже кожен автор, що торкається проблем співучасті, пропонує своє визначення співучасті, яке, нехай не на багато, але відрізнялося від інших¹. Однак проблему окреслення поняття співучасті у злочині і сьогодні не можна назвати остаточно вирішеною².

М.С. Таганцев зазначав, що до співучасті належать лише ті зовсім своєрідні об'єднання злочинців, у яких є солідарна відповідальність усіх за кожного і кожного за всіх, що дозволило вченню про співучасть одержати значення самостійного інституту³.

У кримінально-правовій літературі радянського періоду мав місце двоякий підхід до визначення співучасті. Деякі фахівці визнавали припустимим співучасть тільки в умисних злочинах. Так, А.А. Піонтковський визначав співучасть як умисну участь двох або декількох осіб у вчиненні умисного злочину⁴.

Інші вчені пропонували вважати співучастю вчинення одного чи декількох злочинів спільною діяльністю двох або більше осіб⁵.

Стаття 17 Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік 1958 року (ст. 19 КК УРСР 1960 р.) у ч. 1 визначала співучасть як умисну спільну участь двох або більше осіб у вчиненні злочину.

---

¹Бурчак Ф. Г. Соучастие: социальные, криминологические и правовые проблемы / Ф. Г. Бурчак. – К.: Вища школа, 1986. – С. 92.

²Ковітіді О. Ф. Інститут співучасті у кримінальному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О. Ф. Ковітіді. – Х., 1999. – 16 с.

³Таганцев Н.С. Русское уголовное право: Лекции. Часть общая: в 2 т. / Н. С. Таганцев ; сост. и отв. ред. Н. И. Загородников. – М. : Наука, 1994. – Т. 1. – С. 329.

⁴Пионтковский А. А. Уголовное право. Общая часть : учебник / [А. А. Герцензон, Н. Д. Дурманов, М. М. Исаев и др.]. – М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1938. – С. 314; Пионтковский А. А. Уголовное право РСФСР. Часть общая / А. А. Пионтковский. – М. : Гос. изд-во, 1924. – С. 183–186.

⁵Трайнин А. Н. Уголовное право. Общая часть / А. Н. Трайнин. – М. : Изд-во 1-го Моск. госуд. ун-та, 1929. – С. 339–346.

Поряд із виконавцем, підбурювачем і пособником Основи кримінального законодавства легалізували фігуру організатора, який втілював також функції керівника злочину.

Більшість дослідників пропонувало включити до визначення співучасті вказівку про умисний характер вчиненого злочину¹. Так, Ф. Г. Бурчак співучасть визначає як спільну участь двох або більше осіб у вчиненні одного й того самого умисного злочину². Причому намір на спільність він вважає факультативною ознакою. За визначенням П. Ф. Тельнова, співучастью визнається вчинення умисного злочину спільними свідомо об'єднаними діяннями двох або більше осіб³. На думку П. І. Гришаєва і Г. А. Крігера, матеріальними особливостями співучасті є, по-перше, погоджена, по-друге, спільна злочинна діяльність декількох осіб, спрямована на досягнення єдиного результату⁴.

Виникає питання: чи є законодавче визначення поняття співучасті універсальним, що охоплює всі випадки вчинення одного і того ж самого злочину декількома особами, чи має стосуватися тільки тих його проявів, коли між співучасниками існує розподіл ролей? Це питання, як справедливо зазначає Ф. Г. Бурчак, є преюдиціальним, тому що від його вирішення залежить не тільки підхід до всіх проблем співучасті, але й сама конструкція норм Загальної частини КК, що регулюють цей інститут⁵.

На думку І. П. Малахова, співучасть не є тотожною груповому злочинному посяганням, в якій би формі воно не проявлялося. Це різні явища, що мають різний зміст і самостійне кримінально-правове зна-

---

¹Пионтковский А. А. Курс советского уголовного права. Часть общая : в 6 т. / А. А. Пионтковский; редкол. : А. А. Пионтковский, П. С. Ромашкин, В. М. Чхиквадзе. – М. : Наука, 1970. – Т. 2: Преступление. – С. 452; Ковалев М. И. Соучастие в преступлении : в 2 ч. / М. И. Ковалев ; под ред.: М. А. Ефимова. – Свердловск, 1962. – Ч. 2 : Виды соучастников и формы участия в преступной деятельности. – С. 130; Бурчак Ф. Г. Учение о соучастии по советскому уголовному праву / Ф. Г. Бурчак. – К. : Наук. думка, 1969. – С. 58.

²Бурчак Ф. Г. Соучастие: социальные, криминологические и правовые проблемы / Ф. Г. Бурчак. – К.: Вища школа, 1986. – С. 117.

³Тельнов П. Ф. Ответственность за соучастие в преступлении : уч. пособ. / П. Ф. Тельнов. – М. : РИО ВЮЗИ, 1978. – С. 12.

⁴Гришаев П. И. Соучастие по советскому уголовному праву / П. И. Гришаев, Г. А. Кригер. – М. : Госюриздат, 1959. – С. 51.

⁵Бурчак Ф. Г. Соучастие: социальные, криминологические и правовые проблемы / Ф. Г. Бурчак. – К.: Вища школа, 1986. – С. 93.

чення¹. Він не тільки запропонував розглядати законодавче визначення співучасті лише щодо випадків підбурювання, організаторства і пособництва вчиненню злочину, але й констатував, що, утримуючи проблему протидії груповій та організованій злочинності в межах інституту співучасті, теорія звела її наукове вирішення нанівець².

Ю. А. Красиков вважає, що стаття Загальної частини КК про співучасть та умови кримінальної відповідальності за співучасть у злочині не може поширюватися на статті Особливої частини КК, в яких містяться ознаки злочину, вчиненого групою осіб, організованою групою тощо³. У цьому випадку, на його думку, законодавство обмежує сферу загальності, універсальності норми Загальної частини. Аналогічну точку зору відстоюють М. Д. Шаргородський і Ф. Г. Бурчак⁴.

Інші вчені беруть за основу тезу про те, що приписи ст. 19 КК УРСР 1960 р. (нині ст. 26 КК України) є загальним нормативним положенням щодо всіх випадків умисної спільної злочинної діяльності⁵.

Ця позиція заслуговує на підтримку, оскільки Загальна частина КК України містить у собі норми, що визначають завдання, принципи та основні інститути кримінального права України.

Цільове призначення загальних принципів і положень, що містяться в Загальній частині, полягає в обслуговуванні норм Особливої частини

---

¹ Малахов И. П. Соучастие и групповая организованная преступность / И. П. Малахов // Правоведение. – 1994. – № 5–6. – С. 124–125.

² Малахов И. П. Знач. роб. – С. 122.

³ Красиков Ю. А. Уголовное право: Соучастие в преступлении. Общая часть : курс лекций [лекция 10] / Ю. А. Красиков ; под ред. А. Н. Игнатова. – М. : Норма, Инфра-М, 1996. – С. 5.

⁴ Шаргородский, М. Д. Некоторые вопросы учения о соучастии / М. Д. Шаргородский // Правоведение. – 1960. – № 1. – С. 84; Бурчак Ф. Г. Соучастие: социальные, криминологические и правовые проблемы / Ф. Г. Бурчак. – К.: Вища школа, 1986. – С. 93–102.

⁵ Див.: Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Відп. ред. С. С. Яценко. – 4-ге вид., перероб. та доп. – К. : А.С.К., 2005. – С. 42–46; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 3-ге вид., перероб. та доп. – К.: Атіка, 2004. – С. 78–81; Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. / За заг. ред. М. І. Бажанова. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 189–195; Матишевский П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. / П. С. Матишевский. – К. : А.С.К., 2001. – С. 165–166; Иванов Н. Г. Групповая преступность: содержание и вопросы законодательного регулирования / Н. Г. Иванов // Государство и право. – М. : Наука, 1996. – № 9. – С. 67–75.

КК. Тому структуру норм Особливої частини КК варто розглядати в нерозривному зв'язку і єдності з нормами Загальної частини КК. М. І. Бажанов зазначає, що для кваліфікації дій організаторів, підбурювачів і пособників, крім статті Особливої частини, що передбачає злочин, вчинений виконавцем, є необхідним посилання і на ст. 27 КК¹.

Спірною є точка зору В. П. Малкова про те, що норми Загальної частини при кваліфікації використовуються (вказуються) лише в тому разі, якщо вони уточнюють характер злочинної діяльності лише порівняно з тією діяльністю, що описана у нормі Особливої частини². Дійсно, далеко не в усіх випадках у процесуальних документах містяться посилання на норми Загальної частини. Із цього, однак, не випливає, що вони не використовуються. Ознаки складів злочинів, яких немає у диспозиціях статей Особливої частини, а саме: ознаки, що характеризують суб'єкт злочину (наявність певного віку, осудність); ознаки, що належать до об'єктивної сторони (ознаки незакінченого злочину і злочину, вчиненого у співучасті), ознаки, що характеризують суб'єктивну сторону (умисна й необережна форми вини); ознаки, що належать до об'єкта злочину, містяться у положеннях Загальної частини законодавства про кримінальну відповідальність.

Враховуючи вищезгадане, слід зазначити, що норма Загальної частини КК про поняття співучасті має універсальне значення і поширюється на всі випадки вчинення умисного злочину спільними зусиллями декількох суб'єктів. Відповідно, передбачені статтями Загальної та Особливої частин КК України злочинні організації є проявами співучасті. З одного боку, вони мають загальні ознаки — участь у злочині двох чи більше осіб, спільний та умисний характер діяльності винних, а з іншого — мають деякі специфічні, конструктивні особливості, що відрізняються одна від одної.

Таким чином, поняття співучасті, що міститься у диспозиції ст. 26 КК, — це узагальнена характеристика всіх проявів спільної злочинної діяльності. Отже, група осіб, група осіб за попередньою змовою, організована група і злочинна організація (ст. 28 КК України), а також злочинна організація (ст. 255 КК України), банда (ст. 257 КК України), терористична група чи терористична організація (ч. 1 ст. 2583 КК України) і воєнізовані або збройні формування (ст. 260 КК України)

---

¹Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. для студ. вищ. навч. закл. освіти / За заг. ред. М. І. Бажанова. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 13.

²Малков В. П. Совокупность преступлений / В. П. Малков. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1974. – С. 80.

співвідносяться із законодавчим формулюванням поняття співучасті як рід і вид.

Розрізняючи соціологічну і юридичну (кримінально-правову) характеристику спільної злочинної діяльності декількох осіб, В. С. Прохоров зазначає, що власне вчинення злочину в співучасті — не загальна і безумовна підстава посилення відповідальності співучасників, а обставина, що підлягає оцінці у кожному конкретному випадку. Відповідно до закону вона може бути обставиною, що обтяжує відповідальність кожного співучасника (п. 2 ст. 41 КК УРСР), що обтяжує відповідальність окремого співучасника (п. 7 ст. 41 КК УРСР) чи обставиною, що пом'якшує її (п. 3 ст. 40 КК УРСР)¹. А. А. Пионтковський, М. І. Ковальов, П. Ф. Тельнов, Р. Д. Сабіров, Р. Р. Галіакбаров, М. Х. Хабібуллін називають співучасть обставиною, що підвищує суспільну небезпечність злочинного діяння за певних умов².

Кримінальна відповідальність співучасників визначається характером і ступенем фактичної участі кожного із співучасників у вчиненні злочину³. П. Ф. Тельнов зазначає, що співучасть за шкідливістю складових його дій і за безпекою особистості самих співучасників є неоднорідною. Серед них зустрічаються активні організатори і підбурювачі, а частіше — пасивні суб'єкти, втягнені у злочин у зв'язку з недостатньою свідомістю. Оцінювати посягання всіх їх більш суворо, ніж аналогічні діяння суб'єкта, було б несправедливо. Із цих причин

---

¹ Курс советского уголовного права. Часть общая. Т. 1 / Отв. ред. : Н. А. Беляев, М. Д. Шаргородский. — Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1968. — С. 585–587.

² Див.: Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву / А. А. Пионтковский. — М. : Госюриздат, 1961. — С. 551; Ковалев М. И. Соучастие в преступлении : в 2 ч. / М. И. Ковалев. — Свердловск, 1960. — Ч. 1 : Понятие соучастия. — С. 110; Тельнов П. Ф. Ответственность за соучастие в преступлении: учеб. пособ. / П. Ф. Тельнов. — М. : РИО ВЮЗИ, 1978. — С. 18–19; Сабиров Р.Д. Повышенная общественная опасность группового преступления // Проблемы групповой и рецидивной преступности : межвуз. сб. науч. трудов / Р. Д. Сабиров. — Омск : Изд-во Ом. ВШМ МВД СССР, 1981. — С. 4; Российское уголовное право. Общая часть : учебник / Под ред Р. Р. Галиакбарова. — Саратов : Науч.-организаци. и ред.-издат. отдел Саратовск. высш. Шк. МВД РФ, 1994. — С. 223–224; Уголовное право России. Общая часть : учеб. для вузов / Под ред. проф. В. П. Малкова и проф. Ф. Р. Сундурова. — Казань : Изд-во КГУ, 1994. — С. 218–219.

³ Жаровська Г. П. Співучасть у злочині за кримінальним правом України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Г. П. Жаровська. — К., 2004. — 19 с.

у радянському законодавстві про кримінальну відповідальність тільки в окремих випадках співучасть посилює відповідальність¹.

Деякі автори вважають, що співучасть утворює лише особливу форму відповідальності, тому що вона є особливою формою діяльності, яка складається з діяльності декількох осіб, що вчиняють один і той самий злочин і не може вважатися кваліфікуючою чи обтяжуючою обставиною². Протилежну точку зору відстоюють П. І. Гришаєв, О. В. Ушаков, В. П. Малков, М. М. Іванов та ін., стверджуючи, що співучасть в усіх випадках підвищує суспільну небезпечність злочину порівняно з аналогічним посяганням, вчиненим особою індивідуально³.

Організована злочинність завдяки низці факторів характеризується високою латентністю. Тому офіційна кримінально-правова статистика відображає лише надводну частину її айсберга. Однак, як показало дослідження, співучасть є досить поширеною формою вчинення злочинів. Так, у 2003 р. кількість засуджених за злочини, вчинені організованими групами або злочинними організаціями, за вироками, що набрали законної сили, зросла до 1071. У 2004 р. за вчинення злочинів у складі організованої групи чи злочинної організації засуджено 1,3 тис. осіб. Протягом 2005 р. виявлено 551 організовану групу та злочинну організацію (із них 40 — з міжнародними зв'язками), учасниками яких вчинено 7,7 тис. злочинів, що на 38,7% більше, ніж у 2004 р. У 2006 р. виявлено 466 організованих груп та злочинних організацій, із них 28 із міжнародними зв'язками, учасниками яких вчинено 4 тис. злочинів, що на 48,6% менше, ніж у 2005 р. За вчинення злочинів у складі організованої групи чи злочинної організації засуджено 982 (у 2005 р. — 1303) особи,

---

¹ Советское уголовное право. Часть общая : учебник / Под ред. П. И. Гришаева, Б. В. Здравомыслова. — М. : Юрид. лит., 1982. — С. 215–216.

² Трайнин А. Н. Учение о соучастии / А. Н. Трайнин. — М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1941. — С. 77; Шаргородский М. Д. Некоторые вопросы учения о соучастии / М. Д. Шаргородский // Правоведение. — 1960. — № 1. — С. 84.

³ Див.: Шнейдер М. А. Соучастие в преступлении по советскому уголовному праву / М. А. Шнейдер ; отв. ред. : А. Н. Васильев. — М. : ВЮЗИ, 1958. — С. 7; Гришаев П. И. Соучастие по советскому уголовному праву / П. И. Гришаев, Г. А. Кригер. — М. : Госюриздат, 1959. — С. 3; Ушаков А. В. Основание и пределы ответственности соучастников преступления по советскому уголовному праву : автореф. дисс. на соискание уч. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; Исправительно-трудовое право» / А. В. Ушаков. — М., 1971. — С. 7; Уголовное право. Общая часть : учебник. / [Н. И. Ветров, Р. Л. Габдрахманов, В. И. Диника и др.]; отв. ред. А. И. Ветров, Ю. И. Ляпунов. — М. : Новый юрист : ООО «КнюРус», 1997. — С. 322.

що на 24,6% менше, ніж у 2005 р. У 2007 р. за вчинення злочинів у складі організованої групи чи злочинної організації засуджено 910 осіб.

Зменшення показників офіційної статистики не свідчить про зменшення кількості злочинів, що вчиняються стійкими злочинними об'єднаннями, оскільки корупційні зв'язки таких об'єднань, зневіра громадян України у можливість захисту їхніх інтересів правоохоронними структурами держави тощо дозволяють уникати кримінальної відповідальності активним учасникам організованих груп та злочинних організацій.

Підвищена суспільна небезпечність вчинення злочинів у співучасті обумовлюється їхньою поширеністю, а також і тим, що поєднання зусиль декількох осіб, спрямованих на досягнення загального злочинного результату, істотно полегшує вчинення злочину, створює можливість заподіяння більшої шкоди охоронюваним законом суспільним відносинам, підвищує здатність винних до подолання опору з боку потерпілого та інших перешкод, що заважають досягненню злочинного результату.

Як справедливо зазначає П. Ф. Тельнов, порівняно з посяганнями, вчиненими одноосібно, співучасть є більш небезпечною тим, що в умовах змови послабляються стримуючі фактори людської поведінки, швидше назріває готовність до правопорушення, більш витонченими стають способи діянь і прийоми приховання їхніх слідів, частіше заподіюється тяжка фізична і матеріальна шкода¹.

Підвищена небезпека злочину, вчиненого спільними зусиллями декількох осіб, підтверджується дослідженнями у сфері кримінальної психології. Так, на думку В. С. Медведєва, група як суб'єкт злочину: 1) розвиває у своїх членів почуття впевненості та захищеності; 2) надає їм матеріальної, фізичної, психологічної підтримки; 3) полегшує вибір індивідуального рішення на співучасть у злочині чи зміцнює таке рішення, оскільки групова злочинність «розвиває» персональну відповідальність; 4) використовує такі способи і знаряддя готування, вчинення, приховування, маскування злочину, які важко доступні чи недоступні окремій особі; 5) надає гарантії підтримки («підігрівання») членові групи, його сім'ї на час відбування покарання в місцях позбав-

---

¹Советское уголовное право. Часть общая : учебник / Под ред. П. И. Гришашева, Б. В. Здравомыслова. – М. : Юрид. лит., 1982. – С. 215.

лення волі; б) спокушає можливістю швидко та безкарно збагатитися, вести «красивий», «крутий» спосіб життя¹.

Отже, в умовах взаємної підтримки стрімко зростає готовність співучасників вчиняти найнебезпечніші злочини, зводиться до мінімуму вплив стримуючих факторів, зміцнюється впевненість у досягненні бажаного злочинного результату, підвищується шанс своєчасного приховування знарядь і слідів злочину, а також цінностей, одержаних злочинним шляхом. У співучасників з'являється більше можливостей для протидії слідству шляхом знищення речових доказів, здійснення психічного і фізичного тиску на потерпілого, свідків тощо.

У співучасті злочин вчиняється набагато швидше й ефективніше, наприклад, у разі вчинення грабежу, розбійного нападу тощо, на відміну від тих випадків, коли у цих же часових межах діяв одноосібний суб'єкт. Яку злочинну волю та енергію не виявив би один індивід, він досягне злочинного результату повільніше, ніж при поєднанні зусиль з іншими індивідами. Діяльність осіб, які спільно вчиняють злочин, призводить до переваги в часі, ускладнює дії правоохоронних органів при затриманні злочинців «по гарячих слідах». Нарешті, про підвищену суспільну небезпеку співучасті свідчить той факт, що при спільних діях у конфлікті із суспільством беруть участь декілька суб'єктів. Формуються антисоціальні зв'язки між співучасниками і створюється своєрідне злочинне підпілля для організованої злочинності.

Співучасть як особливий різновид злочинної діяльності — це не просто випадковий збіг злочинних дій декількох осіб, які одночасно посягають на один і той самий об'єкт, а соціально найнебезпечніша форма вчинення злочину, коли на досягнення злочинного результату спрямовано зусилля двох або більше суб'єктів злочину. Співучасть є тим небезпечнішою, якщо злочин вчиняється групою, у складі якої виокремлюється фігура організатора, за допомогою діяльності (ретьельна підготовка, планування, маскування, приховання слідів тощо) якого не тільки полегшується вчинення конкретного злочину, але й підвищується рівень співорганізованості учасників групи, роблячи її більш стійкою, згуртованою, зорієнтованою на вчинення більш зухвалих і тяжких (особливо тяжких) злочинів.

Тому законодавче формулювання співучасті у злочині у чинному Кримінальному кодексі України відображає як юридичні, так і психологічні особливості, що характеризують сутність розглядуваного

---

¹Медведєв В. С. Кримінальна психологія : підручник [для студ. юрид. спец. вищих навч. закл.] / В. С. Медведєв. – К. : Атіка, 2004. – С. 96.

інституту: умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину. Інститут співучасті вперше виділено в окремий розділ у КК України 2001 р., де мова йде про злочинну поведінку декількох осіб, тоді як інші норми Загальної частини Кодексу містять положення щодо одноосібного суб'єкта. Таке виділення, на наш погляд, не є випадковим, оскільки злочинні дії декількох осіб є суспільно найнебезпечнішими, ніж дії одного суб'єкта. Виділення співучасті в окремий розділ КК України зумовлено поширеністю та підвищеною суспільною небезпекою групової злочинності¹.

Зміни, внесені законодавцем у визначення поняття співучасті, а також детальне опрацювання у межах цього інституту найбільш небезпечного типу протиправної поведінки, коли у вчиненні злочину бере участь декілька осіб, безперечно, стали істотним кроком у напрямі вдосконалення законодавчої техніки. Наявність розгорнутих норм загального характеру істотно полегшує конструювання ознак конкретних складів і сприяє урахуванню всіляких проявів спільних посягань в умисних злочинах. Крім того, такий підхід до визначення співучасті дає можливість однозначності підходу у прийнятті рішень стосовно всіх проявів групової злочинності, що є більш доцільним у теоретичному плані і, безсумнівно, благотворно вплине на практику правозастосування в цілому.

Однак, як свідчить практика протидії організованій злочинності правоохоронними органами, «новий закон, як мінімум, не допоміг практикам у застосуванні інституту співучасті»².

Серцевиною визначення поняття співучасті є вказівка на вчинення декількома суб'єктами злочину одного й того самого умисного злочину. Але організована злочинність — не сумарна кількість злочинів, вчинених специфічними суб'єктами злочинності. Стаття 1 Закону України від 30 червня 1993 р. «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» визначає організовану злочинність як сукупність злочинів, що вчиняються у зв'язку із створенням та діяльністю організованих злочинних груп³.

---

¹ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України [2-е вид., перероб. та доп.] / За заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. — К. : Дакор, 2008. — С. 65.

² Звечаровский И. Э. Совершение преступления в соучастии: проблема квалификации / И. Э. Звечаровский // Законность. — 1999. — № 11. — С. 31–32.

³ Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 червня 1993 року № 3341-ХІІ // Відомості Верховної Ради України . — 1993. — № 35. — Ст. 358.

Організована злочинність — це особливе суспільно небезпечне явище, «Еверест злочинності». В основі виокремлення цього виду злочинності лежать характер і ступінь взаємодії злочинців при здійсненні протиправної діяльності. Вона відбувається на підставі згуртування осіб, розмежування між ними злочинних ролей, ієрархічності системи взаємовідносин¹. Організованій злочинності притаманні всі основні елементи і взаємозв'язки структури злочинності. Їх наявність є тим очевиднішою, чим вищим є рівень організованості злочинних об'єднань. Але злочинна діяльність виражається не тільки у вчиненні найбільш складних злочинів, що вимагають досить високої злочинної кваліфікації і погодженості дій виконавців.

Злочинна діяльність включає також: 1) створення, організацію, управління, участь в організованих злочинних об'єднаннях та сприяння їх учасникам; 2) підготовку і вчинення злочинних діянь, передбачених Особливою частиною КК, та інші дії з досягнення бажаного злочинного результату; 3) забезпечення плановості у діяльності і стійкості організованих кримінальних структур та їх складових, насамперед керівної ланки; 4) використання корупції для забезпечення імунітету організованих кримінальних структур від соціального та правового контролю, створення сприятливих умов для їх злочинної діяльності; 5) створення системи фізичного, технічного і юридичного захисту організованих кримінальних структур, учасників та членів їх родин; 6) протидія діяльності правоохоронних органів, у першу чергу спецпідрозділів, шляхом: ведення розвідувальної та контррозвідувальної діяльності у правоохоронних органах, насамперед стосовно спецпідрозділів ГУБОЗ; вчинення тиску, залякування, шантажу щодо учасників кримінального судочинства як із боку організованих кримінальних структур, так і їх корумпованих зв'язків; 7) формування економічного підґрунтя шляхом: встановлення контролю над суб'єктами економічної діяльності; придбання (набуття) права володіння пакетами акцій, майном об'єктів економіки, насамперед державної та комунальної власності; участі в економічній діяльності (легальній та тіньовій); створення власних підприємницьких, фінансових, у тому числі банківських, страхових, охоронних та інших структур; легалізації (відмивання) доходів від організованої злочинної діяльності; дії щодо забезпечення

---

¹Курс кримінології. Особлива частина : підручник : у 2 кн. / [М. В. Корнієнко, І. М. Мельник, Б. В. Романюк та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – С. 6

конспірації у діяльності організованих злочинних об'єднань та їх учасників¹.

Суб'єкти організованої злочинності — стійкі злочинні об'єднання із більш-менш високим рівнем організованості; індивіди, які входять до них та займають різне становище у злочинній ієрархії і виконують різні функції; працівники державних органів, що кримінально взаємодіють зі злочинними об'єднаннями.

Діяльність злочинних організацій, як правило, тісно переплетена з легальним підприємництвом, іншою законною діяльністю, що заохочується навіть суспільством, що також створює труднощі у виявленні власне незаконної діяльності таких об'єднань.

Від нижчого рівня злочинності — групової злочинності — злочинність високого рівня організованості відрізняється й тим, що діяльність таких об'єднань людей спрямована на одержання доходів протиправними способами.

Для вищого рівня організованої злочинності характерним є підшукування корупційних зв'язків, що дозволяють розширювати сферу цієї діяльності, а також проникати в економічну, соціальну інфраструктуру.

Традиційні межі правового регулювання співучасті у чинному КК України дозволяють використовувати правові заходи лише в боротьбі з основою організованої злочинності — груповою злочинністю, залишаючи за межами кримінально-правового впливу злочинну діяльність.

Отже, відзначаючи певні позитивні зрушення у зміцненні кримінально-правових підстав протидії організованій злочинності, слід звернути увагу на пропозицію практичних працівників і дослідників про необхідність удосконалення кримінально-правових ознак, що є базою для відповідних заходів щодо учасників організованих структур і, насамперед, осіб, які виконують організаційні функції.

Поряд із наявним визначенням поняття співучасті у злочині в КК України необхідно передбачити норму про співучасть у злочинній діяльності. Щодо розглянутої проблеми інтерес представляє досвід італійського законодавця.

Так, згідно зі ст. 416 КК Італії участь в об'єднанні, передбачена цією нормою, «відрізняється від співучасті у кримінальному правопорушенні. Угода при співучасті стосується здійснення одного чи декількох визначених кримінальних правопорушень. При цьому злочинний зв'язок

---

¹Марків І. Організована злочинність: її аналіз та сучасний стан / І. Марків // Право України. – 2004. – № 6. – С. 54–56.

співучасників припиняє своє існування разом із вчиненням цих діянь. Зв'язок між учасниками об'єднання не вичерпується здійсненням одного чи декількох злочинних діянь. Мета об'єднання — вчинення необмеженої кількості карних правопорушень»¹.

Крім змін, яким піддалося законодавче формулювання поняття співучасті у злочині (ст. 26 КК), у Кримінальному кодексі України 2001 р. принциповим змінам піддалася Загальна частина, що регламентує інші питання співучасті. Більшість норм, що входять до шостого розділу, присвячена спільній злочинній діяльності. Раніше зазначені норми або не були відомими українському законодавству, або зазнали значних змін.

Порівняно з КК УРСР 1960 року новий Кримінальний кодекс конкретизував законодавче визначення співучасників (ст. 27 КК України), докладно врегулював питання їх кримінальної відповідальності (ст. 29 КК України), у тому числі при ексцесі виконавця (ч. 5 ст. 29 КК України) і добровільній відмові організатора, підбурювача і пособника (ч. 2 ст. 31 КК). Уперше на законодавчому рівні регламентуються питання призначення покарання за злочин, вчинений у співучасті (ст. 68 КК України). Значно розширено межі дії норми, що визначає перелік обставин, які обтяжують покарання (ст. 67 КК), зокрема, шляхом включення до них: вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою, організованою групою (п. 2 ч. 1 ст. 67 КК).

Особлива частина КК України включає 107 статей, де груповий спосіб злочинного посягання виступає кваліфікуючою або особливо кваліфікуючою обставиною. Крім того, поряд із бандитизмом (ст. 257 КК) законодавець установив відповідальність за створення непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260 КК), за створення злочинної організації (ст. 255 КК), за створення терористичної групи чи терористичної організації (ч. 1 ст. 2583 КК), що є істотним кроком у посиленні відповідальності за організовані форми злочинної діяльності.

Чинний КК України закріпив більш чітку класифікацію проявів спільної діяльності винних, виокремивши в межах групових об'єднань чотири їхні різновиди: групу осіб, групу осіб за попередньою змовою, організовану групу і злочинну організацію (ст. 28 КК України). Причому остання форма організованої злочинної діяльності вперше знайшла закріплення в українському законодавстві про кримінальну відповідальність.

---

¹Организованная преступность / Под ред. А. И. Долговой, С. В. Дьякова. – М., 1989. – С. 281.

Визнаючи підвищену соціальну небезпеку організованої злочинності, не слід занадто її перебільшувати та вважати репресивні заходи єдиним порятунком. Принцип «краще запобігти, ніж карати» має зберігатися й у справі протидії організованій злочинності. Не слід забувати, що далеко не всі організовані злочинні групи є кланово-мафіозними формуваннями. Запобігання організованій злочинності здійснюється, головним чином, оперативно-розшуковими засобами за допомогою громадськості, ЗМІ та інших соціальних інститутів. Протидія цьому негативному явищу не обіцяє легких та гучних перемог¹.

1.2. Кримінально-правове значення інституту співучасті у злочині

У теорії кримінального права спеціальне призначення інституту співучасті трактується неоднозначно.

Так, П. Ф. Тельнов зазначає, що специфічна роль цього інституту полягає в тому, що в нормах про співучасть: а) розкриваються загальні об'єктивні і суб'єктивні ознаки, властиві всім випадкам спільної злочинної діяльності; б) обмежується коло осіб, відповідальних за цю злочинну діяльність; в) встановлюється порядок відповідальності при умисному вчиненні злочину з виконанням різних ролей; г) вказуються особливості призначення покарання співучасникам².

На думку В. С. Прохорова, інститут співучасті, крім закріплення критеріїв призначення покарання співучасникам, визначає коло злочинних діянь, не передбачених нормами Особливої частини КК і встановлює принципи відповідальності за них³. Аналогічну позицію займають Н. Ф. Кузнецова та ін⁴. Так, М. Д. Шаргородський вважав, що у разі, якщо в діях кожної з осіб, які вчинили спільно злочин, містяться всі ознаки складу конкретного злочину, передбаченого статтею Особливої частини, для кваліфікації їх діянь в інституті співучасті немає потреби. Тому він

¹Литвак О. М. Протидія організованій злочинності / О. М. Литвак // Право України. – 2004. – № 4. – С. 103–107.

²Тельнов П. Ф. Ответственность за соучастие в преступлении : учеб. пособ. / П. Ф. Тельнов. – М. : РИО ВЮЗИ, 1978. – С. 13.

³Курс советского уголовного права. Часть общая. Т. 1 / Отв. ред. : Н. А. Беляев, М. Д. Шаргородский. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1968. – С. 584–585.

⁴Уголовное право. Общая часть / Под ред. Н. Ф. Кузнецовой, Ю. М. Ткачевского, Г. Н. Борзенкова. – М. : Изд-во МГУ, 1993. – С. 186; Водько Н. П. Уголовно-правовая борьба с организованной преступностью : науч.-практ. пособ. / Н. П. Водько – М. : Юриспруденция, 2000. – С. 6.

пропонував виключити з інституту співучасті співвиконавство, у тому числі й групову злочинну діяльність¹.

Розвиваючи цю точку зору, Ф.Г. Бурчак ще більше звужує межі інституту співучасті. Він пропонує розглядати норми закону про кримінальну відповідальність, що містять положення про співучасть у злочині як покликану врегулювати відповідальність співучасників злочину при розподілі між ними ролей, тобто як інститут Загальної частини кримінального права, і не намагатися втискувати в її межі ті спеціальні приписи КК України про спільну злочинну діяльність, що містяться в Особливій частині Кримінального кодексу². Таким чином, Ф.Г. Бурчак виключає з інституту співучасті не тільки співвиконавство, але й співучасть особливого роду — передбачену в Особливій частині КК як кваліфікуюча обставина певних складів злочину.

Подібне розуміння призначення інституту співучасті викликає заперечення, оскільки співучасть не можна вважати новим злочином, тобто таким, що не передбачений конкретною статтею Особливої частини КК.

Співучасть є особливою формою злочинної діяльності за якої дві чи більше особи вчиняють один із умисних злочинів, передбачених Особливою частиною КК. У деяких випадках це враховує і сам закон про кримінальну відповідальність, конструюючи в межах Особливої частини КК склади, що передбачають кримінальну відповідальність за вчинення конкретних злочинів групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою і злочинною організацією. Отже, норми про співучасть не можна розглядати у відриві від норм Особливої частини, тому що «вона (співучасть) характеризує форму, що може прийняти умисний злочин, передбачений Особливою частиною Кримінального кодексу»³.

Тому слід погодитися з П.Ф. Тельновим, на думку якого, норма Загальної частини про співучасть «є, власне кажучи, ключем для розуміння законодавчої характеристики окремих складів спільної злочинної діяльності»⁴.

---

¹Шаргородский М. Д. Некоторые вопросы учения о соучастии / М. Д. Шаргородский // Правоведение. – 1960. – № 1. – С. 85, 97.

²Бурчак Ф. Г. Соучастие: социальные, криминологические и правовые проблемы / Ф. Г. Бурчак. – К. : Вища школа, 1986. – С. 100.

³Тельнов П. Ф. Ответственность за соучастие в преступлении : учеб. пособие. / П. Ф. Тельнов. – М. : РИО ВЮЗИ, 1978. – С. 13.

⁴Там само. – С. 17.

Таким чином, спеціальне значення інституту співучасті в загальній системі кримінального права України полягає в тому, що він:

— визначає об'єктивні і суб'єктивні ознаки, що характеризують вчинення умисного злочину декількома суб'єктами;

— встановлює коло цих осіб, принципи та умови їхньої відповідальності за вчинення злочинних діянь;

— закріплює критерії призначення покарання особам, які спільно беруть участь у вчиненні злочинів, тобто орієнтує суд на справедливе, законне та обгрунтоване обрання конкретного кримінально-правового засобу впливу на співучасника злочину;

— дає змогу обгрунтувати відповідальність осіб, які самі безпосередньо не вчиняли злочину, але певним чином сприяли його вчиненню. Цим самим і визначається коло діянь, що безпосередньо не передбачені в нормах Особливої частини КК України, але є суспільно небезпечними і, відповідно, вимагають кримінально-правового врегулювання¹;

— сприяє правильній кваліфікації злочину: 1) у деяких випадках співучасть передбачена КК як обов'язкова ознака основного складу злочину, тобто такий злочин не може бути вчинений одноосібно (наприклад, злочини, за вчинення яких покарання передбачене ст.ст. 257, 293, 294 КК України); 2) у деяких випадках співучасть передбачена КК як обов'язкова ознака кваліфікованого або особливо кваліфікованого складу злочину (наприклад, злочини, за вчинення яких покарання встановлене ч. 2 ст. 127, ч. ч. 3, 5 ст. 191, ч. ч. 2, 3 ст. 199 КК України)²;

— є основою для визначення форм організованої злочинної діяльності.

1.3. Ознаки співучасті у злочині та їх закріплення у КК України

У КК УРСР 1960 р. положення інституту співучасті містилися лише у ст. 19. У цій статті було зазначено, що співучастю визнається умисна спільна участь двох або більше осіб у вчиненні злочину (ч. 1 ст. 19 КК

---

¹Жаровська Г. П. Співучасть у злочині за кримінальним правом України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Г. П. Жаровська. – К., 2004. – 19 с.

²Гришук В.К. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / В. К. Гришук. – К. : Видав. дім «Ін Юре», 2007. – С. 326.

1960 р.)¹. Загальна частина КК України 2001 року включає окремий розділ під назвою «Співучасть у злочині» (ст. ст. 26–31), в якій знайшли своє законодавче закріплення всі основні положення цього інституту, розроблені наукою кримінального права та вироблені судовою практикою їх застосування.

Зіставлення законодавчих конструкцій дозволяє дійти висновку, що поняття співучасті певним чином змінилося. За ст. 26 КК України 2001 р., співучастю у злочині визнається умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину. Відмітною рисою нового формулювання є визнання того, що співучасть є можливою тільки в умисному злочині. Раніше деякі з авторів послідовно розвивали теорію про можливість вини у формі необережності при вчиненні злочину у співучасті. Так, на думку А. Н. Трайніна, співучасть має місце у всіх випадках спільного вчинення декількома особами одного й того ж самого необережного злочину².

М. Д. Шаргородський вважав, що співучасть є можливою тільки в тих необережних злочинах, в яких дія вчиняється умисно, а результат настає через необережність³.

Практично аналогічну позицію займав і В. С. Прохоров, який зазначав, що умисна участь у злочині у поєднанні з необережною формою вини є можливою лише у тому разі, якщо умисно вчинений виконавцем злочин призводить до таких передбачених законом наслідків, стосовно яких в наявності необережна вина співучасника⁴.

Дефініція ст. 26 КК України дозволяє виокремити всі необхідні ознаки, що характеризують інститут співучасті у злочині: 1) у вчиненні злочину беруть участь декілька суб'єктів злочину (два або більше); 2) діяльність цих суб'єктів є спільною; 3) діяльність зазначених осіб є умисною; 4) співучасть є можливою у вчиненні тільки умисного злочину.

У теорії кримінального права прийнято розрізняти об'єктивні та суб'єктивні ознаки співучасті. Перші дві із зазначених вище належать до об'єктивних, а наступні дві — до суб'єктивних ознак.

---

¹Кримінальний кодекс України : затверджений Законом від 28.12.60 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – Ст. 14.

²Трайнин А. Н. Учение о соучастии / А. Н. Трайнин. – М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1941. – С.112.

³Шаргородский М.Д. Вопросы общей части уголовного права (законодательство и судебная практика) / М. Д. Шаргородский – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1955. – С.143.

⁴Курс советского уголовного права. Часть общая. Т. 1 / Отв. ред. : Н. А. Беляев, М. Д. Шаргородский. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1968. – С. 579.

Перша об'єктивна ознака припускає участь у злочині двох і більше суб'єктів, тобто законодавець свідомо вживає термін «суб'єкт злочину», вкладаючи в нього суворо фіксований зміст: це фізична осудна особа, що досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Інтерпретація поняття «особи», що вживається у ст. 28 КК України при розкритті ознак групового способу вчинення злочинів, не в контексті поняття «суб'єкт злочину», на практиці призводить до висновків, що суперечать змісту співучасті у кримінальному праві. Так, в абз. 2 п. 14 постанови № 4 ПВСУ «Про судову практику у справах про звалтування та інші статеві злочини» від 27 березня 1992 р. було зафіксовано, що дії учасника групового звалтування підлягають кваліфікації за ч. 3 ст. 117 КК і у тому разі, коли інших учасників злочину через неосудність, недосягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, або з інших передбачених законом підстав не було притягнуто до кримінальної відповідальності¹. Виходячи із цього, можна було визнати, що співучасниками можуть бути й неосудні особи, й ті, які не досягли необхідного для притягнення до кримінальної відповідальності віку. Такий підхід є невірним, оскільки суперечить положенню ст. 26 КК України. Відсутність двох суб'єктів у вчиненні злочину виключає співучасть.

Категорично із цього питання висловився Ю. В. Солопанов, який вказав, що зазначені в законі ознаки кваліфікованого звалтування (вчиненого групою осіб) варто розуміти як вказівку на співучасть, причому у формі співвиконавства. А якщо ні, то не можна говорити про наявність цієї кваліфікуючої ознаки. Можна тільки шкодувати, що вищі судові інстанції в зазначених роз'ясненнях відступили від теорії кримінального права. Ніякі благі спонукання не можуть тут бути пробачливими обставинами².

Саме тому ПВСУ у Постанові «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи» від 30 травня 2008 р. № 5 виправив власну помилку, зазначивши, що «згідно зі статтею 26 КК співучаство у злочині є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину. Тому у разі, коли із групи осіб, які вчинили звалтування або насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, лише одна особа є суб'єктом злочи-

¹ Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / За заг. ред. В. Т. Маляренка. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – С. 93.

² Солопанов Ю. В. О соучастии / Ю. В. Солопанов // Социалистическая законность. – М. : Известия, 1989. – № 2. – С. 35–36.

ну, а решта осіб внаслідок неосудності або у зв'язку з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, чи з інших підстав не можуть бути суб'єктами злочину, дії винної особи, яка за таких обставин притягується до кримінальної відповідальності, не можна розглядати як вчинення злочину групою осіб».

Такі уточнення є справедливими, особливо з урахуванням необхідності посилення правової охорони потерпілих від цих злочинів¹.

Використання придатним (у розумінні кримінальної відповідальності) суб'єктом неосудного чи неповнолітнього, який не досяг віку кримінальної відповідальності, (посереднє спричинення, посередня винність, посереднє виконання) не є співучастю. У цьому випадку кримінальна відповідальність може бути покладена тільки на осудного, дорослого злочинця, який є суб'єктом кримінальної відповідальності.

Таким чином, кількісна ознака, що характеризує інститут співучасті з об'єктивної сторони, припускає участь в одному й тому самому злочині двох або більше осудних осіб, які досягли віку кримінальної відповідальності. Умисне ж використання винним зі злочинною метою неосудних або осіб, які на вимогу ст. 18 КК України не досягли віку кримінальної відповідальності, не утворює співучасті у злочині і розглядається як різновид посереднього виконавства.

Не утворить співучасті також використання винним у процесі вчинення злочину тварин, механізмів чи агрегатів. Також як малолітні чи неосудні, зазначені предмети визнаються не співучасниками, а знаряддями посягання.

Другою об'єктивною ознакою співучасті у злочині є спільність вчинення злочину чи злочинної діяльності. Для співучасті, крім кількісної ознаки, необхідно встановити, що винні брали саме спільну участь у вчиненні одного й того ж самого злочину, і виключити простий збіг діяльності декількох осіб, кожна з яких вчиняє злочин самостійно. Тлумачення закону про кримінальну відповідальність, аналіз юридичної літератури, а також матеріалів постанов Пленумів Верховного Суду України дозволяють визначити, що спільність як об'єктивна ознака співучасті в матеріальних складах полягає в тому, що: а) органічний взаємозв'язок співучасників, тобто дії кожного є необхідною умовою для злочинних дій інших; б) злочинний результат їхніх дій (бездіяльності) є загальним для всіх співучасників. Спільні суспільно

---

¹Наумов А. В. Российское уголовное право. Общая Часть : курс лекций / А. В. Наумов. – М., 1997. – С. 324.

небезпечні діяння породжують спільний злочинний наслідок¹; в) діяння кожного із співучасників знаходяться в причинному зв'язку із загальним злочинним результатом. Вона має вираження в тому, що винні особи у взаємозв'язку вчиняють умисні злочини і спільно заподіюють злочинний результат. Отже, зусилля винних при спільній діяльності поєднуються. Кожен із них виконує свою частку єдиного злочину, чим сприяє здійсненню намірів співучасників².

У теорії кримінального права цю ознаку віднесено до розряду об'єктивних на тій підставі, що спільність належить до діяння, яке розглядається в межах об'єктивної сторони злочину. Разом із тим, і діяння, і спільність дій співучасників нерозривно пов'язані із суб'єктивною стороною. А. В. Наумов у цьому зв'язку зазначає, що, в принципі, можна говорити навіть про одну ознаку співучасті — про спільність дій співучасників, але ця ознака має специфіку як в об'єктивній, так і суб'єктивній площині, у зв'язку з чим ці сторони спільності злочинної діяльності розглядаються в теорії самостійно³.

В. К. Гришук називає спільність участі суб'єктів у вчиненні злочину об'єктивно-суб'єктивною ознакою співучасті у злочині⁴.

На думку П. Л. Фріса, спільна участь двох або більше осіб у вчиненні злочину має місце тоді, коли діяльність одного співучасника доповнює діяльність іншого, що дозволяє досягти сумісного для них суспільно небезпечного наслідку. Однак, якщо така спільна діяльність має лише зовнішній (виключно об'єктивний) характер і позбавлена внутрішнього, усвідомленого зв'язку, то не можна говорити про співучасть в єдиному злочині. У цих випадках винні мають нести самостійну кримінальну відповідальність, незважаючи на те, що об'єктивно їх діяльність стала причиною спільного, єдиного для них злочинного наслідку. Сумісність дій співучасників матеріалізується у спільному єдиному для них наслідку, наявності причинного зв'язку між діями кожного співучасника

---

¹ Гришук В.К. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / В. К. Гришук. – К. : Видав. дім «Ін Юре», 2007. – С. 325.

² Тельнов П.Ф. Ответственность за соучастие в преступлении / П. Ф. Тельнов. – М., 1974. – С. 24.

³ Наумов А. В. Российское уголовное право. Общая часть : курс лекций / А. В. Наумов. – М., 1997. – С. 287.

⁴ Гришук В.К. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / В. К. Гришук. – К. : Видав. дім «Ін Юре», 2007. – С. 325.

і наслідком, що настав, а також у створенні умов здійснення дій іншими співучасниками¹.

Для наявності об'єктивної сторони співучасті необхідно є також спільність дій осіб, які беруть участь у вчиненні одного й того самого злочину, що передбачає таку діяльність учасників, яка є взаємодоповнюючою і спрямована на досягнення єдиного злочинного результату².

Отже, при посяганні на охоронюваний законом про кримінальну відповідальність об'єкт дії співучасників завжди є взаємозалежними, суспільно небезпечне протиправне діяння вчиняється їхніми загальними зусиллями, обумовленими досягненням конкретного злочинного наслідку.

Протилежної точки зору дотримується І. П. Малахов, який вважає, що розглядати співучасть як форму спільної злочинної діяльності це — марна фікція. «З точки зору кримінального права, — стверджує він, — злочинна діяльність суб'єкта незалежно від того, чи діє він один самостійно чи разом з іншими злочинцями, є завжди індивідуальною, у якій би формі вона не виявлялася»³. Сам же інститут співучасті І. П. Малахов пропонує розглядати як особливий вид індивідуальної діяльності винних. Так, на його думку, співучасть є таке ставлення однієї особи до спрямованого на досягнення охоплюваного нею умислом злочину злочинному діянню іншої, за якого вона своїми діями (бездіяльністю) умисно обумовлює чи полегшує його вчинення⁴.

Найчіткіше формулює спільність М. І. Бажанов, на думку якого вона виражається у тому, що: 1) злочин вчиняється загальними зусиллями всіх співучасників; 2) злочинний результат, який досягається внаслідок вчинення злочину, є єдиним, неподільним, загальним для всіх

---

¹Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб / П. Л. Фріс. – К.: ЦУЛ, 2004. – С. 171.

²Матишевский П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / П. С. Матишевский. – К. : А.С.К., 2001. – С. 167.

³Малахов И. П. Некоторые вопросы учения о соучастии по советскому уголовному праву / И. П. Малахов // Труды Академии ВПА. – М., 1957. – Вып. 17. – С. 144.

⁴Малахов И. П. Некоторые вопросы учения о соучастии по советскому уголовному праву / И. П. Малахов // Труды Академии ВПА. – М., 1957. – Вып. 17. – С. 168.

співучасників; 3) між діями співучасників і тим злочином, що вчинив виконавець, має місце причинний зв'язок¹.

Наявність єдиного результату злочинної діяльності винних не обов'язково означає, що кожен із співучасників вносить рівний вклад у вчинення злочину. Однак злочинний наслідок, що наступив у результаті спільних дій, є загальним, внаслідок чого відповідальність за нього несуть всі учасники злочину незалежно від їх ролі і внеску в його вчинення. Спільність припускає також певний зв'язок між взаємодіючими особами, що задається самою діяльністю. Питання про сутність такого взаємозв'язку між співучасниками злочину є дискусійним. У літературі із цього приводу не склалося єдиної позиції.

Висловлювалася, зокрема, думка, що діяння осіб, які беруть участь у злочині, знаходяться у причинному зв'язку одне з одним і зі злочинним результатом². У філософії причинність (казуальність) означає взаємовідношення речей і процесів матеріального світу, за якого одні (причини) породжують інші (наслідок)³. Юридична енциклопедія визначає причинний зв'язок як об'єктивний зв'язок між явищами, коли одне явище (причина) породжує, зумовлює виникнення іншого явища (наслідку)⁴. Таким чином, необхідний причинний зв'язок означає обов'язковість наслідку в результаті впливу конкретної причини. Як справедливо зазначає А. В. Наумов, помилковим є твердження, відповідно до якого дії співучасників знаходяться між собою у причинній залежності. Наприклад, те, що одна людина схилиє іншу до злочину, зовсім не означає неминучості його вчинення. Припущення про причинну взаємозумовленість дій співучасників з неминучістю дає підстави для висновку про несамостійність їхніх рішень, про відсутність у них вольового моменту, тобто воля придушється щоразу поведінкою інших співучасників⁵, що виключає злочинність їхніх дій на підставі ст.

---

¹Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / За заг. ред. М. І. Бажанова. – К. : Юрінком інтер, 2002. – С. 191.

²Шаргородский М. Д. Некоторые вопросы общего учения о соучастии / М. Д. Шаргородский // Правоведение. – 1960. – № 1. – С. 90.

³Причепій Є. М. Філософія : підручник / Є. М. Причепій, Л. А. Чекаль, А. М. Черній. – К. : Академвидав, 2007. – С. 585.

⁴Юридична енциклопедія : в 6 т. / Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Вид-во «Укр. енцикл.» ; редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) [та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 5: П–С. – 2003. – С. 144.

⁵Наумов А. В. Российское уголовное право. Общая часть : курс лекций / А. В. Наумов. – М., 1997. – С. 293.

40 КК України (фізичний чи психічний примус) чи ст. 42 КК (виконання наказу чи розпорядження).

На відміну від причини, що безпосередньо породжує яке-небудь явище чи процес, умови створюють ту обстановку, в якій останні виникають, існують і розвиваються. Такі умови самі по собі ніколи не створюють наслідків, тому що вони генетично не пов'язані з результатом, але сприяють виникненню наслідків. Звідси, поведінка кожного співучасника є умовою, але не причиною злочинного діяння інших осіб, вона лише обумовлює злочинну діяльність інших співучасників. Із практичної точки зору це положення підтверджується такими випадками, як невдала співучасть, ексцес виконавця, а також добровільна відмова співучасника від продовження злочинної діяльності.

Таким чином, правильною є точка зору, що висловлена в літературі, відповідно до якої дії співучасників знаходяться не в причинній залежності, а лише в кореляційному зв'язку, що слід розглядати як взаємообумовлюючу кореляцію¹.

Поняття причинного зв'язку щодо співучасті у злочині означає, що кожен із співучасників своїми діями вносить вклад у вчинення злочину, адже такий злочин є результатом загальних зусиль винних, які об'єдналися між собою для досягнення конкретного наслідку. У цьому зв'язку не можна погодитися з положенням, висунутим П. Л. Фрісом: «Причинний зв'язок при співучасті проявляється в тому, що заподіяна шкода є об'єктивним наслідком діяльності всіх співучасників. Злочинний наслідок при співучасті — сукупний підсумок діяльності не тільки виконавця, а й організатора, і підбурювача, і пособника. Незважаючи на те, що діяння, яке характеризує об'єктивну сторону складу злочину, утворюється виключно поведінкою виконавця злочину, дії інших співучасників, створюючи умови для злочинної діяльності, причинно зумовлюють виконання ним об'єктивної сторони злочину»².

Аналогічну позицію займає й М. І. Панов, який вважає, що причинний зв'язок означає: а) дії кожного із співучасників у часі повинні передувати злочину, який учиняє виконавець; б) цей причинний зв'язок має генетичний характер (зв'язок породження), оскільки кожен із співучасників (незалежно від ролі та ступеня участі) докладає відповідних зусиль,

---

¹Див.: Тельнов П. Ф. Ответственность за соучастие в преступлении / П. Ф. Тельнов. – М., 1974. – С. 28–31; Иванов Н.Г. Понятие и формы соучастия в советском уголовном праве / Н. Г. Иванов. – Саратов, 1991. – С. 65–85.

²Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / П. Л. Фріс. – К. : ЦУЛ, 2004. – С. 171.

робить свій внесок у злочин, створює для нього необхідні умови, чим сприяє вчиненню його виконавцем; в) причинний зв'язок за співучасті має опосередкований характер, оскільки свідома діяльність виконавця, який учиняє злочин, перебуває в залежності від попередньої діяльності інших співучасників. Останні своїми діями (активними або пасивними) створюють реальну можливість учинення злочину виконавцем, який перетворює цю можливість на дійсність виконанням складу злочину. У свою чергу, діяльність співучасників (організатора, підбурювача, пособника) набуває злочинного характеру й перетворюється на співучасть у злочині шляхом учинення злочину виконавцем¹.

Дійсно, за співучасті об'єктивна сторона злочину, передбачена відповідною статтею Особливої частини КК, безпосередньо вчиняється виконавцем. Інші співучасники своїми діями (поведінкою) створюють необхідні умови, що мають істотне значення для виконання виконавцем його злочинної ролі. Організуючи злочин і керуючи його виконанням, збуджуючи у свідомості осіб рішучість його вчинення, здійснюючи сприяння у наданні знарядь злочину, усуненні перешкод тощо, співучасники тим самим обумовлюють діяння виконавця, створюючи реальну можливість настання бажаного злочинного наслідку. У результаті свідомих вольових дій виконавця така можливість перетворюється на реальність. Таким чином, створюється причинний зв'язок між діяльністю всіх співучасників і злочинних наслідків, що наступили.

Конкретне діяння тільки тоді може бути визнане причиною наслідку, коли без нього він (наслідок) взагалі не мав наступити. Адже до ланцюга причинного ряду можуть вторгтися найрізноманітніші умови, що викликають наслідок, не пов'язані із вчиненим діянням. Разом з тим, яким би складним не було те чи інше явище, від якої безлічі випадків не залежав би його розвиток, воно, насамкінець, є підвладним об'єктивним законам та необхідності. Іншими словами, тільки необхідність є те, що обов'язково повинно відбутися за цих умов. Отже, причиною злочинного наслідку можна визнати лише таке діяння винного, яке створювало реальну можливість у цій конкретній ситуації настання шкідливих, суспільно небезпечних наслідків. Тому є очевидним те, що теорія необхідного спричинення шкоди, яка багато років розвивається

---

¹Кримінальний кодекс України : наук.-практ. коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш [та ін.] ; за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Х. : ТОВ «Одісей», 2004. – С. 85–86.

А. А. Пионтковським і його послідовниками¹, є найприйнятнішою в теорії українського кримінального права та на практиці застосування положень законодавства України про кримінальну відповідальність.

Таке розуміння причинності дозволяє дійти висновку, що за часом дії співучасників завжди передують настанню злочинного наслідку. Якщо та чи інша особа з'явилася після вчинення злочину, то вона не могла сприяти його вчиненню, а тому її дії не можуть вважатися причиною злочинних наслідків, що наступили. Таким чином, особа як співучасник може приєднатися до вчинення злочину тільки перед його вчиненням на стадіях попередньої злочинної діяльності чи в процесі виконання злочину, але до його фактичного закінчення. В іншому разі правомірно говорити про причетність до злочину (наприклад, заздалегідь не обіцяне приховування злочину, знарядь і засобів вчинення злочину, предметів, одержаних злочинним шляхом, придбання або збут таких предметів), що, як відомо, не охоплюється поняттям співучасті.

Встановлення об'єктивних ознак співучасті заздалегідь не впливає на вирішення характеру кримінальної відповідальності для осіб, які вчинили злочин саме у співучасті. Для цього необхідно встановити наявність ознак, що характеризують спільну діяльність винних із внутрішньої (суб'єктивної) сторони. У законодавстві України про кримінальну відповідальність міститься чітка вказівка на те, що співучастю у злочині визнається умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину. Таке формулювання істотно обмежило сферу застосування ст. 26 КК, залишивши за межами цієї норми як випадки необережної поведінки декількох осіб при вчиненні одного й того самого злочину, так і випадки умисного скоєння декількома особами дій (бездіяльності), що потягли за собою настання злочинного результату через необережність, тим самим припинивши полеміку про можливість необережної участі та співучасті при вчиненні необережного злочину.

---

¹ Див.: Пионтковский А. А. Курс советского уголовного права. Часть общая : в 6 т. / А. А. Пионтковский ; редкол. : А. А. Пионтковский, П. С. Ромашкин, В. М. Чхиквадзе. – М. : Наука, 1970. – Т. 2: Преступление. – С. 187–202; Шишов О. В. Развитие учения о причинной связи // Уголовное право: история развития юридической науки / О. В. Шишов. – М., 1978. – С. 62–75; Курс советского уголовного права. Часть общая. Т. 1 / Отв. ред. : Н. А. Беляев, М. Д. Шаргородский. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1968. – С. 593; Ярмыш Н. Н. Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве : Философско-правовой анализ / Н. Н. Ярмыш ; под науч. ред. В. В. Сташиса. – Х. : Изд-во «Право», 2003. – 512 с.

У разі, якщо декілька суб'єктів вчиняють один і той самий злочин через необережність, має місце необережне співзаподіяння або співвиконання, що дає підстави для кваліфікації діяння щодо кожного суб'єкта як самостійного злочину, вчиненого через необережність¹.

При вчиненні будь-якого виду злочину умисел кожного співучасника складається з інтелектуальних елементів, що включають: 1) усвідомлення суспільної небезпечності власного діяння; 2) усвідомлення суспільно небезпечного характеру діяння інших співучасників; 3) передбачення настання спільного злочинного наслідку, а також вольового моменту — бажання досягнення спільного злочинного результату або свідомому припущенні його настання.

Зміст умислу співучасників завжди є ширшим порівняно з умислом особи, яка діє одноосібно, оскільки він охоплює не тільки власну поведінку, але й участь у вчиненні злочину інших осіб.

Інтелектуальний момент умислу при співучасті в теорії кримінального права і правозастосовчій практиці одержав найменування взаємної поінформованості співучасників про злочинний характер і взаємозв'язок їхньої поведінки і виділяється як самостійна обов'язкова суб'єктивна ознака співучасті².

Умовою узгодженості є поінформованість. При цьому співучасть — це не будь-яка спільна діяльність, спрямована на вчинення злочину і здійснювана умисно двома або більше суб'єктами, а лише та, що характеризується наявністю між співучасниками узгодженості дій — змови. Змова виділяє співучасть серед інших злочинних проявів. Вона може бути попередньою, чи виникнути під час вчинення злочинного діяння, але обов'язковою умовою повинна бути згода на вчинення злочину з іншою особою (особами), причому до закінчення злочину³.

Взаємна поінформованість полягає в тому, що, по-перше, співучасники усвідомлюють, що вчиняють злочин не одноосібно, а в процесі спільного приєднання до вчинення злочину інших осіб. По-друге, взаємна поінформованість полягає в тому, що кожний із співучасників усвідомлює вчинення іншими співучасниками не будь-

---

¹ Гришук В.К. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / В. К. Гришук. — К. : Видав. дім «Ін Юре», 2007. — С. 322.

² Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / П. С. Матишевський. — К. : А.С.К., 2001. — С. 168.

³ Жаровська Г. П. Співучасть у злочині за кримінальним правом України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Г. П. Жаровська. — К., 2004. — 19 с.

якого, а конкретного злочину. По-третє, кожен із них усвідомлює суспільно небезпечний характер не тільки своїх дій, але й діянь інших співучасників, а також передбачає можливість чи неминучість настання злочинних наслідків.

У теорії кримінального права дискусійним є питання про суб'єктивний зв'язок виконавця злочину з іншими співучасниками, тобто про те, чи є обов'язковим для виконавця двосторонній зв'язок з іншими співучасниками злочину. Так, В.С. Прохоров зазначає, що угода співучасників в радянському кримінальному праві не визнається необхідним елементом співучасті¹.

Інші автори вважають, що суб'єктивний зв'язок між співучасниками має встановлюватися у формі угоди між ними². Так, наприклад, М.А Шнейдер зазначав, що співучастю може бути визнано не будь-яке вчинення злочину двома або більше особами, а лише така спільна діяльність, із приводу якої між учасниками відбулась угода³. Інші ж радянські вчені розглядали угоду як можливу, але не єдиного зв'язку⁴. У свою чергу, М. І. Ковальов розглядає взаємну поінформованість виконавця і співучасника злочину про їхні спільні дії при вчиненні одного й того самого злочину як обов'язкову ознаку суб'єктивної сторони співучасті⁵.

---

¹Курс советского уголовного права. Часть общая. Т. 1 / Отв. ред. : Н. А. Беляев, М. Д. Шаргородский. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1968. – С. 595.

²Пионтковский А. А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву / А. А. Пионтковский. – М., 1961. – С. 584; Шнейдер М. А. Соучастие в преступлении по советскому уголовному праву / М. А. Шнейдер ; отв. ред. : А. Н. Васильев. – М. : ВЮЗИ, 1958. – С. 17–21.

³Див.: Шнейдер М. А. Соучастие в преступлении по советскому уголовному праву / М. А. Шнейдер ; отв. ред. : А. Н. Васильев. – М. : ВЮЗИ, 1958. – С. 17.

⁴Гришаев П. И. Соучастие по советскому уголовному праву / П. И. Гришаев, Г. А. Кригер. – М. : Госюриздат, 1959. – С. 44; Шаргородский М. Д. Некоторые вопросы общего учения о соучастии / М. Д. Шаргородский // Правоведение. – 1960. – № 1. – С. 89; Трайнин А. Н. Учение о соучастии / А. Н. Трайнин. – М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1941. – С. 72.

⁵Советское уголовное право. Общая часть : учебник / Под ред. Н. А. Беляева, М. И. Ковалева. – М. : Юрид. лит, 1977. – С. 262.

Аналогічної точки зору сьогодні дотримуються М. Г. Іванов та інші дослідники¹. Їхні опоненти вважають, що за відсутності змови виконавець може бути й не обізнаний про злочинну діяльність співучасників².

М. І. Ковальов у зв'язку із цим зазначає, що співучасть — це вчинення єдиного злочину, в якому виражені єдина воля і єдині наміри. При співучасті діями підбурювача і пособника не виконується об'єктивна сторона злочину. Вони стають учасниками злочину, тому що впливають на свідомість і волю виконавця, а такий вплив можливий лише умисно. Суб'єктивний зв'язок між співучасниками обмежується двостороннім суб'єктивним зв'язком між виконавцем злочину та іншими його учасниками, тому для співучасті достатньо: 1) взаємної поінформованості співучасників про спільну злочинну діяльність; 2) єдиного наміру вчинити злочин спільно³.

Специфіка усвідомлення суспільної небезпечності як розуміння особою фактичної характеристики вчиненого нею діяння і його соціальної значущості полягає в тому, що суб'єкт співвідносить себе з тими соціальними і правовими вимогами, що пред'являються до особи та її діяння з боку суспільства і держави⁴. Це положення щодо встановлення суб'єктивних ознак співучасті прокоментував М. Г. Іванов, який зазначив, що коли незабаром яка-небудь особа, вчиняючи будь-який поведінковий акт, усвідомить його фактичну сторону, то природно було б припустити, що особа, вчиняючи злочин у співучасті, усвідомить дві фактичні обставини. Перше — це те, що вона вчиняє конкретний поведінковий акт. Друге — це те, що вона вчиняє цей акт не одна⁵.

---

¹Іванов Н. Г. Понятие и формы соучастия в советском уголовном праве. Онтологический аспект / Н. Г. Иванов ; под ред. : О. Ф. Шишов. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1991. – С. 94; Афиногенов С. В. Соучастие в преступлении: понятие, виды и формы : дисс. на соискание уч. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; Исправительно-трудовое право» / Афиногенов Сергей Владимирович. – М., 1991. – 170 с.

²Бурчак Ф. Г. Соучастие: социальные, криминологические и правовые проблемы / Ф. Г. Бурчак. – К. : Вища шк., 1986. – С. 105–109; Наумов А. В. Российское уголовное право / А. В. Наумов. – М., 1997. – С. 295–297.

³Советское уголовное право. Общая часть : учебник / Под ред. Н. А. Беляева, М. И. Ковалева. – М.: Юрид. лит, 1977. – с. 263.

⁴Дагель П. С. Субъективная сторона преступления и ее установление / П. С. Дагель, Д. П. Котов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1974. – С. 89.

⁵Іванов Н. Г. Понятие и формы соучастия в советском уголовном праве / Н. Г. Иванов. – Саратов, 1991. – С. 91.

Із цього можна зробити висновок, що, усвідомлюючи фактичні обставини вчиненого суб'єктом злочинного акту поведінки, він не може не усвідомлювати, що діє разом з іншими учасниками цього злочину. Відповідно, притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення злочину у співучасті суб'єкта, свідомість якого не охоплювала тієї обставини, що він діє не один, веде до об'єктивного ставлення у вину, що суперечить кримінально-правовому принципу вини особи.

Це пов'язано з тим, що вина є істотною підставою кримінальної відповідальності саме тому, що вона є процесом, в якому відбувається взаємодія, реальна єдність необхідних сторін правопорушення — зовнішньої і внутрішньої, єдність, що передбачає акт злочинної поведінки як людського вчинку, що виражає соціальну природу злочину, тобто включення його до системи суспільних відносин. Ні суспільна небезпека вчинку, ні злий умисел суб'єкта, ні осуд суспільством тих чи інших дій, що береться окремо поза їх необхідним зв'язком, не породжують кримінальної відповідальності. Для її виникнення є необхідною реальна єдність, збіг зазначених моментів. Феноменом цього збігу є вина¹.

Крім того, питання суб'єктивного інкримінування тісно пов'язані із закріпленням у ч. 1 ст. 62 Конституції України і ч. 2 ст. 2 КК України принципу презумпції невинуватості, а у ст. 23 КК України — поняття вини².

Таким чином, фактичний аналіз вчиненого має відбуватися у свідомості кожного співучасника як аналіз злочину, вчиненого спільними зусиллями декількох осіб. Саме тому інтелектуальний момент умислу кожного співучасника, крім усвідомлення протиправності своєї поведінки, включає усвідомлення того, що його дії є лише елементом загальної діяльності винних і його особиста участь у злочині (злочинній групі) усвідомлюється іншими співучасниками, чи, принаймні, хоча б одним із них. Тому, на наш погляд, найприйнятнішою слід визнати точку зору, відповідно до якої взаємна поінформованість співучасників злочину є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони співучасті.

Вирішення питання про сумісність залежить від встановлення не тільки об'єктивних, але й суб'єктивних моментів. Встановлення

---

¹Актуальные проблемы уголовного права / [Б. С. Никифоров, Н. И. Загородников, А. В. Наумов и др.]; под ред. С. В. Бородина, В. М. Когана, А. С. Никифорова. — М. : Тип. ВНИИТЭМР, 1988. — С. 39.

²Вереша Р. В. Проблеми вини в теорії кримінального права : навч. посіб. / В. Р. Вереша. — К. : Атіка, 2005. — С. 148.

сумісності не завдає труднощів, коли між співучасниками є змова на вчинення злочину. Однак це ускладнюється за її відсутності. У цих випадках тільки аналіз діяльності кожного співучасника, що зумовило настання шкідливих наслідків, спільно з аналізом діяльності інших співучасників дозволить встановити наявність або відсутність психічного зв'язку, необхідного для визначення сумісності. Зміст психічного зв'язку (суб'єктивний момент сумісності) характеризується усвідомленням кожним співучасником діяльності інших осіб і прагненням досягнення злочинного наслідку в результаті загальних зусиль¹.

Отже, взаємна погодженість волевиявлення співучасників як суб'єктивна ознака співучасті полягає в тому, що особи виражають взаємний намір і бажання брати участь у вчиненні злочину. У цьому й полягає суб'єктивне вираження спільності, як психологічний зв'язок співучасників, що характеризує спільність їх діяльності із суб'єктивної сторони.

Погодженість, угода — це змова, з якої фактично й починається співучасть. Змова може бути попередньою, тобто домовленість на вчинення злочину, що відбулася між співучасниками до початку злочину, а також у процесі вчинення злочину до його закінчення. Другим елементом умислу, крім бажання приєднання своєї поведінки до злочинної діяльності інших, є бажання настання злочинного наслідку від об'єднаних зусиль.

Можливість співучасті лише в умисному злочині припускає свідомість особою всіх ознак, що утворюють склад злочину, у вчиненні якого вона бере участь. Однак у своїх діях співучасники злочину можуть керуватися різними мотивами й метою. Так, якщо в законодавчому описі складу злочину міститься вказівка на мотив і мету, то вони повинні усвідомлюватися всіма співучасниками.

В іншому випадку виключається спільність діяльності як найважливіша ознака співучасті, що спрямована на досягнення єдиної для співучасників мети. Так, якщо організатор з метою вчинення вбивства громадського діяча для припинення його політичної активності ввів в оману виконавця злочинного акту щодо справжніх мотивів убивства, то дії зазначених суб'єктів мають кваліфікуватися за різними статтями Особливої частини КК України: виконавця — за відповідною частиною ст. 115 КК України; організатора — за ст. 112 КК України з посиланням на ч. 3 ст. 27 КК України.

---

¹Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / П. Л. Фріс. – К. : ЦУЛ, 2004. – С. 173.

Таким чином, співучасть у злочині як особливий різновид злочинної діяльності відповідно до чинного законодавства України про кримінальну відповідальність характеризується такими ознаками:

1. Участь двох або більше осіб у вчиненні злочину (причому такі особи мають загальні ознаки суб'єкта злочину).

2. Спільність діяльності винних, що припускає:

а) кореляційний зв'язок між співучасниками (обумовленість діяння одного співучасника злочинною поведінкою іншого);

б) об'єднання спільних зусиль співучасників на досягнення єдиного злочинного наслідку;

в) необхідний причинний зв'язок між злочинною діяльністю кожного із співучасників і злочинним результатом, що наступив.

3. Умисний характер спільної діяльності, що знаходить своє відображення у взаємній поінформованості і єдиному намірі співучасників вчинити злочин спільно.

РОЗДІЛ 2

ВИДИ СПІВУЧАСНИКІВ. ФОРМИ СПІВУЧАСТІ У ЗЛОЧИНІ

2.1. Види співучасників злочину

У ст. 27 КК вказано коло осіб, які визнаються співучасниками вчинення злочину. Так, співучасниками злочину, поряд із виконавцем, є організатор, підбурювач та пособник.

В основу такого розподілу покладено об'єктивні критерії — ступінь і характер участі кожного з них у вчиненні злочину. Ступінь участі — це інтенсивність діяння кожної з осіб, які діють спільно, щодо виконання своєї ролі у вчиненні злочину. Характер участі визначає функціональну роль кожного співучасника у спільному злочині. У певних випадках при одній і тій самій функціональній ролі особи ступінь її участі у вчиненні злочину може бути різним.

Модель організованої злочинної організації, на думку деяких учених, можна представити у вигляді своєрідної піраміди.

Так, на верхівці пірамідальної структури злочинної організації перебуває керівник («дон», «батько»). Керівництво організацією він здійснює за допомогою свого радника, який контактує з керівниками загонів («капітанами», «бригадирами»). У підпорядкуванні останніх можуть бути керівники груп («лейтенанти»). Вони безпосередньо керують діяльністю рядових членів угруповання («биків», «торпед»). Діяльність груп, як правило, спеціалізована — одні займаються вимаганням, другі — наркобізнесом, треті — торгівлею зброєю тощо. У найбільш

організованих угрупованнях утворюються спеціальні групи (або виділяються конкретні особи), обов'язком яких є виконання вироків¹.

У структурі злочинної організації обов'язково створюється підрозділ для забезпечення внутрішньої охорони, а також ведення розвідки та контррозвідки.

Розвиток організованої злочинності обов'язково призводить до необхідності появи в структурі злочинної організації осіб, функцією яких є проведення фінансово-економічної діяльності — робота з грошми мафії, їх відмивання, вкладення у найперспективніші галузі як легального, так і тіншового бізнесу.

Підводячи підсумок дослідженню пірамідальної структури злочинної організації, П. Л. Фріс доходить висновку, що на підставі загального вчення про співучасть у злочинному об'єднанні можна виокремити практично всі відомі види співучасників — організатора, виконавців, пособників і підбурювачів (останні, як правило, діють у сфері вербування нових членів угруповання). Завдяки такій структурі ця підформа досягає високого рівня організації та конспірації. Ієрархічність побудови злочинної організації призводить до чіткого розподілу владних і виконавчих функцій всередині структури, що зумовлює надзвичайні труднощі в питаннях притягнення до кримінальної відповідальності представників керівного ядра організованої злочинної групи².

Однак у кримінальному праві не можна використовувати визначення кримінальних понять («бойовики», «авторитети», «капітани», «бригадири», «лейтенанти», «бики», «торпеди»). Закон про кримінальну відповідальність щодо цих категорій суб'єктів оперує поняттями «виконавець злочину», «організатор злочину» та «інші співучасники».

Дійсно, у структурно розвинутих злочинних організаціях виникає проблема діяльності суб'єктів, що організують не окремі злочини, а загальну злочинну діяльність і здійснюють керівництво нею. Більше того, у складі злочинного об'єднання представлені особи, які не виконують організаційних функцій і не є виконавцями конкретних злочинів. Однак діяльність таких осіб являє собою серйозну суспільну небезпеку, завдяки чому має бути кримінально каранюю, що є дуже проблематичним у межах чинного законодавства із погляду традиційного розуміння інституту співучасті у злочині. Чи можна стверджувати, що діяльність

---

¹Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / П. Л. Фріс. – К. : ЦУЛ, 2004. – С. 179.

²Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / П. Л. Фріс. – К. : ЦУЛ, 2004. – С. 179–180.

осіб, які організують злочинні угруповання чи керують ними, але не організують конкретних злочинів, знаходиться в безпосередньому причинному зв'язку з діями виконавців? Ні, тому що в цьому зв'язку знаходиться діяльність організатора і співучасників, що організують конкретний злочин. Отже, поділ функцій у злочинній організації призводить також до розширення змісту умислу, що в організатора злочинного об'єднання спрямований не на конкретний злочин, а на загальну злочинну діяльність.

Виходячи із цього, слід визначити необхідність включення до кримінально-правового інституту співучасті норму, яка доповнить визначення співучасті у злочині поняттям «співучасть у злочинній діяльності». Відповідно, організатор злочинної діяльності має розглядатися як один із видів співучасників злочинної діяльності, серед яких слід виокремити постійних і тимчасових учасників злочинної діяльності.

Так, Пленум Верховного Суду України у Постанові «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 року № 13 зазначив, що участь в озброєній банді слід розуміти не тільки як безпосереднє здійснення нападів, але і сам факт вступу особи до неї чи вчинення будь-яких дій, спрямованих на створення сприятливих умов для її функціонування (надання транспорту, приміщень, здійснення фінансування та матеріально-технічного забезпечення, постачання зброї, підшукування об'єктів для нападу, зберігання зброї, злочинно набутого майна, коштів тощо). Проте у будь-якому разі участь у банді (як форма бандитизму) обов'язково передбачає членство особи у цьому об'єднанні, яке набувається шляхом вступу до останнього. Вчинення зазначених дій особою, яка не є учасником банди, належить розцінювати як пособництво у бандитизмі.

Отже, Пленум Верховного Суду України у вищезазначеній постанові взагалі не вказує на постійних чи тимчасових членів стійкого злочинного об'єднання.

Тому, на нашу думку, постійним учасником злочинної діяльності можна визнати особу, яка вступила в об'єднання, що здійснює організовану злочинну діяльність і виконує у його інтересах дії, спрямовані на забезпечення функціонування такого об'єднання. Під тимчасовим учасником діяльності стійкого злочинного об'єднання, що створилося для систематичного вчинення злочинів, слід розуміти особу, яка не вступила в таке об'єднання як член, але виконувала в його інтересах певні дії, спрямовані на забезпечення існування такого об'єднання.

Що ж стосується осіб, що беруть участь у підготовці і вчиненні злочинів, то ці дії охоплюються поняттям «співучасть у злочині», тому залежно від характеру і ступеня участі таких осіб має бути зараховано до видів співучасників, передбачених чинним законодавством України про кримінальну відповідальність (ст. 27 КК України).

Розглянемо види співучасників більш детально.

Виконавець злочину. Виконавцем (співвиконавцем) злочину відповідно до ч. 2 ст. 27 КК України є особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами злочину безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила злочин, передбачений цим Кодексом.

Таким чином, в українському законодавстві існує три види виконавства: безпосереднє, співвиконавство і посереднє виконавство.

Виконавець — це особа, яка безпосередньо (за законодавчим визначенням) виконує дії (бездіяльність), що складають об'єктивну сторону складу злочину. Виходячи із цього, для визнання особи, яка вчинила злочин, його виконавцем, співучасник має виконати повністю або хоча б частково дії, що входять до об'єктивної сторони складу злочину.

Однак слід сказати, що законодавець, визначаючи об'єктивну сторону різних складів злочинів, робить це неоднаково, використовуючи різні прийоми законотворчої техніки у сфері кримінально-правового регулювання.

Деякі склади злочинів описані таким чином, що в законі про кримінальну відповідальність вказується лише на досягнення певного злочинного наслідку. При цьому шляхи заподіяння такого наслідку залишаються за межами складу злочину. Так, у ст. 122 УК України передбачено відповідальність за умисне заподіяння тілесних ушкоджень середньої тяжкості. Способи ж заподіяння такого ушкодження законодавцем не вказуються. Співвиконавцем цього злочину за наявності суб'єктивних ознак буде визнана особа, яка брала участь у заподіянні потерпілому будь-якого насильства (наприклад: зв'язувала, завдавала ударів), а не тільки та, від безпосереднього впливу якої було заподіяно тілесне ушкодження середньої тяжкості.

В інших випадках під час конструювання об'єктивної сторони складу злочину законодавець, навпаки, віддає перевагу зазначенню всіх характеристик злочинного діяння або описує як дію, так і злочинні наслідки. Крім того, у кримінальному праві деякі склади злочинів описують вчинення не однієї, а декількох дій. Наприклад, при вчиненні насильницького грабежу один із співвиконавців може застосувати насильство до потерпілого, а інший виконувати дії, що об'єктивно спря-

мовані на заволодіння чужим майном; при вчиненні згвалтування одна особа може застосовувати насильство до потерпілого, а інша — вчиняти з ним статевий акт. Отже, дії таких осіб не можна вважати однорідними, а навпаки, вони є різними за своїм характером. У таких випадках для визнання особи співвиконавцем буде достатньо, щоб вона виконала хоча б частково одну із цих дій.

У науці кримінального права питання про те, кого визнавати виконавцем злочину, є дискусійним.

Представники суб'єктивних теорій співучасті у злочині вважають, що співвиконавцем є особа, яка бажає цього діяння як виконавець, об'єктивні ж форми участі у злочині не враховуються. Ця теорія співучасті набула дуже значне поширення у Німеччині. Як зазначають Н. Ф. Кузнєцова та Л. Вельцель, судова практика Німеччини послідовно дотримується суб'єктивної теорії співучасті, відповідно до якої вирішальним є не об'єктивний вклад співучасника у вчинення злочину, а його «зле», «злочинне бажання» та «бажання співучасників діяння як свого або як чужого».

Як уже зазначалося вище, виконавець визначається як особа, яка безпосередньо вчиняє злочин. Однак вчинення злочину з використанням особи, яка не досягла віку кримінальної відповідальності або є неосудною, законодавцем, наукою кримінального права та судовою практикою також визнається виконанням. Це ж правило поширюється і на випадки, коли злочин вчиняється за допомогою особи, яка не підлягає кримінальній відповідальності завдяки іншим обставинам, передбаченим законом України про кримінальну відповідальність (наприклад, при крайній необхідності). Очевидно, що в такому разі має місце посереднє вчинення злочину.

Для визначення поняття "виконавець" важливим є питання про розмежування цього поняття з поняттям "пособника", діяння якого характеризуються спільністю місця та часу з виконанням злочину. Одним із питань, що виникає при цьому, є питання про можливість співвиконання у випадках, коли один із співвиконавців діє активно, а інший бездіє, хоча об'єктивна сторона складу злочину описана як активне діяння. Особливої актуальності ця проблема набуває у зв'язку із зростанням кількості вимог чужого майна. Нерідко із групи осіб, які вчиняють цей злочин, вимогу про передачу майна або майнових прав та відповідні погрози висловлює лише один із членів групи, інші ж якої-небудь активності не проявляють, однак своєю присутністю, зовнішнім виглядом психічно впливають на потерпілого. Оскільки в наведеному прикладі об'єктивна сторона складу злочину описується законодавцем як активні дії, то спів-

виконавство шляхом бездії в таких випадках є неможливим. За наявності суб'єктивних ознак такі особи мають бути визнані пособниками.

У зв'язку з розглядом зазначених питань не можна залишити без уваги проблему кваліфікації дій особи, яка спостерігає за місцем вчинення злочину і має повідомити виконавців про наближення небезпеки викриття їхніх дій. У деяких країнах наука кримінального права та судова практика розглядають такі дії як виконання злочину. Так, кримінальне право Японії визнає такі дії співвиконавством, оскільки вони усувають обставини, що перешкоджають виконанню злочинного діяння, та у поєднанні з діями виконавця злочину є необхідними для реалізації злочинного діяння, тобто вони є дією вчинення. Такої ж думки дотримується судова практика Франції. Так, А. Легаль зазначає, що з давніх часів французький касаційний суд визнає особу, яка знаходиться на сторожі, виконавцем злочину. Однак подібні висновки протирічать основним положенням об'єктивної теорії співучасті у злочині. Особа, яка знаходиться на сторожі, не виконує ні повністю, ні частково дій, що становлять об'єктивну сторону складу злочину, а тому мають визнаватися пособниками, а не співвиконавцями злочину.

Виходячи із цього, з об'єктивної сторони діяльність виконавця може бути виражена у виконанні повністю або частково дій або бездіяльності, що входять до об'єктивної сторони складу злочину, або у вчиненні злочину з використанням інших осіб, які не підлягають кримінальній відповідальності.

Із суб'єктивної сторони діяльність виконавця може здійснюватися як із прямим, так і з непрямим умислом.

У разі безпосереднього вчинення злочину особами, лише одна з яких має спеціальні ознаки суб'єкта злочину, дії останнього підлягають кваліфікації як дії виконавця, а дії особи, яка такими ознаками не володіє, кваліфікуються за правилами ст. 27 КК України. Відповідно до цієї норми особа, яка не є суб'єктом злочину, але брала участь у вчиненні злочину, передбаченого цією статтею, підлягає кримінальній відповідальності за цей злочин як його організатор, підбурювач або пособник. Однак у літературі пропонуються й інші підходи. Наприклад, пропонується ввести поняття співвиконавця як особливого виду співучасника, під яким слід розуміти особу, яка виконує суспільно небезпечне діяння разом з виконавцем, але не має спеціальних ознак, властивих остан-

ньому¹. Тим самим ставиться під сумнів факт існування спеціального суб'єкта — і тому така пропозиція навряд чи може бути прийнятною.

Інша позиція полягає в тому, що випадки співвиконавства спеціальних суб'єктів злочину і приватних осіб визнаються не співучастю у злочинах із спеціальним суб'єктом, а специфічним видом сукупності, при якій одним груповим посяганням заподіюється одночасно шкода декільком об'єктам кримінально-правової охорони, завдяки чому вчиняється кілька суспільно небезпечних діянь, у яких вбачається одночасно кілька складів злочину.

Таким чином, дії осіб, які володіють ознаками спеціального суб'єкта злочину, пропонується кваліфікувати за відповідною статтею Особливої частини КК України, що передбачає відповідальність саме спеціальних суб'єктів, а дії інших співвиконавців — за статтями Особливої частини КК, що передбачають відповідальність загальних суб'єктів злочину². Погодитися із запропонованим варіантом кваліфікації дій співучасників також не можна через неможливість співучасті у різних злочинах.

Як зазначає Н. Г. Іванов, неспеціальний суб'єкт, який є співучасником у злочині подібного роду, підлягає відповідальності залежно від ролі, що він виконував у процесі вчинення злочину, але, зрозуміло, він не може бути визнаний виконавцем злочину³. Під посереднім виконавством розуміється злочинна діяльність суб'єкта, який умисно використовує для досягнення своєї злочинної мети при виконанні об'єктивної сторони складу злочину як знаряддя вчинення злочину іншу фізичну особу, яка не має загальних чи спеціальних ознак суб'єкта злочину⁴. Слід зазначити, що дії, наприклад, неосудних осіб, які використовуються виконавцем для вчинення злочину, при всьому їхньому зв'язку з умислом виконавця

---

¹Семенов С. А. Специальный субъект как элемент основания уголовной ответственности : монография / С. А. Семенов. – Владимир : ВЮИ ФСИН России, 2005. – 124 с.

²Шеслер А. В. Соучастие в преступлениях со специальным субъектом / А. В. Шеслер // Актуальные проблемы борьбы с преступностью в Сибирском регионе : материалы науч.-практ. конф. (3–4 февраля 2000 г.). – Красноярск : Изд-во Сиб. юрид. ин-та МВД России, 2000. – Ч. 1. – С. 117–118.

³Иванов Н. Г. Соучастие со специальным субъектом / Н.Г. Иванов // Российская юстиция. – М. : Юрид. лит., 2001. – № 3. – С. 51.

⁴Михеев Р. И. Проблемы вменяемости и невменяемости в советском уголовном праве / Р. И. Михеев ; науч. ред. : П. С. Дагель. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1983. – 300 с.

не утворюють співучасті у злочині¹. Однак необхідно також врахувати, що поняття «виконавець злочину» відноситься тільки до співучасті, тому, коли у вчиненні злочину бере участь лише одна особа, яка є суб'єктом злочину, навряд чи таку особу можна назвати виконавцем. У зв'язку з цим незрозумілим є те, що посереднє виконавство, передбачене ч. 2 ст. 27 КК України, віднесено до співучасті. Адже «інші особи, які відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за вчинене» не є суб'єктами злочину, а тому і не можуть бути співучасниками особи, яка їх використовувала. Отже, у цих випадках співучасть є відсутньою.

Таку позицію займає Верховний суд України. У п. 6 Постанови Пленуму Верховного суду України від 27 лютого 2004 року № 2 «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» зазначено: «При вирішенні питання про кваліфікацію злочину, вчиненого дорослою особою із залученням неповнолітніх осіб, які внаслідок свого віку (ст. 22 КК) чи неосудності (ст. 19 КК) не є його суб'єктами, треба мати на увазі, що таке спільне вчинення злочину не утворює співучасті». Однак далі позиція Верховного суду України уявляється непослідовною, оскільки в тому ж п. 6 зазначеної Постанови говориться: «У зазначених випадках відповідно до ч. 2 ст. 27 КК доросла особа розглядається як виконавець злочину, і її дії кваліфікуються за статтями КК, якими передбачено відповідальність за цей злочин і за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність».

Називати виконавцем особу, яка вчинила злочин за допомогою використання особи, яка не є суб'єктом злочину, за відсутності співучасті навряд чи правомірно, тому що деякі автори роблять спробу розглянути співучасть у подібних випадках. Так, наприклад, пропонується доповнити ст. 35 КК РФ (ст. 28 КК України) родовим визначенням злочинної групи: «Злочин вважається вчиненим групою осіб, якщо в його вчиненні брали участь два або більше виконавців, з яких хоча б один підлягає кримінальній відповідальності»². Питання про посереднього винуватця (посереднє виконання) має тривалу історію. Ще І. Я. Хейфець вважав, що поняття «посередня винуватість» створено доктриною для запо-

---

¹Назаренко Г. В. Квалификация особых случаев соучастия: соучастие и невменяемость / Г. В. Назаренко // Правоведение. – 1995. – № 3. – С. 94–97. – Библиогр. в подстрочных примечаниях. С. 95.

²Хмелевская Т. А. Виды групповых преступлений и их квалификация по УК Российской Федерации : автореф. дисс. на соискание уч. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Т. А. Хмелевская. – М., 2000. – С. 11.

бігання цілої низки незручних наслідків із визнаного нею акцесорного характеру підбурювання. У деяких випадках, при яких логічним наслідком акцесорного характеру підбурювання є некараність підбурювача, доктрина вводить поняття «посередній винуватець» і рятує цим свою конструкцію підбурювання від повної катастрофи. Це, насамперед, при тих деліктах, де фізичним діячем є неосудна особа: як, наприклад, залучення душевнохворого до вбивства, тому що психічна хвороба виключає будь-яку осудність, а отже насправді не існує кримінально караного діяча, від якого... покарання рикошетом може потрапити у підбурювача, внаслідок чого у цьому випадку є некараність виконавця. Через практичну неможливість результату підбурювач перейменовується на посереднього винуватця і карається як фізичний вбивця¹. Насправді ж «рятувати» конструкцію співучасті в розглянутому випадку не треба. У наведеному прикладі просто немає співучасті (так званий посередній винуватець і неосудна особа не є співучасниками), тому немає і підбурювача. Отже, немає й необхідності перейменування. Слід зазначити, що чинне законодавство про кримінальну відповідальність теж «рятує» те, що порятунку не вимагає.

М. І. Ковальов у своїй роботі вказує на те, що суб'єкт, який вклав у руки психічно хворого зброю або використав його маревні ідеї для вбивства, має розглядатися не як підбурювач або пособник, а як виконавець, що називається в теорії і практиці кримінального права посереднім виконавцем². У зв'язку із цим необхідно зазначити таке: ст. 27 КК України дійсно відносить до виконавців осіб, які шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне. На наш погляд, віднесення таких осіб до виконавців є не зовсім доречним, тому що поняття «виконавець» у теорії кримінального права асоціюється з поняттям «співучасть» (та й розташована ст. 27 у розділі VI «Співучасть у злочині»), а співучасті як такої у цих випадках немає.

Можна навести й точку зору Дж. Флетчера та А. В. Наумова, які вказують на два серйозних питання загальної теорії співучасті як теорії похідної відповідальності.

---

¹Хейфец И. Я. Подстрекательство к преступлению / И. Я. Хейфец ; предисл. : С. В. Познышева. – М. : Изд. юрид. кн. магазина «Правоведение» И. К. Голубева, 1914. – С. 28–29.

²Ковалев М. И. Соучастие в преступлении : монография / М. И. Ковалев. – Екатеринбург : Изд-во УрГЮА, 1999. – С. 27.

Одне з питань пов'язане із ситуацією, в якій підбурювач що підбурює до злочину, цілком придушує поведінку іншого (що діє у стані омани або у стані неосудності в момент вчинення злочину). Типовим вирішенням у такій ситуації є те, що підбурювача слід розглядати як виконавця злочину, а особу — як знаряддя в руках виконавця. Такий підхід до вчинення злочину можна назвати «вчиненням за допомогою», чи «посереднім виконавством». І це не частина теорії співучасті у чистому вигляді, а заперечення співучасті і покладання всієї повноти відповідальності на розважливого підбурювача, який знаходиться за сценою¹. Як видно, ці автори думають, що співучасті в таких випадках немає, але використовують терміни, що мають відношення тільки до співучасті.

Особа, яка вчинила злочин за допомогою використання інших осіб, які не підлягають кримінальній відповідальності завдяки віку, неосудності або інших обставин, передбачених КК України, не повинні йменуватися виконавцями і питання про кримінальну відповідальність таких осіб має вирішуватися за межами положень розділу про співучасть.

Співучасть є неможливою, коли хтось діє під впливом нездоланної сили або фізичного примусу. Єдиний винуватець злочину — той, хто використовує ці фактори (обставини) зі своєю злочинною метою. Однак, підставою для безумовного звільнення від кримінальної відповідальності буде лише такий примус, що позбавляє особу, яка піддається примусу, будь-якої можливості діяти за власним розсудом. У цьому випадку застосовуються правила про нездоланну силу. Що ж стосується психічного насильства, то необхідно враховувати, що хоча на волю суб'єкта здійснюється серйозний тиск, однак, цілком, він не паралізується. Це обумовлює дію положень про крайню необхідність. Психічний примус сам по собі, як правило, не звільняє від кримінальної відповідальності, але може пом'якшити покарання. Звільнення від кримінальної відповідальності є можливим в таких випадках лише за наявності стану крайньої необхідності (ст. 39 КК України).

Пленум Верховного Суду України у п. 19 Постанови «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» від 27 лютого 2004 р. № 2 обмежився лише вказівкою на те, що «суди мають зважено підходити до призначення покарання неповнолітнім, які вчинили злочини внаслідок втягнення їх у злочинну діяльність дорослими, і враховувати, що зазначена обставина, як правило, свідчить про меншу

---

¹Флетчер Дж. Основные концепции современного уголовного права / Дж. Флетчер, А. В. Наумов. — М. : Юрист, 1998. — С. 474.

суспільну небезпечність цих неповнолітніх порівняно з тими, які вчинили такі ж злочини без впливу дорослих. Оцінюючи ступінь суспільної небезпечності вчиненого неповнолітнім діяння, суди повинні враховувати дані, що характеризують дорослу особу, яка втягнула його у злочин, ступінь її небезпечності, характер стосунків між ними, формальну чи неформальну залежність неповнолітнього тощо. При цьому необхідно виходити з того, що відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 66 КК вчинення злочину під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність належить до обставин, які пом'якшують покарання».

На думку В.С. Прохорова, у разі посереднього виконавства, яке супроводжується психічним примусом, що не викликає стану крайньої необхідності, дії особи, яка примушує, є підбурюванням, а особи, яка примушується, — виконанням злочину¹. Ми вважаємо запропоновану кваліфікацію правильною, однак не згодні з тим, що в такому випадку має місце посереднє виконавство.

Примус за допомогою погрози має бути реальним, істотним для особи, до якої звернено погрозу з погляду наслідків її реалізації. Таке сприйняття й оцінка погрози можуть бути констатовані лише на підставі дослідження індивідуальних особливостей особи, включаючи життєвий досвід. Так, підлітком погроза може сприйматися як така, що не залишає можливості вибору варіанта поведінки, доросла ж особа може оцінювати аналогічну погрозу як менш суттєву.

У принципі, є можливою й констатація виняткової ситуації, що зводить можливість вибору варіанту поведінки нанівець. Наприклад, коли підліток глибоко прив'язаний до організатора злочину або пов'язаний традиціями підпорядкування старшим, що є характерним для деяких етнічних спільнот, або коли він завдяки віковій незрілості сприймає погрозу як таку, що не залишає йому вибору². На нашу ж думку, особа, яка вчинила злочин за допомогою використання інших осіб, що не підлягають кримінальній відповідальності, може бути визнана виконавцем тільки у співучасті з організатором, підбурювачем або пособником.

Дж. Флетчер і А.В. Наумов ставлять ще одне запитання: «Очевидним є те, що на тих, хто маніпулює невинними особами, має покладатися кримінальна відповідальність так само, як на тих, хто використовує технічні засоби для досягнення своєї злочинної мети. Але як бути в си-

¹ Курс советского уголовного права. Часть общая : в 5. т. / Отв. ред. : Н. А. Беляев, М. Д. Шаргородский. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1968. – Т. 1. – С. 613.

² Ситковская О. Д. Психологический комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / О. Д. Ситковская. – М. : Изд-во : Зерцало, 1999. – С. 76.

туаціях, коли особа, яка використовується виконавцем на місці вчинення злочину, не є невинною особою?»¹. На наш погляд, якщо мова йде про використання особи, яка володіє необхідними ознаками загального суб'єкта, але не має ознак спеціального суб'єкта, то можна говорити про посереднє виконавство. І така особа повинна нести відповідальність згідно з ч. 4 ст. 27 КК України.

Ще наприкінці 50-х рр. минулого століття П. І. Гришаєв і Г. А. Кригер указували на те, що в тому разі, якщо дії, що утворюють склад посадового злочину, виконуються тільки приватною особою, а посадова особа схиляє його до вчинення цього злочину або створює умови для його вчинення, то на останню має покладатися кримінальна відповідальність як на виконавця посадового злочину, а на приватну особу — як на пособника². Аналіз чинного законодавства про кримінальну відповідальність дозволяє, на наш погляд, установити лише одну форму посереднього виконавства, коли і посередній виконавець, і особа, яка використовується ним, є співучасниками, — посереднє виконавство суб'єкта, який наділений спеціальними ознаками при використанні особи, у якої такі ознаки відсутні. Це умисна спільна участь двох осіб у вчиненні умисного злочину (співучасть), але особа, яка безпосередньо вчинила злочин, не може бути визнана виконавцем як така, що не володіє спеціальними ознаками, і на неї буде покладено кримінальну відповідальність як на організатора, підбурювача або пособника, а на суб'єкта, який має спеціальні ознаки, покладається відповідальність як на виконавця, який вчинив злочин за допомогою іншої особи (посередній виконавець).

Тому навряд чи можна погодитися з думкою І. Ю. Буневої про те, що випадки використання осіб, які не наділені ознаками спеціального суб'єкта, повинні оцінюватися інакше, відрізняючись за кваліфікацією від традиційних варіантів посереднього виконавства, що припускають використання осіб, які не володіють такими ознаками загального суб'єкта, як осудність або досягнення віку кримінальної відповідальності³. Навпаки, саме випадки використання осіб, які не мають ознак

---

¹Флетчер Дж. Основные концепции современного уголовного права / Дж. Флетчер, А. В. Наумов. – М. : Юрист, 1998. – С. 474–475.

²Гришаев П. И. Соучастие по советскому уголовному праву / П. И. Гришаев, Г. А. Кригер. – М. : Госюриздат, 1959. – С. 235.

³Бунева И. Ю. Некоторые вопросы квалификации принуждения к даче показаний, совершаемого группой лиц / И. Ю. Бунева // Актуальные проблемы борьбы с преступностью в Сибирском регионе : материалы науч.-практ. конференции (3–4 февраля 2000 г.). – Красноярск : Изд-во Сиб. юрид. ин-та МВД России, 2000. – Ч. 1. – С. 151.

спеціального суб'єкта, слід розцінювати як єдину форму посереднього виконавства.

Ми виходимо з того, що посередній виконавець і особа, яка ним використовується, є співучасниками злочину. Саме тому уявляються неприйнятними інші (ті, що не відповідають ч. 4 ст. 27 КК України) варіанти кваліфікації дій особи, яка не є суб'єктом злочину, спеціально зазначені у відповідній статті Особливої частини КК.

З урахуванням викладеного можна запропонувати таку редакцію ч. 2 ст. 27 КК України: «Виконавцем визнається особа, яка безпосередньо вчинила злочин або безпосередньо брала участь у його вчиненні разом з іншими особами (співвиконавцями), а також особа, яка наділена ознаками спеціального суб'єкта злочину і вчинила злочин з використанням особи, в якій зазначені ознаки спеціального суб'єкта злочину відсутні. Особа, яка вчинила за допомогою використання інших осіб, які не підлягають кримінальній відповідальності через вік, неосудність або інші обставини, передбачені цим Кодексом, визнається виконавцем, якщо поряд з ним у вчиненні злочину беруть участь організатор, підбурювач або пособник».

Таким чином, виконавець злочину діє завжди тільки з прямим умислом. Виконавець є поняттям, що є властивим лише співучасті у злочині. Виходячи із цього, виконавець має бути наділений загальними ознаками співучасті і спеціальною ознакою, що відрізняє його від інших видів співучасників.

На підставі ст. 26 КК України можна виокремити такі показники-ознаки співучасті: участь у вчиненні злочину, наявність двох або більше осіб, спільність, умисний характер злочинної діяльності. Слід підкреслити, що основною ознакою є участь у вчиненні злочину. Цій ознаці властивий причинний зв'язок, що дозволяє виокремлювати інші види співучасників. Спеціальною ж ознакою, на підставі якої у ст. 27 КК України виокремлюється виконавець злочину, є безпосереднє вчинення ним злочину. Тому за КК України виконавцем (співвиконавцем) є особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами злочину безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила злочин, передбачений цим Кодексом.

Один різновид виконавця характеризується особистою участю у вчиненні злочину. Подібне формулювання допускає можливість досить широкого тлумачення співвиконавства у вчиненні злочину. Поняття співвиконавця слід визначати через діяння, що входить до об'єктивної сторони злочину. Це діяння співвиконавцем може бути виконане у будь-

якому обсязі. Тому співвиконавцем є особа, яка повністю або частково вчинила діяння, передбачене статтею або частиною статті Особливої частини КК, разом з іншими співвиконавцями.

Інший різновид виконавця містить у собі два показники: по-перше, мова йде про посереднє вчинення злочину, по-друге, злочин відбувається шляхом використання осіб, які не підлягають кримінальній відповідальності. Поняття «посереднє вчинення злочину» включає тільки випадки, коли діяння виконуються винятково особами, як зазначено у ч. 2 ст. 27 КК, які не підлягають кримінальній відповідальності. Злочинна діяльність посереднього виконавця злочину, який не відповідає за своїми показниками ознакам виконавця злочину, необґрунтовано включається до діяльності цього виду співучасника: посередній виконавець не виконує особисто діяння, що становлять об'єктивну сторону злочину, він використовує осіб, які не підлягають кримінальній відповідальності і, відповідно, не є співучасниками злочину. Випадки, що законодавець у ч. 2 ст. 27 КК відносить до посереднього виконання злочину, необхідно врегулювати в окремій нормі як посередню участь у вчиненні злочину. Для цього ст. 27 КК слід доповнити частиною 2–1, в якій необхідно сформулювати поняття цього різновиду злочинної діяльності.

На підставі цього пропонується виділяти тільки такі різновиди виконавця: виконавець, що одноосібно повністю вчинив діяння, передбачене статтею або частиною статті Особливої частини КК (виконавець «у чистому вигляді»), виконавець, який повністю або частково вчинив діяння, передбачене статтею або частиною статті Особливої частини КК, разом з іншими співвиконавцями. Тому в законодавчому визначенні виконавця злочину ці різновиди необхідно об'єднати і сформулювати в загальному вигляді, що охоплює діяльність виконавця і співвиконавця. Таке визначення найповніше відобразило б сутність виконавчої діяльності і дозволило уникнути багатьох помилок при кваліфікації злочинів, вчинених у співучасті.

Враховуючи все вищезгадане, можна зробити такі висновки щодо виконавця злочину:

1. Злочинну діяльність посереднього виконавця злочину, що не відповідає за своїми показниками ознакам виконавця злочину, необґрунтовано включено до ч. 2 ст. 27 КК: посередній виконавець не виконує особисто діяння, що становить об'єктивну сторону злочину, і використовує особу, яка не підлягає кримінальній відповідальності, тому у цьому випадку немає співучасті у злочині відповідно до ст. 26 КК України. Ці випадки вчинення злочину необхідно врегулювати окремо у ст. 27 КК як посередню участь у вчиненні злочину, що не відноситься до співучасті.

2. Законодавче визначення виконавця злочину необхідно сформулювати в такому вигляді: «Виконавцем злочину визнається особа, яка цілком або частково вчинила діяння, передбачене статтею або частиною статті Особливої частини КК України». Це визначення, на наш погляд, охоплює собою діяльність виконавця і співвиконавця.

3. Існує три варіанти співвідношення понять «співвиконавство» і «група осіб»: а) поняття «співвиконавство» і «група осіб» тотожна (ч. 1 ст. 28 КК — група осіб без попередньої змови); б) поняття «співвиконавство» є обов'язковою частиною цілого — «групи осіб» (ч. 2 ст. 28 КК — група осіб за попередньою змовою); в) поняття «співвиконавство» може бути частиною цілого — «групи осіб» (ч. 3, 4 ст. 28 КК — організована група і злочинна організація). Співучасники, які не вчиняють діянь, що складають об'єктивну сторону спільного злочину, співвиконавцями визнаватися не можуть.

Організатор злочину. Організатор — це особа, яка організувала вчинення злочину (злочинів) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням. Організатором також є особа, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею, або особа, яка забезпечувала фінансування чи організовувала приховування злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації (ч. 3 ст. 27 КК України).

Організатор — це ініціатор чи керівник підготовки вчинення злочину. Деякі автори іноді виділяють таку фігуру, як ініціатор злочину. Законодавець не пішов шляхом виділення такого співучасника, оскільки ініціатором злочину, власне кажучи, є підбурювач або організатор. Організатор підбирає учасників злочину, розподіляє ролі між співучасниками, розробляє плани злочинної діяльності тощо. Слід зазначити, що серед усіх співучасників організатор — це найнебезпечніший злочинець, що має враховуватися під час призначення йому покарання.

З об'єктивної сторони діяльність організатора є можливою тільки в активному прояві. Це безпосередньо впливає із самого змісту терміна «організатор». Слово «організатор» бере свій початок від французького слова *organizo*, що означає: 1) внутрішню упорядкованість, погодженість, взаємодію більш-менш диференційованих і автономних частин цілого, обумовлених його будовою; 2) сукупність процесів чи дій, що приводять до утворення й удосконалювання взаємозв'язків між частинами цілого; 3) об'єднання людей, які спільно реалізують програму та мету і діють на підставі певних правил та процедур¹.

¹Советский энциклопедический словарь / Под. ред. А. М. Прохорова. — М., 1986. — С. 285.

Слово «організатор» позначає того, хто організовує, засновує що-небудь; людина, яка має здібності до організаційної роботи. Організувати: 1) створювати, засновувати, здійснювати щось, залучаючи однодумців, спираючись на них; 2) проводити певні заходи громадського масштабу, значення, готуючи їх заздалегідь, плануючи; 3) згуртовувати, об'єднувати людей заради спільної справи: зосереджувати, спрямовувати когось на щось; 4) надійно, чітко налагоджувати, впорядковувати щось¹.

Організатор злочину може діяти не тільки у складі організованої групи, але й за співучасті з розподілом ролей, коли злочин вчиняється групою осіб за попередньою змовою.

Організація злочину — поняття ємне. Вона охоплює цілу низку ознак, що характеризують діяльність організатора, у тому числі й таку, як керівництво злочином². Організатор злочину — найнебезпечніша фігура серед співучасників. Саме його зла воля, яка підкорює собі волю інших співучасників, визначає сам факт вчинення злочину. Організатор є тим мотором, тією рушійною силою, яка запускає механізм злочину³.

Організація вчинення злочину полягає в залученні співучасників всіх видів (виконавців, підбурювачів, пособників, інших організаторів) або лише одного з них і здійснюється у формі наказу, угоди, прохання, підкупу тощо.

Організатора злочину відрізняє від інших учасників насамперед ініціатива, виявлена у підготовці до злочину, тобто залучення до злочину інших осіб, активна участь у розробці плану спільної діяльності і можлива активна участь у злочині, вчиненому групою. Цим організація злочину відрізняється від підбурювання і пособництва. Як справедливо зазначає Ф. Г. Бурчак, ініціатором злочину, як правило, є підбурювач⁴. Однак його роль, його зусилля зводяться до того, щоб зародити у виконавця намір на вчинення злочину. Однак, якщо така особа докладає зусиль для підшукування учасників, готує план вчинення злочину, розподіляє ролі, здійснює керівництво їх діяльністю, то вона перестає бути

---

¹Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. – Х. : ШКОЛА, 2006. – С. 607.

²Бурчак Ф. Г. Соучастие: социальные, криминологические и правовые проблемы / Ф. Г. Бурчак. – К. : Вища школа, 1986. – С. 140.

³Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / П. Л. Фріс. – К. : Центр навч. літ., 2004. – С. 184.

⁴Бурчак Ф. Г. Соучастие: социальные, криминологические и правовые проблемы / Ф. Г. Бурчак. – К. : Вища школа, 1986. – С. 141.

підбурювачем, перетворюючись на організатора злочину. Саме Ф. Г. Бурчак чіткіше за всіх відокремив фігуру організатора злочину від інших співучасників. «Для того, щоб бути організатором, — пише він, — особа повинна не тільки збудити в іншій особі рішучість вчинити злочин, але й зробити щось більше. Вона повинна, як вказує закон, організувати вчинення злочину, тобто розробити його план, розподілити ролі між співучасниками чи навіть точно в деталях визначити роль одного виконавця»¹. Під організацією злочину окремі автори розуміють діяльність, спрямовану на створення злочинної групи тієї чи іншої форми².

На нашу думку, обсяг такої діяльності є значно ширшим. Організація вчинення злочину означає керівництво підготовкою конкретного злочину. Можна виокремити такі функції при здійсненні цієї діяльності:

- а) підшукування й залучення учасників до спільної діяльності з підготовки і вчинення злочину;
- б) визначення об'єкта злочинного посягання;
- в) розподіл між співучасниками функціональних обов'язків (ролей);
- г) розробка плану вчинення злочину та інструктування учасників злочину;
- г) визначення місця, часу, засобів, способів вчинення злочину;
- д) створення сприятливих умов для його вчинення;
- е) забезпечення учасників зброями і засобами вчинення злочину;
- є) спрямування спільних зусиль на його вчинення;
- ж) розробка заходів із приховання зброя і слідів злочину, а також цінностей, здобутих злочинним шляхом.

Зазначені й інші можливі різновиди організаційної діяльності не можна визнавати обов'язковими для всіх випадків організованого вчинення злочину. Їх обсяг і поєднання можуть бути різними. Слід визнати правильною думку більшості вчених про те, що для визнання особи організатором злочину досить наявності в її діях ознак виконання нею хоча б однієї з названих функцій. Матеріали судової практики свідчать, що організатор рідко концентрує у своїх руках усі види організаційної діяльності. Таким чином, під організатором злочину, за влучним висло-

---

¹Бурчак Ф. Г. Соучастие: социальные, криминологические и правовые проблемы / Ф. Г. Бурчак. — К. : Вища школа, 1986. — С. 140.

²Покаместов А. В. Организатор как один из видов соучастников в уголовном праве / А. В. Покаместов ; науч. ред. : А. В. Тямкин. — Воронеж : Изд-во Воронеж. ВШ МВД России, 1996. — С. 31.

вом М. Й. Коржанського, повинна розумітися особа, яка є ініціатором і двигуном злочину¹.

Однак закон про кримінальну відповідальність (ч. 3 ст. 27 КК України) організатором злочину визнає не тільки особу, яка організувала вчинення злочину (злочинів), але й керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням, тобто керівництво припускає здійснення організаційних функцій у ході вже початого злочину. Тому під керівником злочину варто розуміти особу, що очолює злочинне посягання у ході його реалізації. На цьому етапі діяльність організатора полягає у надаванні вказівок співучасникам, координуванні їхніх дій, контролі за їх виконанням, відволіканні уваги населення і представників правоохоронних органів тощо.

П. Л. Фріс вважає, що позиція законодавця стосовно питання визнання організатором осіб, які здійснюють фінансування чи приховування діяльності злочинної організації, повністю не може бути підтриманою. Він зазначає, що такий підхід містить у собі внутрішній дисбаланс із загальним підходом до визначення того чи іншого виду співучасника. Справді, як можна в одному випадку (для ситуації злочинної організації) визнавати фінансування і переховування як організаційну діяльність, а в усіх інших — як пособництво? Це створює систему подвійних стандартів, яка не має права на існування в законі про кримінальну відповідальність².

Відповідно до Постанови ПВСУ «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13 встановлено, що керування підготовкою злочину передбачає спрямування дій виконавця, пособника, підбурювача на готування до одного чи декількох злочинів.

Керування вчиненням злочину передбачає спрямування зусиль інших співучасників на безпосереднє виконання діянь або на забезпечення такого виконання.

На думку М. І. Ковальова, керівництво вчиненням злочину полягає в дачі розпоряджень щодо безпосереднього виконання об'єктивної сторони складу злочину без фактичної участі у злочині³. Така думка

---

¹Коржанський М. Й. Науковий коментар Кримінального кодексу України / Коржанський М.Й. – К. : Атіка, Академія, Ельга-Н, 2001. – С. 67.

²Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / П. Л. Фріс. – К. : ЦУЛ, 2004. – С. 184.

³Ковалев М. И. Соучастие в преступлении : монография / М. И. Ковалев. – Екатеринбург : Изд-во УрГЮА, 1999. – С. 175.

уявляється спірною, тому що, крім такого керівництва, керівник злочинну може не тільки сприяти настанню злочинного наслідку, але й разом з виконавцем вчиняти злочин. Так, суд Центрально-Міського району м. Кривого Рогу визнав, що Тадич Д., будучи неодноразово судимим у Югославії та, знаходячись з 1997 р. у розшуку за вчинені злочини періодично, а потім (з 2001 р.) і постійно, проживав на території України (м. Кривий Ріг).

Перебуваючи на території Сербії, приблизно у 2001 р. Тадич Д. вступив у злочинну змову з громадянином Сербії Філіпович Д. про те, що з метою сексуальної експлуатації жінок першій, знаходячись на території України (м. Кривий Ріг), залучить для реалізації злочинних намірів громадян України, які будуть підшукувати, вербувати, доставляти жінок через державний кордон України на територію Угорщини для подальшої передачі сербу Філіповичу.

Реалізуючи свої злочинні наміри, у грудні 2001 р. серб Т. на автомобілі ВАЗ 2109 під керуванням гр. Йошило М., співучасника злочину, перевіз громадянку Ч. через державний кордон України до Сербії. Прибувши до Сербії, Йошило М. передав громадянку Ч. сербу Філіповичу Д., який разом із невстановленими слідством особами продав її Ремзі Я. (м. Косово), де під погрозою застосування фізичного насильства сексуально експлуатували потерпілу.

Із тією ж метою Тадич Д. повторно, десь у лютому 2002 р. зустрівшись у Кривому Розі з іншою громадянкою Т, переконав її поїхати за кордон на роботу. Із цією метою він придбав авіаційні квитки до Турції і 13 березня 2002 р. відправив її з аеропорту м. Кривого Рогу до Туреччини. В аеропорту її мав зустріти Ремзі Я. Останній переправив Т. у Косово, де під погрозою застосування фізичного насильства почав її сексуально експлуатувати.

Знаходячись у м. Кривому Розі, Тадич Д. у 2000–2001 рр. також залучив до вказаної діяльності та сексуальної експлуатації жінок: мешканця м. Кривого Рогу З., який повинен був за винагороду підшукувати молодих жінок для подальшого їх переміщення на територію Угорщини, та мешканця м. Чоп О., який перевозив би їх з України до Угорщини на автомобілі ВАЗ 2105.

Таким чином, у 2001 р. з метою укладення незаконних угод, пов'язаних з підшукуванням та переміщенням через кордон України осіб для подальшої передачі іншій особі з метою сексуальної експлуатації було створено міжнародну організовану злочинну групу. До її складу входили: громадяни Сербії — Тадич Д. та Філіпович Д., громадяни

України — З. та О. Злочинці один з одним були знайомі та обізнані про роль кожного члена кримінальної групи у вчиненні злочину.

Вищевказаною організованою злочинною групою для подальшої сексуальної експлуатації у травні 2002 р. шляхом обману було схилено та перевезено з території України та територію Угорщини три громадянки України, мешканки Кривого Рогу.

Суд Центрально-Міського району м. Кривого Рогу засудив Н., Д. та Г., які діяли у складі міжнародної організованої злочинної групи та поставляли українських дівчат для сексуальної експлуатації у нічні клуби Чехії.

Матеріали кримінальної справи з обвинувачення членів злочинного угруповання, створеного К., що діяло на території м. Ковеля, також свідчать про те, що організатор може здійснювати організаційні функції безпосередньо при виконанні об'єктивної сторони злочину. Так, організатор злочинної групи К. одночасно виконував функції організатора ряду розбійних нападів на квартири громадян, при цьому беручи в них особисту участь¹.

Визначальна роль організатора полягає в тому, що він поєднує зусилля всіх співучасників і концентрує їх волю на вчинення конкретних злочинів². Від всіх інших співучасників організатор відрізняється тим, що він поєднує, направляє, контролює злочинні дії інших співучасників. Саме тому, на думку більшості вчених і практиків, організатор — головна фігура у злочині, вчиненому у співучасті.

З'ясування форм організаційної діяльності та їх обсяг має важливе значення для розуміння об'єктивної сторони діяльності організатора злочину. Але при цьому, як зазначає М. І. Бажанов, організатор посідає особливе місце у співучасті, він ніби стоїть над всіма співучасниками, регулюючи і направляючи всю їх діяльність. З об'єктивної сторони, організаторська діяльність повинна відповідати вимогам спільності. І з цього погляду дії організатора завжди причинно пов'язані із тим злочином чи злочинами, що вчиняє виконавець (співвиконавець)³.

Організатором у кримінальному праві визнається не лише особа, що здійснює організаційні функції із підготовки і здійснення окремих

---

¹Прокурорська та слідча практика. — 2005. № 1(5). — Січень—лютий. — С. 51—55.

²Царегородцев А. М. Ответственность организаторов преступлений : учебное пособие / А. М. Царегородцев. — Омск : Изд-во Ом. ВШМ МВД СССР, 1978. — С.17.

³Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / За заг. ред. М. І. Бажанова. — К. : Юрінком інтер, 2002. — С. 197.

злочинів, а також особа, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею, або особа, яка забезпечувала фінансування чи організувала приховування злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації. На нашу думку, це якісно інший вид організаційної діяльності, тому що в його основі лежить поняття злочинної діяльності, що повинно розглядатися як стійка система умисних злочинних діянь, що мають спадкоємний характер¹.

О. М. Царегородцев зазначає, що відмінність організації злочину за простої і складної співучасті від відповідної діяльності за співучасті особливого роду полягає в тому, що в першому випадку організатор керує вчиненням конкретних злочинів, а в останньому — створює злочинну організацію або керує її діяльністю, тобто ступінь небезпеки і напруженості злочинної волі організатора є значно вищим².

Ми підтримуємо таку точку зору, однак у частині віднесення організатора злочинної діяльності до видів співучасників у традиційному розумінні співучасті вважаємо, що цей висновок є неприйнятним щодо осіб, які лише створюють і здійснюють загальне керівництво злочинним формуванням, але безпосередньо не беруть участі у підготовці злочинів чи їх вчиненні³. Відмінність між названими видами організаційної діяльності полягає в такому: 1) різна мета такої діяльності: в одному випадку — це конкретний злочин, в іншому — вчинення декількох злочинів, але не розрізаних, а спрямованих, як правило, на систематичне одержання протиправних доходів, 2) при організації одиничного злочину є відсутньою необхідність в утворенні стійкої злочинної групи, а звідси, форми зв'язку між її учасниками є значно простішими.

У визначенні суб'єктивної сторони організатора злочину в теорії кримінального права мали місце два підходи. Так, А. А. Піонтковський, стверджував, що організатор може діяти як із прямим, так і з непрямим умислом. Із цього приводу він зазначав, що із суб'єктивної сторони в організатора повинно бути усвідомлення, вчинення якого роду злочину він організує чи здійсненням якого роду злочину він керує, і бажання досягнення (або, принаймні, свідоме допущення) певного злочинного

---

¹ Долгова А. И. Совершенствование правовой основы правоохранительной деятельности / А. И. Долгова // Организованная преступность / Отв. ред. : А. И. Долгова, С. В. Дьяков. — М. : Юрид. лит., 1989. — С. 307.

² Царегородцев А. М. Ответственность организаторов преступлений : учеб. пособ. / А. М. Царегородцев. — Омск : Изд-во Ом. ВШМ МВД СССР, 1978. — 72 с.

³ Галимов И. Г. Организованная преступность: тенденции, проблемы, решения / И. Г. Галимов, Ф. Р. Сундууров. — Казань : ООО «Образцовая типография», 1998. — С. 104–110.

наслідку¹. Точку зору, відповідно до якої організаційна діяльність із суб'єктивної сторони може бути виражена лише в прямому умислі, поділяють не тільки автори, що визнають можливість непрямого умислу за співучасті², але навіть і ті, хто допускав співучасть у необережному злочині³.

Варто підтримати думку О. М. Царегородцева про те, що створити злочинну організацію чи організувати вчинення конкретного злочину і керувати ним можна лише в тому разі, якщо особа бажає цього, коли всі помисли і воля суб'єкта спрямовані на досягнення певної антисоціальної мети. Бажання активно впливати на свідомість і волю інших співучасників є характерною рисою змісту умислу організатора⁴. Тому організаційна діяльність завжди припускає наявність прямого умислу.

Головним фактором у суб'єктивних моментах діяльності організатора, є намір руками інших осіб чи за їх допомогою вчинити злочин⁵.

Організаційна діяльність, спрямована на вчинення конкретного злочину, є можливою лише з прямим умислом. Цю точку зору підтримують сьогодні більшість учених.

Умисел організатора злочину включає:

- а) усвідомлення того, що він поєднує інших осіб і направляє їх зусилля на вчинення злочину;
- б) усвідомлення того, як злочин скоюється іншими співучасниками під його керівництвом, тобто свідомість характеру спільних злочинних дій;
- в) передбачення суспільно небезпечних наслідків;
- г) бажання настання таких наслідків.

Іншими словами, винне відношення організатора містить у собі свідомість суспільно небезпечного характеру своєї діяльності, а так само

---

¹Пионтковский А. А. Курс советского уголовного права. Часть общая : в 6 т. / А. А. Пионтковский. – М. : Наука, 1970. – Т. 2: Преступление. – С. 471.

²Див., наприклад: Советское уголовное право. Общая часть / Под ред. Н. А. Беляева, М. И. Ковалева. – М., 1977. – С. 277; Тельнов П. Ф. Ответственность за соучастие в преступлении / П. Ф. Тельнов. – М. : Юрид. лит., 1974. – С. 87; Уголовное право. Общая часть / Под ред. Н. Ф. Кузнецовой, Ю. М. Ткачевского, Г. Н. Борзенкова. – М. : Изд-во МГУ, 1993. – С. 199.

³Курс советского уголовного права. Часть общая : в 5 т. / Отв. ред. : Н. А. Беляев, М. Д. Шаргородский. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1968. – Т. 1. – С. 615.

⁴Царегородцев А. М. Ответственность организаторов преступлений : учеб. пособ. / А. М. Царегородцев. – Омск : Изд-во Ом. ВШМ МВД СССР, 1978. – С. 27.

⁵Ковалев М. И. Соучастие в преступлении : монография / М. И. Ковалев. – Екатеринбург : Изд-во УрГЮА, 1999. – С. 175.

підготовленої і спрямованої ним діяльності виконавця (виконавців) злочину, передбачення злочинного результату (інтелектуальний елемент умислу) і бажання його настання від спільних зусиль співучасників (вольовий елемент умислу). Цей підхід прослідковується у судовій практиці при визначенні суб'єктивної сторони діяльності організаторів злочину у більшості вивчених авторами кримінальних справ.

Таким чином, при характеристиці організаційної діяльності для визначення характеру і ступеня суспільної небезпеки дій організатора особливу увагу необхідно приділяти визначенню як об'єктивних, так і суб'єктивних ознак. Тільки у цьому випадку можна показати якісно відмітні зв'язки, що виникають у групі, яка сформувалася як для вчинення конкретного злочину, так і для зайняття злочинною діяльністю.

Підбурювач злочину. Третій вид співучасників становлять підбурювачі, чи, як їх іноді називають в юридичній літературі, інтелектуальні винуватці¹. Цей вид характеризується самостійними рисами, що усувають можливість визнати його організатором, пособником чи виконавцем. Підбурювач — це особа, яка схилила іншу особу до вчинення злочину. Схилиючи виконавця до вчинення злочину, підбурювач, як правило, сам не бере участі в його безпосередньому вчиненні.

З об'єктивної сторони підбурювання завжди полягає в дії². Ці дії в законі (ч. 4 ст. 27 КК України) описані як схилення іншого співучас-

---

¹Останній термін, на думку М.С. Таганцева, може призвести до неправильних висновків щодо сутності підбурювання. Розрізнення інтелектуальної і фізичної винуватості є зовсім не тотожним розбіжністю поняття про внутрішню і зовнішню сторони злочину, про умисел і діяння (*animus et corpus*): фізичний виконавець чи навіть пособник вкладається в діяння не тільки дією, але й волею – він свідомо стає співучасником; також і підбурювач відповідає не за думки, бажання, а за злочинну діяльність, в яку він уклався у певний спосіб; підбурювання є тільки особливим видом заповідання. З іншого боку, поняття інтелектуальної винуватості є ширшим за поняття підбурювання, тому що таким винуватцем може бути визнаний і той, хто давав поради, указівки, не стаючи, однак, підбурювачем.

²Більшість авторів підтримує точку зору, відповідно до якої підбурювання – це завжди дія (Див.: Пионтковский А. А. Курс советского уголовного права. Общая часть : Учение о преступлении по советскому уголовному праву / А. А. Пионтковский. – М. : Госюриздат, 1961. – С. 570; Советское уголовное право. Общая часть : учебник / [Н. А. Беляев, Р. Р. Галиакбаров, и др.] ; под ред. Н. А. Беляева, М. И. Ковалева – М. : Юрид. лит., 1977. – С. 273; Курс советского уголовного права. Часть общая : в 5 т. / Отв. ред. Н. А. Беляев, М. Д. Шаргородский. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1968. – Т. 1. – С. 617; Советское уголовное право. Часть общая : учебник / Под ред. П. И. Гришаева, Б. В. Здравомыслова. –

ника до вчинення злочину умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином. У літературі перелік таких способів, завдяки яким підбурювач переконає іншого співучасника у необхідності вчинення злочину, значно розширений. До переконливих способів належать: прохання, пропозиція, підкуп, лестоці, різні обіцянки, почуття заздрості, ревнощів, помсти. До способів, що примушують іншого співучасника на участь у злочині, можна віднести такі способи, як наказ, погроза щодо самої особи або її близьких, насильство, зловживання службовим становищем тощо.

Отже, підбурювання пов'язане зі схиланням особи до вчинення або до участі у вчиненні конкретного злочину, однак проведені О. В. Ус дослідження питань кримінальної відповідальності за підбурювання до злочину свідчать, що підбурювання не виключається й тоді, коли фактичні та юридичні ознаки цього злочину не конкретизовані підбурювачем. Крім того, підбурювач може схилити як до виконання певної ролі у спільному злочині, так і без зазначення такої. У деяких випадках схилання до вчинення або до участі у вчиненні конкретного злочину припускає надання підбурювачем співучаснику певної інформації, без якої вчинення злочину є неможливим (наприклад, підбурювач схиляє співучасника до вбивства і надає йому адресу, за якою мешкає майбутній потерпілий). Але надання такої інформації може визнаватися підбурюванням лише за умови, якщо доведення її до відома співучасника не виходить за межі його схилання до вчинення цього злочину¹.

Підбурювання охоплює всі випадки втягнення кого-небудь у вчинення злочину безвідносно до виду співучасті, тобто можливим є підбурювання до: організації злочину, участі в безпосередньому вчиненні злочину, підбурювання, пособництва. Підбурювання до будь-якого виду співучасті, виходячи зі змісту ч. 4 ст. 27 КК України, має розглядатися саме як схилання іншого співучасника до вчинення злочину. Тому є можливим підбурювання до організації злочину, хоча жоден із вчених не називає такого випадку втягнення у злочин.

М. : Юрид. лит., 1982. – С. 227; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 3-є вид., перероб. та доп. – К. : Атіка, 2004. – С. 86; та ін.).

¹Ус О. В. Кримінальна відповідальність за підбурювання до злочину : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. В. Ус. – Х., 2005. – 20 с.

У підбурювача є загальна риса з організатором, яка полягає в тому, що вони обидвоє схиляють до вчинення злочину. Однак організатор не лише організовує злочин, але й керує ним і може вчиняти його.

Підбурювач виконує певні активні дії, спрямовані на схилення конкретної особи (осіб) до вчинення злочину. Це не агітація і не пропаганда. Він переконує в необхідності вчинити злочин конкретну особу. Так, наприклад, схилення неповнолітнього до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів (ч. 2 ст. 315 КК) або одурманюючих засобів, які не є наркотичними, психотропними чи їх аналогами (ст. 324 КК), полягає у вчиненні умисних ненасильницьких дій (умовляння, залякування, пропонування, давання порад тощо), спрямованих на збудження у неповнолітнього бажання вжити цих засобів (речовин) хоча б один раз.

Крім того, Пленум Верховного Суду України у п. 14 Постанови «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» від 27 лютого 2004 р. № 2 зазначив, що серед різноманітних способів втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність найбільш небезпечним є примушування до вчинення конкретного суспільно небезпечного діяння.

У випадках, коли таке примушування супроводжувалося мордуванням, катуванням, заподіянням середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень, погрозою вбивством, умисним знищенням або пошкодженням майна тощо, відповідальність повинна наставати за сукупністю вчинених злочинів.

Як пише М. І. Ковальов, «для того, щоб примусити людину мимомовно до здійснення яких-небудь небажаних дій, іноді використовуються дуже жорсткі засоби, але вони розбиваються, натикаючись на стійкість і незламну волю людини. Однак іноді буває й так, що незначний жест, ледь помітний рух очей, мимохідь кинуте слово є достатніми, щоб людина погодилася на самий серйозний за своїми наслідками вчинок»¹. При великій розмаїтості способів підбурювання слід зазначити, що форми такої діяльності є обмеженими. Вони визначаються способом спілкування і передачі інформації від однієї людини до іншої. Тому формами підбурювання є усна, письмова, а також конклюдентні дії. Остання форма у судово-слідчій практиці зустрічається достатньо рідко і в осно-

---

¹Ковалев М. И. Соучастие в преступлении : в 2 ч. / М. И. Ковалев ; под ред. М. А. Ефимова. – Свердловск, 1962. – Ч. 2 : Виды соучастников и формы участия в преступной деятельности. – С. 67.

вному використовується на місці вчинення злочину. Отже, з об'єктивної сторони, підбурювання характеризується вчиненням активних дій, спрямованих на схиляння іншої особи до вчинення злочину.

Для підбурювання недостатньо самого вчинення дій, спрямованих на схиляння іншої особи до вчинення злочину, необхідно також, щоб ця особа погодилася виконати пропозицію підбурювача¹.

Об'єктивною сутністю підбурювання є вплив на волю особи з метою схиляння її до вчинення злочину. При цьому (психічний вплив не повинний паралізувати її волю. Вона має бути суб'єктом, який діє вільно. На це звертав увагу М. С. Таганцев, зазначаючи, що підбурювання припускає свідоме втягнення будь-кого у злочин, визначення чиєї-небудь волі до вчинення злочину. Але як поєднати таке поняття про підбурювання з доктриною про свободу волі і про довільність людських дій? Якщо кожна особа у своїй діяльності керується мотивами, які частково ґрунтуються на власному досвіді, характері, звичках, частково на обставинах, що оточують винного в цей момент, то, звичайно, серед останніх може бути і прямиий вплив третьої особи. Крім того, підбурюваний має відповідати певним вимогам (бути суб'єктом злочину) і діяти, у свою чергу, свідомо, умисно, без примусу. Це — свідомий вибір вільної особи на вчинення злочину².

У зв'язку із цим не можна розглядати як підбурювання випадки, коли³:

1) до вчинення злочину схиляється неосудна особа або особа, яка не досягла віку кримінальної відповідальності (ст.ст. 19, 22 КК України). Цей випадок не може бути віднесено до підбурювання, оскільки в наявності лише одна винна особа і, отже, співучасть відсутня;

2) особа, яку схилили до вчинення дії, є невинною (обман, омана, помилка). Оскільки особа, яка схиляється до вчинення злочину, діє невинно, її дії (бездіяльність) не є злочином, тому підбурювання в таких випадках є неможливим. Співучасті немає, а особа, яка схиляє іншу особу до вчинення злочину, має розглядатися як одноосібний винний;

---

¹Арутюнов А. А. Подстрекатель преступления / А. А. Арутюнов // Государство и право. — 2002. — № 11. — С. 122–128. — Библиогр. в подстрочных ссылках.

²Таганцев Н. С. Русское уголовное право : лекции. Часть общая. Т. 1 / Н. С. Таганцев, д-р уголов. права. — 2-е изд., пересмотр. и доп. — С.-Пб. : Гос. Тип., 1902. — 823 с. — репринтная копия.

³Арутюнов А. А. Подстрекатель преступления / А. А. Арутюнов // Государство и право. — 2002. — № 11. — С. 122–128. — Библиогр. в подстрочных ссылках.

3) особу схиляють до вчинення злочину у стані необхідної оборони (ч. 1 ст. 36 КК). Дії такої особи є правомірними, отже, спонукання її до їх вчинення не є злочином. Випадки схиляння до вчинення умисних дій, що явно не відповідають небезпечності посягання або обстановці захисту (ч. 3 ст. 36 КК), мають розглядатися як підбурювання до злочину;

4) особу схилили до затримання особи, яка вчинила злочин (ч. 1 ст. 38 КК). Такі дії визнаються правомірними, тому спонукання особи до вчинення цих дій не може розцінюватися як підбурювання до злочину. Винятки можуть становити лише випадки схиляння до умисного перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, що повинні розглядатися як підбурювання до злочину, оскільки таке перевищення визнається злочином (ч. 2 ст. 38 КК);

5) особу схилили до вчинення дій у стані крайньої необхідності (ч. 1 ст. 39 КК). Стан крайньої необхідності не є злочином, а отже, і схиляння до заподіяння шкоди у цьому випадку не може розглядатися як підбурювання до злочину. Перевищення меж крайньої необхідності тягне за собою кримінальну відповідальність (ч. 2 ст. 39 КК), отже, схиляння до умисного заподіяння шкоди при перевищенні меж крайньої необхідності має розцінюватися як підбурювання до злочину;

6) у результаті фізичного або психічного примусу особа, яка схиляється до вчинення злочину, не могла керувати своїми вчинками. Підбурювання у цьому разі відсутнє, оскільки дії такої особи не є злочином (ч. 1 ст. 40 КК). Якщо ж унаслідок фізичного чи психічного примусу особа, яка схиляється до вчинення злочину, зберегла можливість керувати своїми діями (ч. 2 ст. 40 КК), вона розглядається як виконавець злочину, а особа, яка її схилила до вчинення злочину — як підбурювач;

7) особу спонукають до вчинення злочину дії, спрямовані на виконання законного наказу або розпорядження (ч. 1 ст. 41 КК). Оскільки заподіяння шкоди особою, яка виконує законний наказ чи розпорядження, не є злочином, остільки особа, яка віддала незаконні наказ чи розпорядження, не є підбурювачем до злочину, а розглядається як опосередкований виконавець злочину. Особа, що виконала явно злочинний наказ або розпорядження, за діяння, вчинені з метою виконання такого наказу або розпорядження, підлягає кримінальній відповідальності на загальних підставах (ч. 3 ст. 41 КК). У цьому разі, на нашу думку, така особа має розглядатися як виконавець злочину, а особа, яка віддала завідомо незаконні наказ чи розпорядження — як підбурювач (чи навіть організатор) злочину;

8) особу схилили до вчинення дій при виправданому ризику для досягнення значної суспільно корисної мети (ч. 1 ст. 42 КК). Зазначені

дії особи не є злочином, тому і схиляння до їх вчинення не може розглядатися як підбурювання до злочину. Винятки становлять випадки спонукання до ризику, що завідомо створював загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи інших надзвичайних подій (ч. 3 ст. 42 КК). Такий невинуватий ризик тягне за собою кримінальну відповідальність, тому і схиляння до такого ризику має розцінюватися як підбурювання до злочину;

9) особу схилили до вчинення дій, спрямованих на виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ч. 1 ст. 43 КК). Не є злочином вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх злочинної діяльності, а, отже, й схиляння до вчинення дій, спрямованих на виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, не може розглядатися як підбурювання до злочину.

Із суб'єктивної сторони підбурювання може бути тільки умисним. Збуджуючи в іншій особі рішучість вчинити злочин, підбурювач завжди усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій і передбачає їх наслідки. Вольова сторона діяльності підбурювача полягає в бажанні вчинення злочину виконавцем і настання злочинного результату. Підбурюючими дії можуть бути визнані лише у тому разі, якщо суб'єкт закликає до вчинення конкретно визначеного злочину.

Тому не можуть визнаватися підбурюванням до злочину заклики, домовленості, поради, які не формують у виконавця наміру вчинити посягання на конкретний об'єкт. Загальні заклики до здійснення злочину, не адресовані до конкретної особи, не є злочином, їх можна розглядати як злочинні лише у випадку, якщо згідно з КК вони містять ознаки самостійного злочину¹.

Невдала співучасть належить до випадків, які можна назвати безнаслідковою співучастю. Приклад невдалої співучасті: коли підбурювач намагається схилити виконавця до злочину, організатор зробив спробу організувати злочин, але виконавець (виконавці) відмовився його вчинити; або виконавець спочатку погодився, але потім відмовився вчинити злочин.

---

¹Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / П. Л. Фріс. – К. : Центр навч. літ., 2004. – С. 187.

Підбурювач — це не тільки закулісний учасник злочину, що поєднує його з організатором, але і його інтелектуальний творець¹.

Звісно, підбурювача можна називати й інтелектуальним винуватцем злочину, й інтелектуальним виконавцем злочину, однак це може призвести до змішання понять, а відповідно, до помилок у міркуваннях. Термін «підбурювач» найточніше і ємніше характеризує цей вид співучасті.

На практиці зустрічаються випадки, коли підбурювач визнається фактично виконавцем у групі осіб за попередньою змовою. Так, Вироком судової палати з кримінальних справ Апеляційного суду Одеської області від 7 грудня 2001 р. К. В. засуджено за пунктами «а», «в», «і» ст. 93 КК 1960 р. до позбавлення волі строком на 12 років з конфіскацією всього майна, за ч. 3 ст. 142 цього Кодексу — до позбавлення волі строком на вісім років з конфіскацією всього майна, за ч. 3 ст. 140 зазначеного Кодексу — до позбавлення волі строком на три роки, за ч. 2 ст. 2296 того ж Кодексу — до позбавлення волі строком на два роки, за сукупністю злочинів на підставі ст. 70 КК — до позбавлення волі строком на 12 років з конфіскацією всього майна, а за сукупністю вироків на підставі ст. 71 КК — до позбавлення волі строком на 13 років з конфіскацією всього майна; К. Р. засуджено за пунктами «а», «в», «і» ст. 93 КК 1960 р. до позбавлення волі строком на 12 років з конфіскацією всього майна, за ч. 3 ст. 142 цього Кодексу — до позбавлення волі строком на вісім років з конфіскацією всього майна, а за сукупністю злочинів на підставі ст. 70 того ж Кодексу — до позбавлення волі строком на 12 років з конфіскацією всього майна.

К. В. і К. Р. засуджено за умисне вбивство, вчинене за обтяжуючих обставин під час розбійного нападу, а К. В., крім того, — за викрадення чужого майна та незаконне придбання і зберігання наркотичного засобу без мети збуту. Як визнав суд, 7 березня 2000 року, К. В. і К. Р., попередньо домовившись між собою та озброївшись кухонним ножом і газовим пістолетом, у вечірній час прийшли до магазину «24 години», одягли маски й рукавички та увірвалися до приміщення магазину, де вчинили розбійний напад. К. В., погрожуючи пістолетом, зажадав від продавців, подружжя Д-них, віддати всю виручку.

У відповідь на ці дії Д. В., виконуючи свій громадський обов'язок та намагаючись затримати нападників, схопив пляшку горілки і спробував вдарити нею К. Р., але той ухилився від удару.

---

¹Трайнин А. Н. Учение о соучастии / А. Н. Трайнин. – М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1941. – С. 100.

У зв'язку з такою протидією та виконанням потерпілим свого громадського обов'язку, К. В., діючи узгоджено з К. Р., накинувся на Д. В. з ножем і, завдаючи удари в життєво важливі органи, умисно вбив його. Водночас К. Р., діючи узгоджено з К. В., напав на потерпілу Д. Д. і завдав їй декілька ударів пістолетом по голові, заподіявши легкі тілесні ушкодження з короткочасним розладом здоров'я (струс головного мозку та закрити черепно-мозкову травму).

Після розбійного нападу К. В. і К. Р. забрали з каси магазину 1200 грн. На вирок подано касаційну скаргу, в якій К. Р., не оспоруючи факту розбійного нападу, зазначав, що суд безпідставно визнав цей злочин вчиненим із проникненням до приміщення, оскільки магазин працював цілодобово і до його приміщення можна було вільно зайти. Тому засуджений просив вирок у цій частині змінити і перекваліфікувати його дії з ч. 3 на ч. 2 ст. 142 КК. К. Р. також твердив, що його засуджено за пунктами «а», «в», «і» ст. 93 КК без достатніх підстав, оскільки він ніякої участі в умисному вбивстві потерпілого Д. В. не брав, у змові з К. В. на вчинення цього злочину не був і що той вчинив його один. Засуджений просив вирок у цій частині скасувати і справу закрити.

Перевіривши матеріали справи, колегія суддів судової палати з кримінальних справ Верховного Суду України визнала, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню з таких підстав. Висновок апеляційного суду про доведеність вини К. Р. у розбійному нападі, вчиненому за попереднім зговором групою осіб, у процесі якого було вбито потерпілого Д. В., а потерпілій Д. Д. заподіяно легких тілесних ушкоджень із короткочасним розладом здоров'я, відповідає зібраним у справі доказам, а саме: показанням К. Р. і К. В. про обставини розбійного нападу на потерпілих Д-них, показанням потерпілої Д. Д., висновку судово-медичної експертизи про причину смерті потерпілого Д. В. та наявність у потерпілої Д. Д. легких тілесних ушкоджень із короткочасним розладом здоров'я, протоколу огляду місця події.

Обставини, за яких було вчинено розбійний напад, у касаційній скарзі засудженого К. Р. не оспорювалися, проте в ній зазначалося, що протиправного проникнення до приміщення магазину не було, а суд безпідставно кваліфікував такі дії за ч. 3 ст. 142 КК і визнав К. Р. винуватим у вчиненні умисного вбивства. З такими доводами погодитися не можна, оскільки суд, виходячи з наявних у справі доказів, правильно визнав, що розбій було вчинено за попереднім зговором групою осіб і що в процесі розбійного нападу й застосування до потерпілих насильства, небезпечного для їх життя і здоров'я, сталася смерть Д. В. Вчинення розбою, поєданого з умисним вбивством потерпілого, є підставою для

кваліфікації дій засудженого за ч. 3 ст. 142 КК, і К. Р. за цей злочин засуджено обґрунтовано.

Обвинувачення у протиправному проникненні до житла чи іншого приміщення під час розбійного нападу ні К. Р., ні К. В. не пред'являлося й у вироку немає посилення на цю кваліфікуючу ознаку. Із матеріалів справи видно, що К. Р. не брав безпосередньої участі у позбавленні життя потерпілого Д. В. під час розбійного нападу, але ця обставина не є підставою для звільнення його від відповідальності за умисне вбивство. Як правильно визнав суд, К. Р. і К. В., готуючись до розбійного нападу на магазин, озброїлися ножем і газовим пістолетом, які використали під час учинення злочину, завдаючи потерпілим удари цими предметами у життєво важливі органи. Розповідаючи про поведінку К. Р. і К. В., потерпіла Д. Д. пояснила, що в процесі нападу, коли її чоловік Д. В. вчинив нападникам опір, саме К. Р. дав команду К. В. вбити його, а сам завдав їй удари пістолетом по голові, тобто діяв як підбурювач. Виходячи з конкретних обставин злочину, суд обґрунтовано визнав, що у цьому випадку К. Р. і К. В. з метою заволодіння виручкою діяли щодо потерпілих узгоджено і цілеспрямовано, завдаючи кожному з них удари заздалегідь приготовленими предметами у життєво важливі органи. Тільки завдяки щасливому випадку для потерпілої Д. Д. не настали такі наслідки, як для її чоловіка. Таким чином, у цьому випадку К. Р. безпосередньо не завдавав ударів потерпілому Д. В. з метою позбавити його життя з корисливих мотивів, оскільки тримав потерпілу Д. Д. і завдавав їй удари пістолетом по голові, але, маючи єдиний умисел із К. В. і давши йому команду вбити Д. В., діяв щодо останнього з умислом на позбавлення його життя. За таких обставин не можна дії К. В., який виконав наказ К. Р. у процесі розбійного нападу і вбив потерпілого, визнати експесом виконавця злочину і звільнити К. Р. від кримінальної відповідальності за вбивство.

Суд першої інстанції, глибоко проаналізувавши всі докази, дійшов обґрунтованого висновку про те, що К. Р. вчинив умисне вбивство за попереднім зговором у групі з К. В. і діяв як співвиконавець злочину. Отже, його дії правильно кваліфіковано за пунктами «а», «і» ст. 93 КК. Підстав для скасування вироку у цій частині немає. Разом із тим, колегія суддів судової палати з кримінальних справ Верховного Суду України визнала, що суд без достатніх підстав кваліфікував дії К. Р. і К. В. за п. «в» ст. 93 КК як умисне вбивство, вчинене у зв'язку з виконанням потерпілим свого громадського обов'язку, оскільки не можна кваліфікувати вбивство однієї особи за сукупністю пунктів «а», «в» ст. 93 КК, тому

що неможливо вчинити вбивство одночасно з корисливих мотивів й у зв'язку з виконанням потерпілим свого громадського обов'язку.

У цьому випадку, як правильно визнав суд, засуджені мали корисливі мотиви і в процесі розбійного нападу за попереднім зговором між собою умисно вбили потерпілого, який вчинив їм опір. Із цього випливає, що умисне вбивство Д. В. було вчинено не у зв'язку з виконанням ним свого громадського обов'язку, а з корисливих мотивів. У зв'язку з викладеним кваліфікація дій засудженого К. Р. і в порядку ст. 395 КПК засудженого К. В. за п. «в» ст. 93 КК з вироку виключена¹.

Складним вважається питання розмежування підбурювання від інтелектуального пособництва. Деякі вчені навіть зазначали, що інтелектуальним пособником, підбурювачем вважається той, хто, не беручи фактичної участі в діянні, умисно викликав у інших осіб рішучість умисно вчинити певний злочин.

На наш погляд, різниця між підбурюванням та інтелектуальним пособництвом полягає в тому, що підбурювач схиляє до вчинення злочину (збуджує рішучість його вчинити), а інтелектуальний пособник своїми порадами полегшує, допомагає, підтримує іншу особу у вчиненні злочину. Підбурювач уже зробив свою «чорну» справу і залишився осторонь, виконавець бажає вчинити злочин, і на сцені з'являється інтелектуальний пособник, що сприяє вчиненню злочину. Останньому вже не треба нікого зміцнювати в рішучості вчинити злочин — це завдання виконано до нього підбурювачем.

Таким чином, підбурювач впливає на бажання виконавця вчинити злочин, а інтелектуальний пособник впливає на виконавця вже після прийняття ним рішення вчинити злочин. Іншими словами, дії підбурювача спрямовані на визначення дій виконавця, а дії інтелектуального пособника підлегли діям виконавця².

Пособник злочину. Поширеність злочинів, що вчиняються у співучасті, багато в чому визначається діяльністю пособників, які сприяють злочинній поведінці інших осіб. Пособництво у злочинах становить 7,2% (55,1% — серед співучасників-невиконавців). Слід також врахувати і високий рівень латентності пособництва, оскільки воно є зовні малопомітним і під час розслідування злочинів йому часто не приділяється належної уваги. Це свідчить про значну суспільну небезпечність

¹Рішення Верховного Суду України. – 2003.

²Арутюнов А. А. Подстрекатель преступления / А. А. Арутюнов // Государство и право. – 2002. – № 11. – С. 122–128. – Библиогр. в подстрочных ссылках.

пособництва, тому ефективність діяльності правоохоронних органів залежить і від успішної протидії цьому різновиду співучасті.

Пособником є особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню злочину іншими співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом, придбати чи збути такі предмети, або в інший спосіб сприяти приховуванню злочину (ч. 5 ст. 27 КК України).

Вивчення судової практики свідчить про те, що цей різновид співучасника найчастіше зустрічається у співучасті з розподілом ролей. Діяльність цього співучасника, як правило, є менш небезпечною у порівнянні з діяльністю інших співучасників. Пособник менш активний, він не керує злочинною діяльністю, не схиляє інших до вчинення злочину. Ступінь виразності пособництва може бути різним, що має знайти відображення під час кваліфікації вчиненого й у вирішенні питання про індивідуалізацію відповідальності.

Чи можна визнати пособництвом просте схвалення злочину? М. І. Ковальов вважає, що це є можливим у певних випадках. Наприклад, схвалення, що висловлюване начальником із приводу злочину, який готується підлеглим, як правило, може розглядатися як пособництво. Те ж саме можна сказати про схвалення, що висловлюване особою, від якої виконавець якоюсь мірою залежить (наприклад, сімейна залежність)¹.

Пособництво як сприяння вчиненню злочину припускає діяльну участь і навряд чи таким можна вважати просте схвалення злочину. В іншому випадку можна дійти розширювального тлумачення пособництва, не заснованого на законі.

У законодавчому визначенні пособництва передбачені способи і засоби надання допомоги у вчиненні злочину. Ці способи і засоби можуть бути фізичними (матеріальними) та інтелектуальними (психічними). Саме тому в теорії кримінального права розрізняють інтелектуальне і фізичне пособництво. Інтелектуальне пособництво полягає у сприянні вчиненню злочину інтелектом, фізичне — фізичною діяльністю. Інтелектуальне пособництво дуже схоже на підбурювання. Відмінність між ними полягає в тому, що інтелектуальне пособництво не є злочинною ініціативою, а є лише підтримкою вже виявленої ініціативи².

---

¹ Ковалев М. И. Соучастие в преступлении : монография / М. И. Ковалев. — Екатеринбург : Изд-во УрГЮА, 1999. — С. 165.

² Там само. — С. 163.

Поділ пособництва на інтелектуальне і фізичне в юридичній літературі проводиться давно.

Ще М. С. Таганцев між пособниками розрізняв: 1) пособників інтелектуальних, які у різні способи і засоби сприяють створенню злочинного наміру, надаючи, наприклад, поради і вказівки, коли і де зручніше вчинити злочин; зміцнюють рішучість головних винуватців; або своїми зауваженнями, вказівками полегшують вчинення злочину; дають обіцянку приховання слідів тощо; 2) пособників фізичних, які сприяють своєю фізичною діяльністю, припускаючи, звичайно, що вони беруть участь свідомо і за згодою¹.

На думку М. І. Ковальова, інтелектуальне пособництво є умисними активними діями, що виражаються у психічному впливові на свідомість та волю виконавця, і такими, що зміцнюють його рішучість вчинити злочин².

Зазначені автори відносять до інтелектуального пособництва «зміцнення рішучості вчинити злочин». На наш погляд, це не зовсім вірно. Пособник не може зміцнювати рішучість, наприклад, виконавця вчинити злочин, тому що це вже зробив підбурювач. Якщо ж пособник «змушений» зміцнювати рішучість вчинити злочин, це означає, що діяльність підбурювача була невдалою. Пособник може лише полегшувати, сприяти, допомагати вчиненню злочину³.

При інтелектуальному пособництві розглядуваний співучасник дає поради виконавцю, вказівки, як краще вчинити злочин, надає для вчинення злочину необхідну інформацію тощо. До цього виду пособництва належить заздалегідь обіцяна допомога у приховуванні злочину⁴.

В. К. Гришук зазначає, що інтелектуальне пособництво — надання порад, вказівок і заздалегідь обіцяне приховування: 1) знярядь чи засобів вчинення злочину; 2) злочинця; 3) слідів злочину; 4) предметів, одержаних злочинним шляхом; заздалегідь обіцяне придбання чи збут

---

¹Таганцев Н. С. Русское уголовное право : лекции. Часть общая / Н. С. Таганцев, д-р уголов. права. — 2-е изд., пересмотр. и доп. — СПб. : Гос. Тип., 1902. — Т. 1 — С. 62–63.

²Ковалев М. И. Соучастие в преступлении : монография / М. И. Ковалев. — Екатеринбург : Изд-во УрГЮА, 1999. — С. 163.

³Арутюнов А. А. Пособник преступления / А. А. Арутюнов // Закон и право. — 2002. — № 11. — С. 28–31. — Библиогр. в подстрочных ссылках.

⁴Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України [2-е вид., перероб. та доп.] / За заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. — К. : Дакор, 2008. — С. 70.

предметів, здобутих злочинним шляхом; заздалегідь обіцяне сприяння іншим чином приховати злочин¹.

Сприяння вчиненню злочину порадами чи вказівками полягає у наданні іншим співучасникам інформації щодо найбільш прийнятних місця, часу, способів вчинення злочину та інших обставин, що є необхідною для реалізації спільних злочинних намірів².

Надання інформації за своїм характером є близьким до поради і вказівки, але порівняно з порадою вона є більш нейтральною. Порада і вказівка виявляє інтерес до безпосереднього вчинення конкретного злочину. Надання ж інформації — це проста передача відомостей про потерпілого, про об'єкт злочину, про засоби його охорони, про можливі перешкоди на шляху здійснення злочинного задуму за видимої відсутності якої-небудь особистої зацікавленості до самого факту злочину, про який, звісно, інформатор має достатнє уявлення. Тому не можна зводити «сприяння вчиненню злочину порадами чи вказівками» до простого надання інформації.

Під порадою слід розуміти роз'яснення, як краще чи безпечніше підготувати злочин, яким шляхом доцільніше його здійснити, в який час краще почати вчинення задуманого, кого залучити в співвиконавці, тобто будь-яка інформація, рекомендація, що має відношення до вчинення основних чи факультативних елементів складу злочину.

Під указівкою розуміється настанова чи роз'яснення, як діяти у цьому випадку. В усьому іншому розбіжність між порадою і вказівкою виявити досить складно. Поради і вказівки можуть бути надані як усно, так і письмово, тому не завжди потрібно, щоб виконавець і пособник спілкувалися між собою безпосередньо. Поради і вказівки можуть бути зроблені відкрито чи в замаскованій формі.

Надана заздалегідь обіцянка переховати злочинця, зняряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом, придбати чи збути такі предмети, або в інший спосіб сприяти приховуванню злочину є інтелектуальним пособництвом. Саме завдяки тому, що таке приховування обіцяне заздалегідь, робить цей вид причетності до злочину пособництвом. Тут обіцянка зміцнює рішучість злочинця, усуває вагання і збільшує шанси на безкарність. Саме за-

---

¹ Гришук В.К. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / В. К. Гришук. — К. : Видав. дім «Ін Юре», 2007. — С. 336.

² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — 3-є вид., перероб. та доп. — К. : Атіка, 2005. — С. 86.

вдяки обіцянці заздалегідь приховати інтелектуальне пособництво стає в причинний зв'язок зі злочином. Наступне виконання чи невиконання обіцянки вже не відіграє якої-небудь ролі в юридичній оцінці цього пособництва. Хоча закон нічого не говорить про обіцяне заздалегідь потурання злочину, воно також може виявлятися інтелектуальним пособництвом, коли між цією обіцянкою і вчиненим злочином є причинний зв'язок (зміцнення рішучості вчинити злочин). Під обіцянкою слід розуміти не тільки словесне запевняння чи вираження згоди, але й різні конклюдентні дії.

Фізичне пособництво полягає у вчиненні діяння, що допомагає виконавцю виконати об'єктивну сторону при вчиненні злочину. Наприклад, передача виконавцю зброї для вчинення вбивства, знарядь для відкриття сейфа, відключення сигналізації¹, тобто надання засобів чи знарядь, усунення перешкод для вчинення злочину іншими співучасниками².

Закон передбачає два види фізичного пособництва: а) надання засобів чи знарядь для вчинення злочину; б) усунення перешкод для вчинення злочину іншими співучасниками.

Фізичне пособництво також має бути необхідною умовою вчинення злочину. Якщо виконавець не скористався послугами фізичного пособника, то останній не може бути названий співучасником злочину, тому що він фактично в ньому не брав участі. У такому випадку відсутній причинний зв'язок, а отже, і об'єктивна умова відповідальності.

Під наданням засобів розуміються будь-які дії, що полегшують можливість вчинити чи довести до кінця початий злочин. Дії пособника можуть полягати у наданні злочинцю знарядь вчинення злочину: постачання вбивці зброєю, грабіжника — відмичкою тощо. До цього ж виду пособництва можна віднести надання виконавцю різних побічних засобів, необхідних для досягнення злочинного наслідку: транспорту, фальшивих документів і тощо.

До усунення перешкод можна віднести злам сховища для наступної крадіжки, отруєння сторожових собак для того, щоб виконавець міг вільно проникнути на склад, отримання згоди вартового чи сторожа на розкрадання зі складу матеріальних цінностей. На практиці обидві

---

¹Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України [2-е вид., перероб. та доп.] / За заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. — К. : Дакор, 2008. — С. 70.

²Гришук В.К. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / В. К. Гришук. — К. : Видав. дім «Ін Юре», 2007. — С. 336.

зазначені в законі форми фізичного пособництва настільки тісно переплітаються одна з одною, що між ними важко провести межу.

Сприяючи виконавцю, пособник тим самим посягає на конкретні суспільні відносини, що взяті під охорону законом про кримінальну відповідальність, і саме ця обставина визначає суспільну небезпечність вчиненого ним діяння. У кожному конкретному випадку ступінь суспільної небезпеки діяння пособника залежить, по-перше, від характеру суспільних відносин, що зазнали впливу у зв'язку з посяганням, і, по-друге, від значення вчиненого сприяння для досягнення злочинного наслідку¹.

Пособництво має бути дійсним сприянням злочину, але може бути й співучастю у злочині надання допомоги, якою не скористався виконавець або яка була занадто незначною і не могла якось вплинути на розвиток причинного зв'язку².

Діяння, яке утворює пособництво, може бути виконане до вчинення злочину, в процесі його вчинення або після його вчинення іншими співучасниками. Останнє є можливим лише стосовно заздалегідь обіцяного переховування злочинця, знарядь чи засобів вчинення злочину, слідів злочину чи предметів, одержаних злочинним шляхом, придбання чи збуту таких предметів, іншого сприяння приховуванню злочину³.

При встановленні пособництва принципове значення має час його здійснення. За змістом ч. 5 ст. 27 КК пособництво може бути зроблено або до початку виконання злочину, або в момент його вчинення, але у будь-якому випадку до фактичного його закінчення. У поодиноких випадках пособництво є можливим до того, як індивідуалізувався виконавець, або коли підбурювач спочатку умовив пособника надати йому знаряддя чи засоби злочину, для якого він ще не підшукав виконавця. При цьому варто мати на увазі, що у всіх таких випадках ініціатива вчинити злочин виникає не у пособника. Однак, якщо виконавець так і не визначився і відмовився від злочину, то дії пособника кваліфікуються як готування, оскільки необхідна умова пособництва — заподіяння злочинного наслідку. Не є співучастю надання допомоги, якою виконавець

¹ Курс советского уголовного права. Часть общая : в 5 т. / Отв. ред. : Н. А. Беляев, М. Д. Шаргородский. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1968. – Т. 1. – С. 620.

² Советское уголовное право. Общая часть : учебник / [Н. А. Беляев, Р. Р. Галиакбаров, Н. П. Грабовская и др.] ; под ред. Н. А. Беляева, М. И. Ковалева – М. : Юрид. лит., 1977. – С. 275.

³ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 3-є вид., перероб. та доп. – К. : Атіка, 2004. – С. 275.

не скористався або яка була настільки незначною, що не могла вплинути на розвиток причинного зв'язку.

Пособництво у більшості випадків є вчиненням будь-яких дій, але, в принципі, не можна заперечувати можливості бездіяльності, якщо пособник умисно не використав обов'язку діяти. Однак пособництво у злочинах, вчинених шляхом бездіяльності, завжди має бути активним. У більшості таких випадків є можливим інтелектуальне пособництво, крім злочинів, об'єктивна сторона яких виражається не тільки шляхом дій, але й шляхом бездіяльності.

Отже, на відміну від підбурювання, з об'єктивної сторони пособництво може виражатися як у діях, так і в бездіяльності. Пособник сприяє виконавцю у вчиненні злочину, створюючи своїми діями реальну можливість його здійснення.

Умисел пособника характеризується: а) усвідомленням суспільно-небезпечного характеру злочину, що вчиняється за його допомогою; б) передбаченням суспільно небезпечних злочинних наслідків, що наступили в результаті спільних з виконавцем дій; в) бажанням чи свідомим допущенням настання таких злочинних наслідків.

2.2. Класифікація співучасті у злочині

У законодавстві України про кримінальну відповідальність не було і поки що немає остаточного вирішення питання про форми (види) співучасті у злочині — воно не використовує поняття «форма співучасті» чи «вид співучасті».

Проблема форм співучасті має велике практичне й теоретичне значення. Чітке визначення форм співучасті є необхідним для правильного розуміння її сутності, визначення характеру вчиненого співучасниками злочину, а також підстави і меж їх кримінальної відповідальності. Питання про те, якими є форми співучасті і що є критерієм їхньої класифікації, є одним з найбільш дискусійних у теорії вітчизняного кримінального права. Єдиних критеріїв класифікації форм співучасті поки що не вироблено, а тому не склалася і загальновизнана класифікація цих форм.

Проблема, пов'язана з визначенням поняття і назвою можливих варіантів класифікації співучасті, має істотне значення. Це пояснюється тим, що понятійний апарат будь-якої науки становить її основу і впливає на її розвиток.

Як критерій класифікації дослідники пропонують розглядати ступінь згуртованості учасників злочину, характер діяльності, індивідуальну

роль кожного із співучасників, характер існуючого між співучасниками суб'єктивного зв'язку, а також різне поєднання вказаних ознак.

А. Н. Трайнін вважає, що завданням класифікації форм співучасті є визначення різної суспільної небезпеки, виходячи з характеру і ступеня суб'єктивного зв'язку співучасників. У зв'язку з цим він пропонує таку систему: 1) співучасть проста; 2) співучасть, кваліфікована попередньою змовою; 3) співучасть особливого роду, тобто співучасть у злочинному об'єднанні¹.

В. С. Прохоров зазначає, що форми співучасті виражають не характер зв'язку між особами, не її структуру, а специфічні риси структури спільної діяльності суб'єктивно пов'язаних осіб, тобто не зв'язок між діями, а зв'язок між діями. Спільна злочинна діяльність може виражатися у трьох формах: простій співучасті (співвиконавстві), складній співучасті (співучасть з розподілом ролей) і злочинній організації².

П. Ф. Тельнов, взявши за критерій класифікації спосіб взаємодії учасників, виокремлює такі форми: співвиконавство, співучасть з виконанням різних ролей, злочинна група, злочинна організація³.

Ф. Г. Бурчак класифікаційним критерієм називає конструкцію складу злочину, що визначає відповідальність окремих співучасників, а тому пропонує формами співучасті вважати: 1) співучасть у власному значенні цього слова (складна співучасть), що утворює інститут Загальної частини КПК; 2) співучасть особливого роду, за якої відповідальність співучасників прямо передбачено у статтях Особливої частини КК; 3) співвиконавство⁴.

Особливої позиції з розглянутого питання дотримується І. П. Малахов, вважаючи, що формами взаємозалежної злочинної діяльності є підбурювання, пособництво, співвинність⁵.

---

¹Трайнін А. Н. Учение о соучастии / А. Н. Трайнін. – М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1941. – С. 79.

²Курс советского уголовного права. Часть общая. Т. 1 / Отв. ред. : Н. А. Беляев, М. Д. Шаргородский. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1968. – С. 601.

³Тельнов П. Ф. Ответственность за соучастие в преступлениях / П. Ф. Тельнов. – М. : Юрид. лит., 1974. – С. 112.

⁴Бурчак Ф. Г. Соучастие: социальные, криминологические и правовые проблемы / Ф. Г. Бурчак. – К. : Вища шк., 1986. – С. 92.

⁵Малахов И. П. Соучастие в воинских преступлениях в свете общего учения о соучастии по советскому уголовному праву : автореф. дисс. на соискание уч. степ. канд. юрид. наук : 12.00.08 «Уголовное право и криминология; Исправительно-трудовое право» / И. П. Малахов. – М., 1960. – С. 8–15.

Деякі з авторів є прихильниками законодавчого виділення як форм співучасті, так і її видів. Так, М. Г. Иванов вважає за необхідне виокремити в Кримінальному кодексі лише дві її якісні ознаки — співучасть за попередньою змовою і без неї. В Особливій частині КК варто було б обмежитися різновидами співучасті, використовуючи при цьому німецькі законодавчі конструкції: банда, змова і злочинне чи кримінальне об'єднання¹.

Р. Р. Галиакбаров вважає, що основним критерієм розподілу співучасті на форми визнається характер участі у злочині, залежно від якого співучасть поділяється на такі форми: 1) складна співучасть; 2) співвиконавство; 3) злочинна група; 4) злочинне співтовариство. Ця класифікація співучасті є наскрізною, що дозволяє згрупувати всі її прояви за єдиною підставою, в одній площині. Кожна з форм співучасті, у свою чергу, за іншими підставами може бути поділена на види, що має допоміжний характер². М. І. Ковальов також пропонує поділяти співучасть на форми і види, взявши за підставу класифікації у першому випадку характер діяльності співучасників, у другому — характер суб'єктивного зв'язку між ними. Виходячи із цього, він розрізняє дві форми співучасті: співвинність та співучасть у вузькому значенні і два її види: співучасть без попередньої змови і співучасть за попередньою змовою. Причому остання включає два підвиди: проста співучасть за попередньою змовою і злочинна організація³.

Чинне законодавство про кримінальну відповідальність виокремлює чотири різновиди злочинних утворень (ст. 28 КК). Однак постає закономірне питання: чи є вони формами співучасті? Проблема полягає в тому, що законодавець, як це зазначалося вище, поняття «форма співучасті» і «вид співучасті» не розкриває.

П. Л. Фріс, досліджуючи питання форм співучасті у злочині, зазначає, що під формою співучасті у злочині розуміється спосіб об'єднання співучасників злочину з відповідним розподілом між ними ролей та стійкістю суб'єктивних зв'язків між ними. За об'єктивним критерієм форми співучасті поділяють на просту співучасть і складну співучасть.

¹Иванов Н. Г. Групповая преступность: содержание и вопросы законодательного регулирования / Н. Г. Иванов // Государство и право. – М. : Наука, 1996. – № 9. – С. 75–76.

²Галиакбаров Р. Р. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть : конспекты лекций и иные материалы / Р. Р. Галиакбаров. – Краснодар : Изд-во Кубан. гос. аграрн. ун-та, 1999. – С. 202.

³Ковалев М. И. Соучастие в преступлении : монография / М. И. Ковалев. – Екатеринбург : Изд-во УрГЮА, 1999. – С. 69.

Проста співучасть (співвиконання, співвинність) передбачає таке організаційно-структурне утворення, при якому всі співучасники злочину виконують роль виконавців. Складна співучасть (або співучасть у вузькому розумінні слова) характеризується розподілом ролей між співучасниками злочину, коли серед них виокремлюються поруч із виконавцем й інші фігури — організатор, підбурювач, пособник¹.

Цю точку зору підтримують практично всі вітчизняні дослідники².

Пленум Верховного Суду України у Постанові «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13 не вніс ясності у це питання. Так, в абз. 3 п. 1 цієї постанови Пленум Верховного Суду України зазначив, що при розгляді багатоепізодних справ судам слід установлювати, на якому етапі злочинної діяльності об'єднання набуло ознак стійкого і до якого саме виду воно належить, маючи на увазі, що нерідко об'єднання зазнає таких змін після вчинення низки злочинів у простих формах співучасті (групою осіб або групою осіб за попередньою змовою) чи трансформується з одного виду в інший (наприклад, декілька організованих груп об'єднуються у злочинну організацію, організована група озброюється і набуває ознак банди).

Отже, із цього можна зробити висновок про виділення Верховним Судом України простих форм співучасті (групою осіб або групою осіб за попередньою змовою) і видів злочинних стійких об'єднань, якими є злочинна організація і організована група.

Однак таке тлумачення форм співучасті не відповідає науковому підходу до класифікаційних критеріїв поділу понять. Так, із курсу логіки відомо, що логічний поділ понять припускає дотримання низки необхідних правил.

У зв'язку із цим слід погодитися з точкою зору Р.Р. Галіакбарова, який вважає, що будь-яка класифікація може бути побудована за еди-

---

¹Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / П. Л. Фріс. – К. : ЦУЛ, 2004. – С. 174–175.

²Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 3-є вид., перероб. та доп. – К. : Атіка, 2004. – С. 80; Матишевский П. С. Кримінальне право країни. Загальна частина : підручник П. С. Матишевский. – К. : А.С.К., 2001. – С. 170–171; Кримінальне право України: навч. посібник / [С. Г. Волкотруб, О. М. Омельчук, В. М. Ярін та ін.] ; за ред. О. М. Омельчука. – К. : Наук. думка; Прецедент, 2004. – С. 34; Александров Ю. В. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Ю. В. Александров, В. А. Клименко. – К. : МАУП, 2004. – С. 158–159 та ін.

ною загальною підставою поділу її структурних елементів¹. Дійсно, ця підстава поділу є неодмінною умовою наукової класифікації. Тому, уявляється, що об'єднання в одній системі таких форм, як, наприклад, співвиконавство, співучасть із розподілом ролей і організована група є неможливим, оскільки перші дві з названих форм мають в основі розподілу об'єктивний критерій (характер виконуваних співучасниками функцій), остання ж форма виділяється за суб'єктивною ознакою.

На думку І. В. Хоменка, класифікація — це багатоступеневий, послідовний поділ обсягу поняття з метою систематизації, поглиблення й отримання нових знань стосовно членів поділу. Результатом класифікації є система співпорядкованих понять: подільне поняття є родом, а нові поняття (члени поділу) є видами цього роду, видами видів тощо. Найскладніші класифікації пропонуються наукою, яка за їх допомогою фіксує результати своїх досліджень².

Завдання класифікації форм співучасті, на нашу думку, полягає у відображенні різного ступеня суспільної небезпеки окремих випадків спільної злочинної діяльності, що обумовлюється не тільки об'єктивними, але й суб'єктивними моментами. Чим тіснішим, стійкішим є внутрішній зв'язок між співучасниками, тим вищим є ступінь суспільної небезпеки спільної злочинної діяльності.

Тому, беручи за підставу класифікації суб'єктивний критерій — ступінь взаємозв'язку спільно діючих осіб і розвиваючи погляди прихильників цього підходу³, нами пропонуються такі форми співучасті: 1) співучасть без попередньої змови і 2) співучасть за попередньою змовою. Разом із тим, як свідчить практика, об'єднання у більш складні форми організації потребують різні злочинні групи. Для цього існують різні причини. Одна з них пов'язана з посиленням конкуренції злочинних формувань. Щоб вистояти в боротьбі із супротивними угрупованнями, потрібні згуртованість, кругова порука, внутрішня дисципліна. Звідси, чим вищим є ступінь організованості співучасників, тим більшою є суспільна небезпечність цього злочинного об'єднання, що й визначає необхідність виокремлення їх різновидів.

---

¹Галиакбаров Р. Р. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть : конспекты лекций и иные материалы / Р. Р. Галиакбаров. — Краснодар : Изд-во Кубан. гос. аграрн. ун-та, 1999. — С. 202.

²Хоменко І. В. Логіка для юристів : підручник / І. В. Хоменко. — К. : Юрінком Інтер, 2004. — С. 62.

³Иванов Н. Г. Групповая преступность: содержание и вопросы законодательного регулирования / Н. Г. Иванов // Государство и право. — М. : Наука, 1996. — № 9. — С. 75–76.

Виходячи із цього, можна вважати, що видами співучасті за попередньою змовою відповідно до чинного законодавства про кримінальну відповідальність є: 1) група осіб, утворена за попередньою змовою; 2) організована група; 3) злочинна організація. Підставою для запропонованої класифікації є ступінь зорганізованості злочинної групи, що визначає не тільки займане нею місце в системі злочинних груп, побудованої за ознакою зорганізованості, але й ступінь її суспільної небезпеки, що повинно враховуватися при кваліфікації спільно вчинених злочинів. Така класифікація співучасті на форми й види уявляється практично значущою, оскільки відбиває конкретно названі в законі про кримінальну відповідальність випадки спільної злочинної діяльності.

До законодавчої класифікації співучасті за критерієм ступеня погодженості поведінки співучасників і способу їх взаємодії ще в період дії КК УРСР 1960 р. досить близько підійшов М. Г. Іванов¹. Вражає позиція А. А. Піонтковського, який більш ніж п'ятдесят років тому точно передбачив законодавчу класифікацію співучасті, викладену в ст. 28 КК України².

Аналіз дореволюційного законодавства Росії свідчить про те, що подібна класифікація співучасті мала місце у Кримінальному кодексі 1903 р. Так, КК 1903 р. виокремлював: співучасть за попередньою змовою і без такої (ст. 51), зграю і злочинне співтовариство (ст. 52). Попередня згода (змова) розглядалася як обставина, що посилювала вину, а тому при розгляді справ за участю присяжних засідателів наявність її мала бути прямо чи побічно встановлена ними. Під злочинним співтовариством розумілася група осіб, що утворювалася для вчинення одиничного злочину. Однак, якщо ця група створювалася для вчинення декількох злочинів, вона ставала зграєю. За свідченням М. С. Таганцева, із суб'єктивної сторони згряя припускає угоду на декілька злочинних діянь, на цілий ряд їх, і притому угода не періодично повторювана, а загальна — на постійну злочинну діяльність. Цією ознакою згряя, головним чином, і відрізняється від змови на окремих злочин, що також може бути повтореною³.

---

¹Іванов Н. Г. Понятие и формы соучастия в советском уголовном праве. Онтологический аспект / Н. Г. Иванов ; под ред.: О. Ф. Шишов. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1991. – С. 127–128.

²Піонтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву / А. А. Пионтковский. – М. : Госюриздат, 1961. – С. 563.

³Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая : в 2 т. / Н. С. Таганцев; сост. и отв. ред. : Н. И. Загородников. – М. : Наука, 1994. – Т. 1 – С. 334–336.

Отже, можна зазначити, що, виходячи із законодавчого закріплення положень інституту співучасті у ст. 28 КК України, слід виокремлювати за суб'єктивним критерієм (ступінь взаємозв'язку спільно діючих осіб) такі форми співучасті:

1) співучасть без попередньої змови і 2) співучасть за попередньою змовою.

2.3. Співвиконавство як проста форма співучасті

Проблеми кваліфікації спільної злочинної діяльності декількох осіб завжди викликали і викликають значні труднощі на практиці і в теорії. Багато в чому це пояснюється складністю такого феномена, як спільна злочинна діяльність, різноманіттям форм її прояву. Однак не останню роль тут відіграє і нестабільність судової практики, протиріччя її в деяких випадках положенням теорії співучасті, а також невідповідність теоретичних положень потребам протидії злочинності. Усунення цих суб'єктивних причин, безумовно, сприяло б зменшенню труднощів при кваліфікації співучасті, а отже, й покладенням кримінальної відповідальності на співучасників злочину.

Якщо класифікація форм і видів співучасті має на меті показати типові особливості спільної діяльності осіб у вчиненні умисного злочину, то визначення видів співучасників — це встановлення індивідуальної ролі кожного з них при його підготовці і вчиненні.

Відповідно до ст. 27 КК України співучасниками злочину поряд з виконавцем визнаються організатор, підбурювач і пособник. Чинне законодавство, як і колишнє, класифікує співучасників за характером виконуваних ними дій.

Саме особливості діяльності кожного з винних у ході вчинення злочину дозволяють дати точну юридичну оцінку кожній фігурі у співучасті, а в подальшому правильно вирішити питання кримінальної відповідальності у ході провадження по конкретній кримінальній справі¹.

Відповідно до закону про кримінальну відповідальність (ст. 68 КК України) при призначенні покарання за незакінчений злочин суд, керуючись положеннями ст.ст 65–67 Кримінального кодексу, враховує ступінь тяжкості вчиненого особою діяння, ступінь здійснення злочинного наміру та причини, внаслідок яких злочин не було доведено до кінця. При призначенні покарання співучасникам злочину суд, керуючись по-

---

¹Организованная преступность – 3 / Под ред. : А. И. Долгова, С. В. Дьяков. – М. : Криминолог. Асоц., 1996. – С. 253–291.

ложеннями ст.ст 65–67 КК України, враховує характер та ступінь участі кожного з них у вчиненні злочину. За характером участі в теорії кримінального права серед співучасників виокремлюють організаторів та інших учасників, головних і другорядних учасників, активних і рядових учасників злочину¹. Судова практика виокремлює так само ініціатора злочину.

Визначаючи види співучасників й описуючи їх функції, законодавець зафіксував важливе для правозастосовчої практики положення про те, що ролі, які виконуються різними співучасниками, не можуть бути однаковими. При цьому в теорії пропонуються різні трактування головних і другорядних співучасників.

Суб'єктивна концепція обґрунтовує розмежування співучасників на розбіжність умислу й намірів: головним винуватцем слід вважати особу, яка переслідувала власні інтереси, а пособником — того, хто лише сприяв реалізації чужого умислу. Прихильники об'єктивної концепції головними винуватцями вважають тих, чії дії є достатньою і безпосередньою причиною злочинного наслідку, що наступив.

Чинне законодавство про кримінальну відповідальність спеціально не виокремлює головних і другорядних співучасників. Однак вимогою ст. ст. 29 і 68 КК України є встановлення характеру участі особи у вчиненому злочині (тобто тієї ролі, що відігравав співучасник) при призначенні покарання за злочин, вчинений у співучасті. В окремих випадках закон про кримінальну відповідальність вимагає від правозастосовних органів з'ясування ролі, яку відігравав винний: чи був він організатором, підбурювачем, чи активним учасником (наприклад, ст.ст. 255, 257 КК України).

Таким чином, розмежування співучасників на головних і другорядних має практичне значення, характер і ступінь участі в злочині є не тільки об'єктивним критерієм такого розмежування, але й важливою обставиною для кваліфікації й призначення справедливого покарання співучасникам. Згідно з ч. 2 ст. 28 КК виконавцем визнається особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами злочину безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила злочин, передбачений Кримінальним кодексом.

---

¹Галиакбаров Р. Р. Квалификация многосубъектных преступлений без признаков соучастия / Р. Р. Галиакбаров. – Хабаровск : Изд-во Хабар. ВШ МВД СССР, 1987. – С. 208–209; Тельнов П. Ф. Ответственность за соучастие в преступлении / П. Ф. Тельнов. – М. : Юрид. лит., 1974. – С. 69.

Виконавець злочину — це співучасник, що цілком чи частково (при співвиконавстві) виконує об'єктивну сторону злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України. Причому про виконавство мова йде тільки в тому разі, якщо у вчиненні злочину беруть участь й інші учасники. Крім осіб, які цілком чи частково виконують об'єктивну сторону злочину, закон про кримінальну відповідальність визнає виконавцем злочину особу, яка заподіює злочинний наслідок шляхом використання як знаряддя злочину іншу людину (посереднє виконання). Посереднє виконання має місце у разі, якщо суб'єкт для вчинення об'єктивної сторони злочину використовує особу, яка не досягла віку, необхідного для кримінальної відповідальності, а також неосудну (ст. 19 КК України). У цьому випадку дорослий осудний суб'єкт буде відповідати як безпосередній виконавець, а в першому випадку — також за втягнення неповнолітнього у вчинення злочину (ст. 304 КК України). Пленум Верховного Суду України у п. 3 постанови від 27 лютого 2004 р. № 2 «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» зазначив, що судам треба мати на увазі, що відповідальність дорослих осіб за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність встановлена не тільки ст. 304 Кримінального кодексу України, але й іншими статтями цього Кодексу (ч. 3 ст. 300, ч. 3 ст. 301, ч. 3 ст. 302, ч. 3 ст. 303, ч. 3 ст. 307, ч. 3 ст. 309, ч. 2 ст. 315, ч. 2 ст. 317, ст.ст. 323 і 324), які є щодо неї спеціальними нормами. У разі вчинення злочину, передбаченого спеціальною нормою, кваліфікувати дії винної особи ще й за ст. 304 КК не потрібно¹.

Посереднім виконання буде й тоді, коли склад відповідного злочину (наприклад, ст. 368 КК України) вимагає як виконавця спеціального суб'єкта, властивостями якого не володіє особа, що виконує його об'єктивну сторону, і які наявні в особі, яка схилила чи сприяла його вчиненню. Так, при вчиненні службових злочинів виконавцем може бути визнана лише особа, яка володіє відповідними службовими повноваженнями. Виконавцем військового злочину може бути лише військовослужбовець. Інші учасники спільної зі спеціальним суб'єктом злочинної діяльності можуть бути визнані або співвиконавцями, або іншими співучасниками.

---

¹Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / Верховний Суд України ; за заг. ред. В. Т. Маляренка. — К. : Юрінком Інтер, 2005. — С. 292–300.

Усі військові злочини, оскільки згідно зі ст. 401 КК України такими злочинами визнаються передбачені розділом XIX Особливої частини цього Кодексу злочини проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними під час проходження ними навчальних (чи перевірних) або спеціальних зборів. За відповідними статтями цього розділу несуть відповідальність військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, а також інші особи, визначені законом. Особи, не зазначені у ст. 401 КК, за співучасть у військових злочинах підлягають відповідальності за відповідними статтями розділу XIX КК.

Основним юридичним наслідком наявності спеціального суб'єкта у складі злочину є відповідно до теорії КПП неможливість вчинення цього злочину особою, яка не володіє ознаками спеціального суб'єкта (далі — приватні особи). Одночасно із цим багатьма авторами робиться застереження про можливість співучасті приватних осіб у злочині зі спеціальним суб'єктом¹. При цьому, як правило, посилаються на військові злочини, указують, що особа, яка не є суб'єктом військового злочину, хоча б вона разом із військовослужбовцями і вчиняла ті самі дії, може відповідати лише за співучасть у злочині, вчиненому військовослужбовцем, а дії такої особи повинні кваліфікуватися з посиланням на ст. 27 КК.

Ця точка зору підтримується і судовою практикою. Так, Пленум Верховного Суду України у п. 16 Постанови «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26 квітня 2002 р. № 5 зазначив, що відповідно до ч. 2 ст. 28 КК хабар належить визнавати одержаним за попередньою змовою групою осіб, якщо злочин спільно вчинили декілька службових осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до його початку, про це домовилися (як до, так і після надходження пропозиції про давання хабара, але до його одержання).

---

¹ Курс советского уголовного права. Часть общая. Т. 1 / Отв. ред. : Н. А. Беляев, М. Д. Шаргородский. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1968. – С. 611–612; Курс советского уголовного права. Часть общая : в 6. т / [А. Н. Игнатов, С. Г. Келина, М. И. Ковалев и др.] ; редкол. : А. А. Пионтковский, П. С. Ромашкин, В. М. Чхиквадзе. – Т. 3: Наказание. – М. : Наука, 1970. – С. 482–484; Гришаев П. И. Соучастие по советскому уголовному праву / П. И. Гришаев, Г. А. Кригер. – М. : Госюриздат, 1959. – С. 234–239.

Співвиконавцями слід вважати службових осіб, які одержали хабар за виконання чи невиконання дій, що кожна з них могла або повинна була виконати з використанням службового становища. Для кваліфікації одержання хабара як вчиненого за попередньою змовою групою осіб не має значення, як були розподілені ролі між співвиконавцями, чи всі вони повинні були виконувати або не виконувати дії, обумовлені з тим, хто дав хабар, чи усвідомлював він, що в одержанні хабара беруть участь декілька службових осіб. Злочин вважається закінченим з моменту, коли хабар прийняв хоча б один із співвиконавців¹.

Однак у теорії кримінального права існують й інші думки. Так, В. В. Устименко вважає, що співвиконавство приватних осіб у складених (складних) злочинах зі спеціальним суб'єктом є можливим².

М. Д. Лисов запропонував вважати приватних осіб співвиконавцями тих злочинів, склад яких передбачає кваліфікуючу обставину — вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб, в інших же випадках — вважати їх пособниками³.

Не відповідними закону і принципам теорії КПр уявляються всі точки зору, що визнають правомірність визнання співучасті приватних осіб у злочині зі спеціальним суб'єктом. Таке досить важливе питання має вирішуватися однаково для всіх складів злочинів. Ніяка специфіка сфери вчинення злочину не може бути основою для різного розв'язання розглядуваної проблеми на підставі чинного закону. Групою можуть бути вчинені будь-які злочини. Додання ж у деяких складах груповому вчиненню злочину кваліфікуючого значення не може бути обставиною, що допускає співвиконавство приватних осіб при іншому вирішенні питання для інших складів. Включення групи до низки статей Кримінального кодексу як кваліфікуючу обставину має на меті лише вказати на підвищену суспільну небезпеку цього способу вчинення злочину і не може вносити змін до ознак основного складу. Тільки пряма вказівка закону могла б дати підстави для різного вирішення цього питання щодо різних складів злочину, однак зміна закону у цьому напрямі є недоцільною.

---

¹Про судову практику у справах про хабарництво : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 5 // Юридичний вісник України. – 2002. – № 28, 13–19.

²Устименко В. В. Специальный субъект преступления : монография / В. В. Устименко. – Харьков : Вища шк., 1989. – С. 83–87.

³Лысов М. Д. Юридическая природа соучастия в преступлении со специальным субъектом / М. Д. Лысов // Советская юстиция. – 1971. – № 21. – С. 9–11.

Посереднім виконавцем визнається особа, що використовувала психічне чи фізичне насильство стосовно іншої особи, яка через це є безпосереднім виконавцем злочинної дії. У такому випадку особа, яка піддалася насильству і завдяки цьому позбавлена можливості приймати вольове рішення, не підлягає кримінальній відповідальності. Однак, якщо вона зберігає можливість і здатність керувати своїми діями, здатна запобігти чи уникнути злочину, але не використовує цієї можливості і вчиняє злочин, то підлягає кримінальній відповідальності як співвиконавець.

Посереднє виконання також в наявності, якщо суб'єкт, який безпосередньо вчиняє дії, що відповідають складу злочину, здійснює їх ненавмисно, за умови, що помилка в основних елементах, які утворюють об'єктивну сторону складу злочину, викликана умисними діями іншої особи (наприклад, особа на прохання іншої людини пред'являє до оплати фіктивний платіжний документ, не знаючи про його фіктивність).

Посереднім виконавцем є й керівник, що віддає завідомо злочинний наказ підлеглому. Він буде нести кримінальну відповідальність як виконавець злочину. Підлеглий же підлягає відповідальності лише у випадку, якщо він усвідомлював злочинність наказу, але все-таки виконав його.

Дії виконавця із суб'єктивної сторони характеризуються як прямим, так і непрямим умислом. При цьому виконавець усвідомлює, що злочин вчиняється ним разом з іншими співучасниками і злочинний результат буде підсумком їхньої спільної діяльності; передбачає можливість чи неминучість настання суспільно небезпечних наслідків, бажає їхнього настання, свідомо допускає або ставить до настання таких наслідків байдуже.

При співвиконавстві об'єктивну сторону злочину, склад якого описаний в одній із статей Особливої частини КК України, безпосередньо виконує не один виконавець, а декілька співучасників. Не можна, однак, розуміти співвиконавство як обов'язкове вчинення кожним співучасником усіх дій, передбачених складом злочину, так і як виконання кожним із них складу від початку до кінця. Злочин у співвиконавстві нерідко відбувається так, що дії, які входять до об'єктивної сторони, кожним співучасником цілком не виконуються. Отже, розглянуті ізольовано, вони не утворюють об'єктивної сторони злочину і наслідки настають лише в результаті спільної діяльності всіх співвиконавців¹. Більшість

¹Сергеев В. В. Уголовно-правовые меры борьбы с групповой преступностью / В. В. Сергеев. – Волгоград, 1977. – С. 31.

авторів, а також судово-слідча практика дотримуються думки, що при співвиконавстві можливе виконання окремими співучасниками лише частини дій, що утворюють об'єктивну сторону злочину. Такі дії є співвиконавством у тих випадках, коли ними виконується об'єктивна сторона складу злочину, що ставиться у вину співучасникам. На це вказував А. Н. Трайнін: «Виконання охоплює не вузьке коло дій, що безпосередньо заподіюють злочинний результат (наприклад, удар ножом при вбивстві, викрадення речей при крадіжці тощо), але й усі ті дії, що пов'язані із цим заподіянням»¹.

А. А. Пионтковський зазначає, що виконавцем при вбивстві є і той, хто безпосередньо вчинив убивство, і той, хто лише тримав за руки жертву, тоді, як інший наносив їй смертельний удар². Широке поняття співвиконавства дає М. І. Ковальов. Він вважає, що при вирішенні питання про наявність чи відсутність співвиконавства ... вирішальним є здійснення чи не здійснення навіть однієї з дій, що вміщують хоча б частково ознаки об'єктивної сторони злочину, як вона описана в законі³.

У кримінально-правовій літературі висловлюється думка, що подібне розширення поняття виконання злочину не є правомірним. Зокрема, В. С. Прохоров зазначає, що розширення цього поняття не має ніяких теоретичних підстав і не викликане потребами практики. Навпаки, підживляючи єдність критерію класифікації, вона створює лише додаткові труднощі у розмежуванні виконання й пособництва⁴.

У цьому зв'язку уявляється правильним твердження В. В. Сергєєва, який зазначив, що таке розуміння питання, є, мабуть, прямим наслідком змішання виконання й співвиконання. Дійсно, не може бути мови ні про яке розширення поняття виконання. Виконавець самостійно вчиняє весь злочин від початку до кінця. При співвиконавстві ж злочин безпосередньо вчиняють декілька осіб. Тому не виключається розподіл ролей

---

¹Трайнін А. Н. Учение о соучастии / А. Н. Трайнін. – М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1941. – С. 104.

²Пионтковский А. А. Курс советского уголовного права. Часть общая : в 6. т / А. А. Пионтковский ; редкол. : А. А. Пионтковский, П. С. Ромашкин, В. М. Чиквадзе. – М. : Наука, 1970. – Т. 2: Преступление. – С. 469.

³Ковалев М. И. Соучастие в преступлении : в 2. ч. / М. И. Ковалев ; под ред. М. А. Ефимова. – Свердловск, 1962. – Ч. 2 : Виды соучастников и формы участия в преступной деятельности. – 275 с.

⁴Курс советского уголовного права. Часть Общая / Под ред. Н. А. Беляева, М. Д. Шаргородского. – Л., 1968. – Т. 1. – С. 611.

між ними в межах єдиної об'єктивної сторони¹. Таке вирішення питання слід визнати правильним, тому що при виконанні злочину його склад, передбачений в одній зі статей Особливої частини КК, безпосередньо і цілком виконується однією особою. Виконавець самостійно (у кримінально-правовому значенні) виконує всю об'єктивну сторону злочину від початку до кінця. Організатор, підбурювач чи пособник, безперечно, впливають на послідовність виконання виконавцем окремих частин дії, на швидкість розвитку злочину тощо. Однак у безпосередньому вчиненні об'єктивної сторони злочину вони участі не беруть. Поділ ролей співвиконавців має технічний характер (наприклад, як співвиконавці крадіжки особистого майна підлягають відповідальності співучасники, один із яких проникнув у приміщення і виніс звідти речі, а інший залишився стояти на стражі, а потім прийняв і відніс викрадене) і не впливає на юридичну кваліфікацію дій. У разі вчинення співвиконавцями вбивства також не обов'язково, щоб особи, які хоча й не вчиняли дій, якими безпосередньо була заподіяна смерть потерпілому, але, будучи об'єднаними з іншими співвиконавцями вбивства єдиним умислом, спрямованим на позбавлення потерпілого життя, виконали хоча б частину того обсягу дій, який група вважала необхідним для реалізації цього умислу.

Із суб'єктивної сторони для співвиконавства характерними є намір співучасників, усвідомлення кожним із них змісту і суспільної небезпеки своїх дій та дій інших учасників, спільності дій і спільності заподіяваного злочинного наслідку.

З урахуванням вищезгаданого, співвиконавство можна визначити як безпосереднє спільне умисне вчинення двома чи більше особами одного й того самого умисного злочину.

2.4. Вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною організацією

Інститут відповідальності за злочини, вчинені за співучасті, обґрунтовано визнається одним із самих складних у кримінальному праві. Протягом багатьох років йому приділялася, та і в теперішній час приділяється значна увага в науці кримінального права. Однак, незважаючи

---

¹Сергеев В. В. Уголовно-правовые меры борьбы с групповой преступностью / В. В. Сергеев. – Волгоград, 1977. – С. 31.

на достатню кількість наукових праць із проблем співучасті, не можна сказати, що вирішено всі значущі питання й у досить повному обсязі.

Співучасть без попередньої змови характеризується відсутністю якої-небудь попередньої змови на вчинення злочину між двома чи більше виконавцями. Такий злочин законодавець визнає вчиненим групою осіб (ч. 1 ст. 28 КК України). Як зазначає М. І. Мельник, група осіб без попередньої змови — це двоє або більше виконавців, які утворили групу для спільного вчинення злочину без попередньої домовленості між собою про це. Відсутність попередньої змови означає, що виконавці злочину до моменту його вчинення не обговорювали питання про його вчинення, не домовлялися про спільність своїх дій, розподіл ролей тощо. Для цієї групи характерним є спонтанне, ситуативне об'єднання зусиль виконавців для досягнення загального злочинного наслідку безпосередньо перед його вчиненням або в процесі його вчинення¹. У цьому випадку спільно діючі особи безпосередньо виконують об'єктивну сторону злочину, причому кожен співучасник виконує частину дій, передбачених у конкретному складі злочинного діяння Особливої частини КК, сукупність яких утворюють всі ознаки відповідного складу².

Така співучасть може мати вираження в діяльності окремих співучасників, що приєдналися до вчинюваного злочину. При вчиненні «групового» злочину більшість осіб бере участь у цьому з почуття солідарності з іншими співучасниками випадково, завдяки тому, що опинилися з іншими учасниками злочину в даному місці, або в результаті раптово виниклої ситуації, що потягла за собою вчинення злочину. У злочинних групах розглядуваного виду немає чіткої функціональної структури, не виокремлюється лідер, рішення про вчинення злочину приймається, в основному, на тлі конкретної ситуації і під впливом емоцій. Суб'єкт, який входить до групи, як правило, не орієнтується у своїх діях і вчинках на їх оцінку з боку всієї злочинної групи. Із суб'єктивної сторони ця форма співучасті припускає усвідомлення кожним учасником того, що злочинний наслідок досягається не поодиночі, а разом з іншими особами.

---

¹Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — 3-є вид., перероб. та доп. — К. : Атіка, 2004. — С. 88

²Див.: Уголовное право. Общая часть / Под ред. Н. А. Беляева, М. И. Ковалева. — М., 1977. — С. 268; Матишевский П.С. Кримінальне право країни. Загальна частина : підручник / П. С. Матишевський. — К. : А.С.К., 2001. — С. 171; Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / П. Л. Фріс. — К. : ЦУЛ, 2004. — С. 174

Група осіб стає одночасно єдиним і в той же час множинним суб'єктом злочину, єдність якого забезпечується консолідуючою метою, емоційно-вольовим налаштуванням, раптовістю наміру, швидкоплинністю реалізації у тотожних чи однорідних діях декількох осіб. Так, М. Й. Коржанський зазначає, що стосовно групової злочинності чи злочину, вчиненого групою осіб, можна визначити правило — чим більшою є злочинна група та чим міцніше вона організована, тим більшу суспільну небезпеку вона утворює і тим на більшу кару вона заслуговує. Такий висновок ґрунтується на особливостях спільної злочинної діяльності, яка забезпечує: а) більшу ефективність цієї діяльності; б) більшу латентність (скритність) вчинюваних злочинів; в) меншу безпеку для злочинця бути викритим і покараним¹.

Вчинення злочину групою осіб без попередньої змови в російському кримінальному праві називалося скопом. Ця форма співучасті згадувалася в Соборному Уложенні 1684 року. У ст. 198 Уложення було зазначено: «А буде хто прийде до кого-небудь на двір насильством, скопом чи змовою, думаючи злодійські, і учинить над тим, до кого він прийде, чи над його дружиною, чи над дітьми смертне вбивство, а віднайдеться про те допряма і того, хто таке смертне вбивство учинить, самого покарати смертю же, а товаришів його всіх бити батоґом і вислати, куди государ укаже»².

Злочини, вчинені великою групою людей, іменованою юрбою, не втратили свою актуальність і в теперешній час, оскільки дотепер не відомий механізм формування психології мас людей, більшість з яких не міркують про вчинення злочину, але потрапивши у певну ситуацію, йдуть на це. Усе це обумовлює вчинення юрбою всіляких за характером, за високим ступенем суспільної небезпеки злочинів — проти власності та особи, громадського порядку і громадської безпеки, конституційних прав і свобод людини і громадянина. На прояв підвищеної небезпеки здійснення злочинних посягань групою осіб законодавець реагує включенням до окремих статей, передбачених Особливою частиною КК, кваліфікованих складів за ознакою вчинення злочину в такій формі співучасті.

Для наявності групи осіб є необхідною певна кількість осіб, які об'єднані для досягнення якоїсь конкретної мети. Законодавець у ст.

---

¹ Коржанський М. Й. Науковий коментар Кримінального кодексу України / М. Й. Коржанський – К. : Атіка, Академія, Ельга-Н, 2001. – С. 72

² Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. – М., 1985. – Т. 3: Акты земских соборов. – С. 134.

28 КК зазначає, що для визнання злочину, вчиненого групою осіб, мінімальна їх кількість має дорівнювати двом.

Отже, вчинення злочину групою осіб, передбачене ч. 1 ст. 28 КК, має місце, якщо у ньому беруть участь декілька (два або більше) виконавців без попередньої змови між собою. Для визнання такої форми співучасті у злочині необхідно встановити всі об'єктивні й суб'єктивні ознаки останньої. Співучасники повинні діяти спільно, спиратися у своїх діях один на одного, між їхніми діями має бути причинний зв'язок, їм належить усвідомлювати, що спільними діями вони вчиняють злочин, і бажати чи свідомо допускати настання суспільно небезпечних наслідків. У чинному законодавстві про кримінальну відповідальність вчинення злочину групою осіб передбачене як кваліфікуюча ознака, вказане у 10 статтях Особливої частини КК (при звалтуванні — ст. 152 КК, хуліганстві — ст. 296 КК, непокорі — ст. 402 КК та ін.). Розрізнені, непов'язані між собою злочинні дії декількох осіб, які хоча й співпадають у місці й часі, але не пов'язані між собою спільністю дій цих осіб і єдністю умислу, не становлять співучасті¹.

Злочин визнається вчиненим групою осіб за попередньою змовою (ч. 2 ст. 28 КК України) у тому разі, якщо між учасниками наявна попередня змова на спільне вчинення злочину.

Так, вироком апеляційного суду Полтавської області від 26 вересня 2003 р. Л. та А. засуджено за ст. 15, ч. 3 ст. 28, п. п. 6, 11, 12 ч. 2 ст. 115, ч. 3 ст. 28, п. п. 6, 11, 12 ч. 2 ст. 115 КК і за сукупністю злочинів відповідно на 15 та 12 років позбавлення волі з конфіскацією всього майна, а Є. — ще й за ч. 1 ст. 263 цього Кодексу і за сукупністю злочинів — на 15 років позбавлення волі з конфіскацією всього майна.

Суд визнав, що Л. у першій половині вересня 2002 р. замовив А. та Є. за 2 тис. доларів США вбивство свого вітчима М. Останні погодилися, і вони втрьох, розподіливши функції, зорганізувались у стійке об'єднання — організовану групу.

17 вересня 2002 р. вони заманили М. до гранітного кар'єру, де Є. із засідки двічі вистрелив у потерпілого з мисливської рушниці, але поранений М. зумів утекти. 25 жовтня 2002 р. Є. виготовив із цієї рушниці обріз, який зберігав і носив при собі. Наступного дня А. та Є. за попередньою змовою, на виконання замовлення Л., під'їхали до будинку М., де Є. двома пострілами з обрізу вбив потерпілого.

---

¹Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.] ; за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. В. Сташица, В. Я. Тація. — Х. : Тов. «Одісей», 2004. — С. 98.

У касаційних скаргах засуджені та їх захисники, заперечуючи існування організованої групи, просили скасувати вирок у зв'язку з неповнотою досудового і судового слідства.

Оцінюючи суб'єктивну сторону складів злочинів, суд послався на те, що Л., будучи зацікавленим у смерті М., доручив вбити потерпілого за винагороду, а ті, погодившись із пропозицією замовника, після невдалої спроби позбавити М. життя, продовжували здійснення свого злочинного наміру. Отже, суд мав підстави для висновку про наявність угоди між цими особами, яка й визначала їх злочинну поведінку.

Що ж стосується висновку суду про те, що засуджені зорганізувалися в організовану групу для вчинення цього злочину і діяли в її складі, то з ним погодитися не можна.

Судом встановлено, що Л. дійсно давав й А. гроші на виконання злочину, інформував їх про характер роботи потерпілого і маршрути його пересування, а також розробив план виконання замовлення. Проте зазначені обставини самі по собі не можуть бути ознаками такої форми співучасті, як організована група. У цьому випадку вони лише характеризують угоду як форму попереднього порозуміння між замовником і виконавцями умисного вбивства, передбаченого п. 11 ч. 2 ст. 115 КК.

Відповідно до ч. 3 ст. 28 КК злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо її учасники зорганізувались у стійке об'єднання попередньо, тобто ще до моменту виконання об'єктивної сторони конкретного злочину. Суд же таких даних у вирокі не навів. Немає їх і в матеріалах справи.

Суд установив, що саме Є. й А., давши згоду на виконання вбивства потерпілого за винагороду, попередньо узгоджували один з одним свої дії і в такий спосіб в обох випадках діяли вдвох; роль же Л. обмежувалася замовленням убивства та розробленням плану його виконання.

За таких обставин злочинні дії Є. й А. як співвиконавців убивства слід кваліфікувати за п. п. 6, 11, 12 ч. 2 ст. 115 КК, а Є. — ще й за ч. 1 ст. 263 цього Кодексу; дії ж Л. (замовника) потрібно розцінювати як організацію вчинення злочинів і кваліфікувати за ч. 3 ст. 27, п. п. 6, 11, 12 ч. 2 ст. 115 КК.

Жодних даних, які давали би підстави для висновку про вчинення цих злочинів у складі організованої групи, суд не мав. Тому його посилання на ч. 3 ст. 28 КК є безпідставним і підлягає виключенню з вирокі.

За таких обставин колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України касаційні скарги засуджених та їх захисників задовольнила частково, вирок змінила, виключивши із нього висновок суду про те, що засуджені вчинили злочини у складі організо-

ваної групи, та кваліфікацію їх дій за ч. 3 ст. 28 КК, і визнала, що Є. й А. засуджені за ч. 2 ст. 15, п. п. 6, 11, 12 ч. 2 ст. 115 і п. п. 6, 11, 12 ч. 2 ст. 115 КК, а Є.— ще й за ч. 1 ст. 263 цього Кодексу; Л.— за ч. 3 ст. 27, ч. 2 ст. 15, п. п. 6, 11, 12 ч. 2 ст. 115 і ч. 3 ст. 27, п. п. 6, 11, 12 ч. 2 ст. 115 КК та за сукупністю злочинів до раніше призначених судом покарань¹.

Співучасть за попередньою змовою групою осіб може виявлятися як у вигляді співвиконавства², так і у вигляді співучасті з розподілом ролей. Як свідчить практика, якщо випадкова група залишається вчасно не викритою, то вона продовжує свою злочинну діяльність, поступово трансформуючись у групу осіб, які вчиняють злочини за попередньою змовою. Угода між співучасниками повинна бути досягнута до початку виконання об'єктивної сторони злочину. Початком здійснення об'єктивної сторони складу злочину є замах. Саме на цій стадії розвитку злочинної діяльності відбувається безпосереднє посягання на об'єкт. Отже, домовленість, що відбулася до моменту замаху на злочин, варто вважати попередньою³. Ступінь стійкості взаємовідносин між співучасниками не має значення. Змова між співучасниками може стосуватися місця, часу, способу вчинення злочину тощо. Ця форма співучасті може бути як простою (співвиконання), так і складною, тобто з розподілом ролей⁴. Попередня змова може стосуватися як окремих моментів вчинення злочину, так і посягання в цілому. Як зазначає М. Г. Іванов, групу осіб за попередньою змовою характеризує більш тісний суб'єктивний зв'язок співучасників, ніж у групі, створеній без такої змови⁵. Саме вона й обумовлює більш високий ступінь небезпечності такого групового посягання⁶. Така злочинна група є більш організованою, є яскраво вираженою її антигромадська установка. Ця форма співучасті підвищує

¹Рішення Верховного Суду України. – 2004. – № 1. – Січень–червень.

²Іванов Н. Г. Критерии разграничения преступных группировок / Н. Г. Иванов // Российская юстиция. – М. : Юрид. лит., 1999. – № 5. – С. 48.

³Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Відп. ред. С. С. Яценко. – 2-е вид., перероб. та доп. – К. : А.С.К., 2002. – С. 55.

⁴Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.] ; за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Х. : Тов. «Одісей», 2004. – С. 93–94.

⁵Іванов Н. Г. Понятие и формы соучастия в советском уголовном праве. Онтологический аспект / Н. Г. Иванов ; под ред. : О. Ф. Шишова. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1991. – С. 98.

⁶Галиакбаров Р. Р. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть : конспекты лекций и иные материалы / Р. Р. Галиакбаров. – Краснодар : Изд-во Кубан. гос. аграрн. ун-та, 1999. – С. 205.

супільну небезпеку вчиненого злочину і тому враховується законодавцем як кваліфікуюча обставина. Передусім це корисливі злочини проти власності, злочини у сфері обігу наркотичних засобів тощо. Крім того, вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб, якщо воно прямо не передбачене у статтях Особливої частини КК, визнається обтяжуючою обставиною при призначенні покарання (п. 2 ст. 67 КК).

У прагматичній практиці виникають труднощі під час розмежування групи осіб і групи осіб за попередньою змовою. Відрізняються вони в такому:

1) у групі осіб за попередньою змовою загальна угода про вчинення злочину досягається заздалегідь, до його реального вчинення. Змова на вчинення групового злочину відрізняється від простої згоди, рішення на спільне вчинення злочину саме тим, що має попередній характер, тобто існує часовий проміжок між ухваленням рішення про вчинення групового злочину і його реальним виконанням;

2) у психологічному характері самих груп. Група осіб — це здебільшого випадкова, ситуативна група, члени якої прийняли рішення про вчинення спільного злочину багато в чому завдяки тому, що виявилися разом у даному місці, внаслідок раптово виниклої ситуації. Деякі члени такої групи беруть участь у вчиненні злочину з почуття солідарності, тоді як об'єднання їх у групу переслідувало зовсім іншу, найчастіше не злочинну мету;

3) у злочинних групах розглянутого виду відсутні чіткі психологічна і функціональна структури, не виділився лідер, рішення приймаються колективно, в основному на тлі конкретної ситуації і нерідко під впливом емоцій. Метою об'єднання спочатку може бути не вчинення злочину, а задоволення потреб у спілкуванні. Ролі при вчиненні злочину в групі осіб, як правило, не розподіляються — співучасники вчиняють злочин спільними діями. Багато дій співучасників здійснюються без продуманого плану, відповідно до ситуації, під впливом емоцій і тимчасових поривів;

4) ступінь згуртованості таких груп є невеликою, взаємна залежність, підтримка і захист у випадках затримки виявляється слабкою. На допитах учасники злочинних груп такого виду зазвичай дають правдиві свідчення.

Інший психологічний характер має злочинна група осіб, що вчиняє злочини за попередньою змовою. Вона є більш організованою, склад її деякою мірою стабілізований, яскраво виражена антигромадська установка, група переходить до вчинення серії однорідних злочинів, однак поки немає ще чітких планів спільної діяльності. Тут також немає

лідера, але сформувалося, як правило, керівне ядро з найактивніших і найавторитетніших членів. Зазвичай його становлять самі деморалізовані її члени з явно вираженою антигромадською установкою. Ділові відносини з приводу вчинення групових злочинів набувають усе більшого значення. Але в той же час міжособистісні відносини, особисті симпатії продовжують відігравати головну роль.

У цілому група осіб за попередньою змовою є начебто проміжною між групою осіб і організованою групою, тому щодо конкретних кримінальних справ у групах цього виду може бути виявлено окремі ознаки як групи осіб, так і організованої групи.

Однією з основних ознак організованої групи є її стійкість, на що прямо вказує ч. 3 ст. 28 КК. Група осіб за попередньою змовою теж є досить стійкою, оскільки між змовою її членів до вчинення групового злочину існує певний проміжок часу, протягом якого група не розпадається. І все-таки це стійкість різного рівня, різної якості.

Стійкість групи осіб за попередньою змовою відрізняється від стійкості як ознаки організованої групи тим, що в першому випадку формування злочинної групи ще не довершено, склад її не стабілізувався, члени групи вільно виходять з неї, так само легко з'являються нові члени. Вивчення кримінальних справ показує, що дуже рідкісними є випадки, коли група вчиняє злочин у повному складі. Однак завжди беруть участь у злочинах особи, що становлять активне і керівне ядро злочинної групи.

Стійкість організованої групи як її основна ознака має дещо інший характер: має місце стабільність, сталість складу, входження до групи нових членів ускладнено, а до виходу кого-небудь із групи інші члени ставляться дуже негативно. Але сама головна відмінність полягає в тому, що спільна злочинна діяльність розрахована на тривалий час. Як правильно помітила Н. Ф. Кузнецова, у судовій практиці висновок про стійкість групи часто робиться на підставі тривалості чи багатоепізодності злочинної діяльності¹.

З огляду на це, у ч. 3 ст. 28 КК справедливо зазначається, що злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників

---

¹Российское уголовное право. Общая часть : учебник / [С. В. Бородин, В. Н. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнецова и др.] ; под ред. : В. Н. Кудрявцева, А. В. Наумов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Спарк, 2000. – С. 207.

групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.

Крім стійкості, організована група характеризується такими ознаками: формування психологічної структури групи, висування лідера — її організатора і керівника; розподіл ролей при вчиненні злочинів; ретельна підготовка до вчинення злочину; можливість використання складних способів злочину; підтримка в групі суворої дисципліни; заміна особистих відносин на ділові, що засновані на спільному вчиненні злочинів; вироблення єдиної ціннісно-нормативної орієнтації; розподіл злочинних доходів відповідно до статусу осіб у структурі групи; створення спеціального грошового фонду.

Установлення більшості зазначених ознак дозволяє достатньо надійно кваліфікувати злочинну групу як організовану і відмежувати її від групи осіб, які вчиняють злочини за попередньою змовою.

Крім того, виходячи з ч. 3 ст. 28 КК, ознакою організованої групи за об'єктивним критерієм є вчинення злочину групою, яка складається щонайменше з трьох осіб.

За суб'єктивним критерієм ця форма складної співучасті характеризується такими ознаками:

а) для організованої групи потрібна участь трьох чи більше осіб (для групи, що діє за попередньою змовою, досить двох учасників), які відповідають вимогам суб'єкта злочину;

б) організованій групі притаманне те, що її учасники зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення одного чи більше злочинів. Стійкість групи — поняття оціночне і має встановлюватися щоразу з урахуванням конкретних обставин справи; вона свідчить, що між співучасниками існують досить стабільні відносини у зв'язку з підготовкою або вчиненням злочину (злочинів). Для визнання групи організованою тяжкість злочину, до якого готується ця група чи вчиняє його, не має значення;

в) організована група завжди повинна також характеризуватися такими ознаками, як об'єднання всіх дій співучасників єдиним планом, причому їхня діяльність спрямована на досягнення останнього, тобто підготовка і вчинення злочину (злочинів) як кінцевої мети плану цієї групи;

г) організована група повинна також характеризуватися такою ознакою, як розподіл функцій учасників групи. Це може бути як розподіл функцій, коли, крім виконавців, співучасниками злочину є організатор, підбурювач, пособник, так і розподіл технічних функцій учинення злочину співвиконавцями;

г) для наявності організованої групи потрібно, щоб план її діяльності був відомий усім учасникам групи, тобто кожен з учасників організованої групи має усвідомлювати план її діяльності¹.

Вчинення злочину організованою групою свідчить про підвищену суспільну небезпечність цієї форми співучасті (яка може бути у вигляді простої чи складної форми співучасті) і тому вказується у 40 статтях КК як особливо кваліфікуюча ознака.

Таким чином, закон про кримінальну відповідальність, власне кажучи, визначає тільки дві ознаки організованої групи: перша — її стійкість, і друга — метою об'єднання в групу є вчинення цього та іншого (інших) злочинів. На підставі зазначених ознак, відмежування організованої злочинної групи, наприклад, від групи осіб за попередньою змовою є ускладненим, адже обидві вони мають певну стійкість, об'єдналися з метою вчинення злочинів. Крім того, у законодавчому визначенні поняття організованої злочинної групи є істотне протиріччя — злочинна група не може бути стійкою, якщо вона об'єдналася для вчинення лише одного злочину, а потім розпалася. Таку групу варто вважати групою осіб, що вчинили злочин за попередньою змовою.

Очевидно, розуміючи труднощі правозастосовчих органів, Пленум Верховного Суду України у відповідних постановках неодноразово намагався розв'язати цю проблему. Так, одне із перших тлумачень ознак організованої злочинної групи було надано в абз. 2 п. 26 Постанови ПВСУ від 25 грудня 1992 р. № 12 «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності» із змінами і доповненнями, внесеними постановами ПВСУ від 4 червня 1993 р. № 3, від 13 січня 1995 р. № 3, від 3 грудня 1997 р. № 12. Так, під організованою групою стосовно злочинів проти приватної власності ПВСУ розуміє стійке об'єднання двох і більше осіб, які спеціально зорганізувалися для спільної злочинної діяльності. На наявність цієї кваліфікуючої ознаки можуть, зокрема, вказувати: розроблений (хоча б у загальних рисах) і схвалений учасниками групи план злочинної діяльності або вчинення конкретного злочину, розподіл ролей, наявність організатора (керівника), прикриття своєї діяльності як своїми силами, так і за допомогою сторонніх осіб (у тому числі і підкупом посадових осіб шляхом дачі хабарів), вербування нових членів, наявність загальних правил поведінки

---

¹Кримінальний кодекс України: наук-практ. коментар / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.] ; за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — Х. : ТОВ. «Одісей», 2004. — С. 94.

тощо¹. Частина зазначених ознак організованої групи (прикриття своєї діяльності як своїми силами, так і за допомогою сторонніх осіб (у тому числі і підкупом посадових осіб шляхом дачі хабарів), розподіл ролей, наявність організатора, наявність загальних правил поведінки) дійсно можна віднести до ознак організованої злочинної групи. Що ж стосується вербування членів, то ця ознака, на наш погляд, уявляється спірною, тому що її склад є зазвичай стабільним, і, як правило, входження до неї нових членів, як і вихід із групи, істотно ускладнений.

Ознака організованої групи — розроблений (хоча б у загальних рисах) і схвалений учасниками групи план злочинної діяльності або вчинення конкретного злочину також принципово не розрізняє поняття «група осіб за попередньою змовою» і «організована група».

У Постанові Пленуму Верховного Суду України від 7 липня 1995 р. № 9 «Про судову практику в справах про бандитизм»² також було зроблено спробу сформулювати ознаки організованої злочинної групи. Розглядаючи банду як стійку організовану й озброєну групу з двох або більше осіб, яка попередньо об'єдналася для вчинення одного або кількох нападів на громадян чи підприємства, установи та організації, незалежно від форм власності, ПВСУ також указував на те, що «про стійкість банди можуть свідчити, зокрема, такі ознаки, як стабільність і згуртованість, а особи, які до неї входять, мають єдині наміри щодо вчинення злочинів»³. У розглянутій Постанові як ознаки стійкості вказуються стабільність, згуртованість і єдині наміри щодо вчинення злочинів. Із вказаною ознакою, на наш погляд, варто погодитися, хоча деякі положення постанови суперечили нормі закону про кримінальну відповідальність (ч. 3 ст. 28 КК). Так, відповідно до вказаної норми КК організована група може бути наявною, якщо в готуванні або вчиненні злочину брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів. Тобто бандою може бути визнана організована група, до скла-

---

¹Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / Верховний Суд України ; за заг. ред. В. Т. Маляренка. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – С. 119.

²Зазначена Постанова втратила чинність на підставі Постанови ПВСУ від 23 грудня 2005 р. № 13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями».

³Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / Верховний Суд України ; за заг. ред. В. Т. Маляренка. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – С. 134–135.

ду якої входять три і більше особи, а не дві, як це вказував Пленум Верховного Суду у постанові від 7 липня 1995 р. № 9.

Аналіз типів організованих груп і зіставлення їх із нормою ч. 3 ст. 28 КК України дає підстави зауважити, що норма права обмежує можливості для визнання відповідних злочинних об'єднань організованими групами. Так, якщо стати на позиції законодавчого припису, не може бути визнана бандою група, яка складається з двох осіб. Цей висновок впливає при зіставленні ознак банди та ознак організованої групи. Як відомо, ознаками банди є: участь у ній щонайменше двох осіб, озброєність, організованість, стійкість. Однак ч. 3 ст. 28 вимагає обов'язкової наявності щонайменше трьох учасників групи. Не так яскраво (більше з позицій практики, ніж теорії) це проявляється і при вчиненні інших злочинів організованими групами, що складаються з двох осіб. Це створює колізію, яку слід вирішити на користь можливості визнання організованою групою об'єднання двох осіб при існуванні інших параметрів, що характеризують організовану групу¹.

Оскільки банда є різновидом співучасті у злочині, на неї поширюється регулюючий вплив інституту співучасті у злочині, регламентованого розділом VI Загальної частини КК. Ознаками банди є: з об'єктивного боку — множинність учасників, спільність участі в банді, стійкість, озброєність; із суб'єктивного боку — умисний характер спільної діяльності кожного із членів банди у вчинюваних бандою злочинів, єдність мети об'єднання в банду: вчинення нападів на підприємства, установи, організації або окремих осіб. Множинність учасників як ознака банди — це наявність у її складі не менше трьох осіб, яким притаманні ознаки суб'єкта злочину і які створили банду для вчинення нападів на підприємства, установи, організації або окремих осіб або вступили до неї (як організатор, виконавець, підбурювач або пособник). Спільність участі у банді включає такі елементи: 1) кожен з учасників банди докладає відповідних зусиль, роблячи свій внесок у створення та (або) у злочинну діяльність банди, що ставить перед собою мету досягнення певних цілей через вчинення нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих громадян; 2) дії кожного з учасників спрямовані на досягнення спільного, єдиного й неподільного результату — шляхом вчинення нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб досягти мети діяльності банди; 3) дії кожного з учасників банди перебувають у необхідному причинному зв'язку з фактом існування

---

¹Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / П. Л. Фріс. – К. : ЦУЛ, 2004. – С. 176–177.

банди та зі злочинами, які ця банда вчиняє. Спільність діянь, вчинюваних учасниками банди, характеризується розподілом функцій між ними. Крім того, особливістю такої спільності участі у банді, як наявність необхідного причинного зв'язку, є існування останнього: 1) між діяльністю кожного з її учасників і здійсненням злочинної діяльності банди в цілому; 2) між діями організатора, підбурювача або пособника і вчиненням нападів безпосереднім виконавцем (співвиконавцями). Початковим моментом ланцюга злочинності у банді є вступ до неї її учасників, кінцевим — вчинення нападів на підприємства, установи, організації чи окремих громадян. Стійкість, як ознаку банди, обумовлюють кількісний і якісний показники. Кількісний — учасники банди зорганізувалися для вчинення двох або більше злочинів, до яких слід віднести як безпосередні напади на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, так і злочини, які вчиняються з метою забезпечення функціонування банди або вчинення окремого нападу зі зброєю, іншими знаряддями чи засобами вчинення злочину тощо. Якісний — наявність організаційної єдності учасників банди, об'єднаних єдиним планом, з розподілом функцій між ними. Озброєність, як ознака банди, дозволяє зробити висновок про необхідність розширення змісту останньої. Доведено, що існуюче в судовій практиці й запропоноване Пленумом Верховного Суду України обмеження озброєності банди лише наявністю вогнепальної або холодної зброї є необґрунтованим, оскільки не враховує можливості озброєння банди такими видами зброї, як вибухова (гранати, вибухові пристрої, детонатори тощо), газова нервово-паралітичної дії, електрошокова паралізуюча, масового враження тощо. Ця ознака банди має характеризуватися наявністю хоча б в одного з членів групи пристроїв, приладів або інших предметів, конструктивно призначених і технічно придатних для ураження живої чи іншої цілі, а також які не мають іншого призначення (господарського, спортивного) за умови усвідомлення учасниками групи наявності зброї й можливості її застосування під час нападів на підприємства, установи, організації чи окремих осіб або за інших обставин, пов'язаних з існуванням й діяльністю банди. При цьому слід зазначити, що поняття зброї та визначення її видів потребує врегулювання шляхом прийняття відповідного закону¹.

Пленум Верховного Суду України в абз. 2 п. 17 Постанови «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені

¹ Радіонов І. І. Кримінальна відповідальність за бандитизм : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І. І. Радіонов. – Х., 2004. – 19 с.

стійкими злочинними об'єднаннями» зазначив, що банду слід вважати створеною з моменту досягнення її учасниками згоди щодо вчинення першого нападу за наявності планів щодо подальшої спільної злочинної діяльності такого ж характеру та за умови, що об'єднання набуло всіх обов'язкових ознак банди. При цьому немає значення, передувала створенню банди стадія існування об'єднання як організованої групи або злочинної організації чи банду одразу було створено як така. Тобто ПВСУ визнає існування банди як у вигляді організованої групи, так і злочинної організації.

Однак, як зазначає І. І. Радіонов, докладне вивчення й узагальнення ознак банди та їх зіставлення з ознаками таких видів групової співучасті, як вчинення злочину організованою групою та вчинення злочину злочинною організацією, показує, що постійними, притаманними банді як константа є лише ознаки вчинення злочину організованою групою осіб. Відмінними для цього виду групової співучасті ознаками є наявність п'ятох або більше осіб, їх зорганізованість для вчинення декількох злочинів, стійкість, наявність єдиного плану, відомого всім учасникам групи, й розподіл функцій між її учасниками. Ознака «ієрархічність об'єднання», яка є спеціальною для вчинення злочину злочинною організацією і яка відрізняє цей вид групової співучасті від вчинення злочину організованою групою, для банди не є постійною, невід'ємною ознакою, а зустрічається лише в окремих випадках. Тому І. І. Радіонов доходить висновку, що банда належить до такого виду групової співучасті, як вчинення злочину організованою групою осіб. При цьому він говорить про безпідставність визнання окремими науковцями можливості існування банди лише на рівні злочинної організації, оскільки таке рішення не відповідає чинному кримінальному законодавству, практиці його застосування й необґрунтовано звужує застосування ст. 257 КК «Бандитизм»¹. Тобто І. І. Радіонов визнає існування банди як у вигляді організованої групи, так і злочинної організації.

І. В. Іваненко у своїй роботі «Бандитизм: кримінологічне та кримінально-правове дослідження» доводить, що банда є специфічним злочинним співтовариством, яке може існувати на різних рівнях своєї організованості (як на рівні організованої злочинної групи відповідно

---

¹Радіонов І. І. Кримінальна відповідальність за бандитизм : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І. І. Радіонов. – Х., 2004. – 19 с.

до ч. 3 ст. 28 КК України, так і на рівні злочинної організації відповідно до ч. 4 ст. 28 КК України)¹.

Таким чином, і науковці, і судова практика виходять із того, що банда може існувати як у вигляді організованої групи, так і у вигляді злочинної організації.

О. М. Литвак вважає, що злочинна організована група (зграя, банда, угруповання, організація) — це стійке об'єднання не менше трьох осіб, створене заради спільної злочинної діяльності, яке має ієрархічну і функціональну (розподіл ролей) структури та солідарність співучасників в орієнтації на загальний успіх. При цьому він підкреслює: мінімальна кількість учасників злочинної групи — троє, і це чітко виписано у новому КК України. Лише починаючи з тріади, виникає групова психологія і структурування групи².

Під організованою групою (ч. 3 ст. 28 КК) належить розуміти внутрішньо стійке об'єднання трьох і більше осіб, яке було попередньо утворене з метою вчинення низки злочинів або тільки одного, який потребує ретельної довготривалої підготовки. Таку групу слід вважати утвореною з моменту досягнення її учасниками домовленості про вчинення першого злочину за наявності планів щодо подальшої спільної злочинної діяльності.

Стійкість організованої групи та злочинної організації полягає у їх здатності забезпечити стабільність і безпеку свого функціонування, тобто ефективно протидіяти факторам, що можуть їх дезорганізувати, як внутрішнім (наприклад, невизнання авторитету або наказів керівника, намагання окремих членів об'єднання відокремитись чи вийти з нього), так і зовнішнім (недотримання правил безпеки щодо дій правоохоронних органів, діяльність конкурентів по злочинному середовищу тощо).

На здатність об'єднання протидіяти внутрішнім дезорганізуючим факторам указують, зокрема, такі ознаки: стабільний склад, тісні стосунки між його учасниками, їх централізоване підпорядкування, єдині для всіх правила поведінки, а також наявність плану злочинної діяльності і чіткий розподіл функцій учасників щодо його досягнення.

Ознаками зовнішньої стійкості злочинної організації можуть бути встановлення корупційних зв'язків в органах влади, наявність каналів

---

¹Іваненко І. В. Бандитизм: кримінологічне та кримінально-правове дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І. В. Іваненко. — О., 2003. — 19 с.

²Литвак О. М. Протидія організованій злочинності / О. М. Литвак // Право України. — 2004. — № 4. — С. 104.

обміну інформацією щодо діяльності конкурентів по злочинному середовищу, створення нелегальних (тіньових) страхових фондів та визначення порядку їх наповнення й використання тощо.

Набуття організованою групою, крім ознак внутрішньої, ще й ознак зовнішньої стійкості (за наявності ієрархічної побудови та мети вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів), як правило, свідчить про те, що ця група трансформувалась у злочинну організацію.

З'ясування змісту роз'яснень Пленумів Верховного Суду України та їх порівняння з положеннями ч. 3 ст. 28 КК свідчить, що визначення організованої групи тільки через поняття «стійкість» є недостатнім для чіткого відмежування її від інших злочинних групових утворень. Тому на практиці є непоодинокими випадки, коли суд вбачає ознаки організованості там, де об'єктивно їх немає, що призводить до зміни вироку. При цьому вищестоящий суд кваліфікує вчинене як злочин, вчинений групою осіб за попередньою змовою.

Так, вироком Кіровоградського обласного суду від 23 квітня 2001 р. П., М. і Т. визнано судом винними у вчиненні таких злочинів. Оперуповноважений групи кримінальної міліції у справах неповнолітніх УМВС України в Кіровоградській області П. та його помічники Т. і М. у складі організованої групи, в яку вони об'єдналися у грудні 1999 р., одержали хабарі за непритягнення до кримінальної відповідальності підозрюваних у збуті наркотичних засобів П.М., П.В. і Р. Перший розрахувався з ними автомобілем ВАЗ 21063 з причепом, що належав матері його дружини — Д., який вона у грудні 1999 р. переоформила у нотаріуса на підставних осіб. Р. дав їм хабара в такий же спосіб — його мати Т.Л. 6 січня 2000 р. переоформила свій автомобіль ВАЗ 21063 на підставну особу. П. В. сплатив хабар грошима, вручивши їм 27 грудня 1999 р. 520 грн, а через день — ще 300 дол. США.

Розглянувши касаційну скаргу П., в якій він порушив питання про безпідставність його засудження, колегія суддів змінила вирок із таких підстав... Обставини, на підставі яких суд дійшов висновку про перебування П. у складі організованої групи, свідчать лише про те, що він вчинив злочинні дії за попередньою змовою групою осіб, що є простою формою співучасті.

За змістом закону організована група є більш складною формою співучасті осіб, які займаються злочинною діяльністю. Їх взаємовідносини досягають такого рівня сумісної діяльності, за якого дії кожної з них визначаються не попередньою змовою, а іншими чинниками, зокрема, відповідними правилами поведінки, статутами, планами тощо, виконання яких є обов'язком для цих осіб. Тільки за таких умов група

набуває якісно інших ознак свого існування, які свідчать про стійкість та зорганізованість.

Що ж до попередньої змови, то такий спосіб поєднання умислів осіб може лише започатковувати становлення організованого злочинного угруповання, що й мало місце у цьому випадку. У цьому разі предметом судового дослідження мали бути не тільки обставини, що підтверджують співучасть у конкретному злочині, але й обставини, що свідчать про співучасть у злочинній діяльності, її плануванні, розподілі функцій між учасниками групи, спрямованому на досягнення відомого їм усім плану. Отже, необхідно досліджувати саме злочинне угруповання, процес і час його становлення. При цьому належить враховувати, що організована група сама по собі і одночасно сформуватися не може. Проте ці дані у справі не досліджувались й у вироку не наведені.

Таким чином, суд не мав підстав визнавати доведеним факт перебування у складі організованої групи П., а так само засуджених М. і Т. Тому ця кваліфікуюча ознака підлягає виключенню з вироку щодо всіх засуджених у справі¹.

У зв'язку із цим, ми не поділяємо думку А. Д. Гаухмана і С. В. Максимова, які вважають, що стійкість є властивою організованій групі і являє собою оціночний показник, який визнається основним критерієм, що відрізняє таку групу від групи осіб за попередньою змовою. Ознакою організованої групи, що визначає її стійкість, є наявність організатора чи керівника групи². Як справедливо зазначають І. Г. Галімов і Ф. Р. Сундуrow, «дійсно, ця ознака є важливою, але не єдиною, хоча, з іншого боку, організатор чи керівник можуть виявити себе в групі за попередньою змовою»³.

При визначенні змісту поняття «організована група» недостатньо обмежитися кримінально-правовими ознаками (кількість осіб, намір, кількість злочинів, стійкість). На наш погляд, саме цією обставиною пояснюється те, що, на жаль, окремі практичні працівники дуже обережно ставляться до організованої групи як кваліфікуючої ознаки, віддаючи перевагу групі осіб за попередньою змовою. Тому проведення чіткого

---

¹ Вісник Верховного Суду України. – 2002. – № 1. – Січень–лютий.

² Гаухман Л. Д. Уголовная ответственность за организацию преступного сообщества (преступной организации) : комментарий / Л. Д. Гаухман, С. В. Максимов. – М. : Учеб.-консульт. центр «ЮрИнфоР», 2000. – С. 9–17.

³ Галімов И. Г. Организованная преступность: тенденции, проблемы, решения [Текст] / И. Г. Галімов, Ф. Р. Сундуrow. – Казань : ООО «Образцовая типография», 1998. – С. 134.

розмежування між ними, як уявляється, є можливим за рахунок встановлення додаткових ознак, що характеризують організовану групу. Такі ознаки використовує кримінологія.

На думку І. С. Маркова, до ознак організованої групи слід віднести: об'єднання осіб для вчинення злочинів та стійкість зазначених об'єднань; наявність матеріальної бази, що полягає у створенні спільних грошових фондів: офіційно зареєстровані спільні підприємства, кооперативи, акціонерні товариства та інші об'єкти, під прикриттям яких діють злочинці; колегіальний орган керівництва, при якому управління здійснюється групою осіб (радою); функціональна ієрархічна система поділу організації на складові групи, наявність міжрегіональних зв'язків, охоронців, «контролерів»; наявність корумпованих зв'язків в органах влади, судовій та правоохоронній системах; створення системи захисту від кримінального переслідування; встановлення зв'язків із зарубіжним злочинним світом; високий рівень латентності і технічного забезпечення; наявність розвідки і контррозвідки; зовнішня законність дій¹. У кримінологічній літературі пропонуються й інші ознаки².

Як уявляється, при визначенні поняття організованої групи слід детальніше формувати комплексну кримінально-правову і кримінологічну характеристику цього різновиду спільної злочинної діяльності. Однак включення всіх зазначених кримінологічних ознак до законодавчого визначення організованої злочинної групи навряд чи є доцільним, тому що це зробить його громіздким. Незважаючи на достатню повноту перерахованих ознак, можна виокремити із них найзначущі, до яких, варто віднести: вчинення тими самими особами двох і більше злочинів, відносна тривалість функціонування, наявність спільної мети, що поєднує учасників — одержання постійного доходу від злочинної діяльності, наявність організатора, що здійснює функції організації і керівництва злочинною діяльністю, чіткий розподіл ролей між учасниками.

Завдяки такому комплексному підходу до розглядуваної проблеми О. М. Литвак виокремлює три рівні організованих злочинних груп: 1) низовий, утворений з великої кількості зграй, які діють у межах міста або району і, як правило, не мають корумпованих зв'язків у владних

¹Марків І. С. Організована злочинність: її аналіз та сучасний стан / І. С. Марків // Право України. – 2004. – № 6. – С. 55.

²Див., наприклад: *Организованная преступность* / Отв. ред. : А. И. Долгова, С. В. Дьяков. – М. : Юрид. лит., 1989. – 352 с.; *Организованная преступность – 3* / Под ред. : А. И. Долгова, С. В. Дьяков. – М. : Криминалог. Ассоц., 1996. – 352 с.; *Курс криминалогии. Особливая часть : підручник* / [М. В. Корнієнко, І. М. Мельник, Б. В. Романюк та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – С. 6–9 та ін.

інстанціях; 2) середній (регіональний) — відносно великий, значно більші, ніж із трьох учасників, банди та інші злочинні угруповання, із чітко визначеною структурною побудовою. Є можливими іноді корумповані зв'язки з владою та їх кримінальний вплив у межах регіону; 3) вищий, міжрегіональний і міжнародний рівні складаються із злочинних організацій з розвинутою вертикальною (ієрархічною) і горизонтальною (функціональною) структурами. Без проникнення у владні структури злочинна діяльність таких об'єднань є неможливою. Тому вузьке визначення організованої злочинної групи, яке нині домінує у кримінологічній літературі, характеризує саме цей рівень і, частково — середній. Але якщо мова йде про організовану злочинність взагалі, то нелогічним є обмеження ознаками її найрозвиненіших форм. Крім вимог формальної логіки, слід мати на увазі і цілком практичні міркування. Концентрація уваги на «мафії» призводить до того, що небезпека, яку несуть дрібні місцеві групи злочинців, недооцінюється. А населення страждає передусім від вуличної та іншої загальнокримінальної «шпани»¹.

Зважаючи на все вищезгадане, нами пропонується таке визначення організованої злочинної групи: «Організована злочинна група — стійке об'єднання трьох і більше осіб, що організувалися з метою вчинення злочинів».

Стійкість як ознака, що відрізняє організовану групу від групи осіб за попередньою змовою, складається з таких компонентів, як тривалість існування групи, стабільність злочинних зв'язків, що обумовлюється наявністю організатора і здійсненням ним організаційних функцій, плануванням декількох злочинних актів, метою яких найчастіше є одержання незаконних доходів, частина з яких використовується для забезпечення функціонування групи.

Злочинна організація як самостійний вид співучасті вперше законодавчо виділений у КК України 2001 р. Згідно з ч. 4 ст. 28 КК злочинна організація — стійке ієрархічне об'єднання трьох або більше осіб, члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

ПВСУ у п. 10 Постанови від 23 грудня 2005 р. № 13 визначає злочинну організацію (ч. 4 ст. 28 КК) як внутрішньо й зовнішньо стійке іє-

¹Литвак О. М. Протидія організованій злочинності / О. М. Литвак // Право України. — 2004. — № 4. — С. 103–107.

пархічне об'єднання трьох і більше осіб або двох і більше організованих груп (структурних частин), метою діяльності якого є вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів чи тільки одного, що вимагає ретельної довготривалої підготовки, або керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

15 квітня 2008 р. у ч. 4 було внесено зміни, внаслідок чого злочинна організація буде мати місце за наявності всіх ознак такої організації та кількісний склад її буде нараховувати від п'яти і більше осіб.

Злочинну організацію слід вважати утвореною (створеною), якщо не тільки після досягнення особами згоди щодо вчинення першого тяжкого чи особливо тяжкого злочину, до його закінчення, об'єднання набуло всіх обов'язкових ознак такої організації. При цьому немає значення, передувала набуттю об'єднанням ознак злочинної організації стадія його існування як організованої групи чи зазначену організацію було одразу створено як таку.

Якщо перший, а також наступні злочини були вчинені до набуття об'єднанням усіх обов'язкових ознак злочинної організації, ці злочини за наявності до того підстав необхідно кваліфікувати як такі, що вчинені організованою групою¹.

Злочинна організація є найбільш небезпечним різновидом співучасті з попередньою змовою, тому що їй властивий найвищий ступінь організованості співучасників. Сам факт існування організації являє собою серйозну загрозу для суспільства, тому що створюється вона з метою вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів: економічних, господарських, пов'язаних з незаконним виготовленням, придбанням, транспортуванням, збутом наркотичних засобів, зброї тощо.

Тому в КК України до розділу про злочини проти громадської безпеки законодавцем включено ст. 255, яка встановлює відповідальність за створення злочинної організації.

Разом із тим, слід погодитися з думкою деяких дослідників, які вважають, що виділення злочинної організації в окремий вид співучасті є не зовсім вдалим. Сконструювавши цей вид співучасті, законодавець намагався відреагувати на сформовану криміногенну ситуацію, але при цьому чітко не закріпив його поняття й ознаки, що відмежовують його

---

¹Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 13 // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 1. – С. 2–6.

від організованої групи. У теперешній час це питання залишено для самостійного тлумачення правозастосовних органів.

Варто розглянути таблицю, в якій надається характеристика створення злочинної організації в контексті загального поняття злочину (див. табл. 2.1).

Досліджуючи конструкцію ст. 255 КК України, М. І. Хавронюк зазначає, що у диспозиції ч. 1 ст. 255 КК недотримані положення ч. 4 ст. 28 КК, згідно з якими злочинна організація створюється з метою вчинення тяжких або особливо тяжких (у множині) злочинів. Стаття 255 КК є надто складною за своєю конструкцією: вона містить сім різних складів злочинів, які могли би бути відображеними принаймні у чотирьох — п'яти різних статтях. У ст. 255 КК не враховано, що згідно з ч. 3 ст. 27 КК організатором є також і особа, яка керувала підготовкою чи вчиненням злочинів або керувала злочинною організацією¹.

Законодавче визначення злочинної організації дає можливість відмежувати її тільки за однією кількісною ознакою, коли мова йде про об'єднання декількох організованих груп. Що ж стосується таких виділених законодавцем ознак, як зорганізованість і спрямованість на вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів, то, як справедливо зазначає Д. М. Міненко, вони однаково притаманні як злочинній організації, так і організованій групі². Вказівка законодавця на мету створення групи — вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів — не може служити ознакою, що відрізняє ці підформи складної співучасті за попередньою змовою осіб, оскільки організована група, як правило, також створюється для вчинення таких злочинів. Такий висновок підтверджується даними правозастосовної практики, яка не виокремлює ці види групової співучасті у злочині. Так, наприклад: у 2003 р. виявлено 634 організовані групи та злочинні організації, учасники яких вчинили 6159 злочинів, що на 4,8% менше, ніж у 2002 р. Вони вчинили 39 бандитських нападів, 60 умисних убивств, у тому числі 4 на замовлення, 1,4 тис. крадіжок чужого майна, які становлять 23,5% від кількості злочинів, вчинених ними³.

¹Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України / М. І. Хавронюк. – К. : Істина, 2004. – С. 281–282.

²Миненок Д. М. Формы соучастия в новом Уголовном кодексе России / Д. М. Миненок // Актуальные вопросы уголовного права, процесса и криминалистики : сб. науч. трудов. – Калининград : Изд-во Калининград. ун-та, 1998. – С. 13.

³Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 5(45). – С. 26.

Що стосується терміна «зорганізованість» (згуртованість), то використовувати його для розмежування організованої групи і злочинної організації неможливо, оскільки його зміст не розкритий ні в теорії кримінального права, ні в практиці його застосування.

Так, М. І. Ковальов вважає цю ознаку однією із проявів стійкості¹, інші автори виділяють її як самостійну, поряд зі стійкістю². У судовій практиці зорганізованість членів злочинної групи визнається свідченням її стійкості.

За формулюванням великого тлумачного словника сучасної української мови, згуртований — дісприкметник пасивного стану минулого часу до згуртувати, тобто об'єднувати в одне нерозривне ціле; робити узгодженими чий-небудь дії, вчинки; який згуртувався, утворивши гурт, зграю або який об'єднав свої сили³. Словник синонімів української мови визначає, що згуртовувати (створюючи ким-небудь, чим-небудь міцний зв'язок, єдність, зливати в одне ціле на основі спільності поглядів, інтересів, переконань) — гуртувати, організовувати, єднати, з'єднувати, поєднувати⁴. Отже, згуртованість як вищий ступінь організованості притаманна як злочинній організації, так і організованій злочинній групі, більше того, знову створено злочинну організацію, учасники якої ще не вчинили інших злочинів, може бути менш згуртованою, ніж організована злочинна група, учасники якої вчинили серію злочинів і об'єднані потенційною погрозою викриття.

Звідси, введення до Кримінального кодексу України конструкції «злочинна організація» викликає певні труднощі для слідчих органів, судів, «які повинні встановлювати, чи володіє ця злочинна організація ознакою згуртованості, і які формально-юридичні ознаки відрізняють злочинну організацію від організованої злочинної групи»⁵.

¹Ковалев М. И. Соучастие в преступлении : в 2 ч. / М. И. Ковалев ; под ред. М. А. Ефимова. – Свердловск, 1962. – Ч. 2 : Виды соучастников и формы участия в преступной деятельности. – С. 224.

²Тельнов П. Ф. Ответственность за соучастие в преступлении / П. Ф. Тельнов. – М. : Юрид. лит., 1974. – С. 132–133.

³Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., доп. та CD) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел.]. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. – С. 453.

⁴Словник синонімів української мови : в 2 т. / [А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін.]. – К. : Наук. думка, 2006. – (Словники України) – Т. 1 : А–Н. – 1040 с. – С. 599.

⁵Галимов И. Г. Организованная преступность: тенденции, проблемы, решения [Текст] / И. Г. Галимов, Ф. Р. Сундугов. – Казань : ООО «Образцовая типография», 1998. – С. 120.

Таблиця 2.1.

**Ознаки складу створення злочинної організації
(ст. 255 КК)**

Стаття	Ознаки складу злочину			
	Діяння	Суб'єкт	Форма вини	Мета, мотив, емоційний стан
Ч.1 ст. 255	Створення злочинної організації	—	Прямий умисел	—
	Керівництво злочинною організацією, створеною з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину	—	Те саме	—
	Участь у злочинній організації, створеній з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину	—	Те саме	—
	Участь у злочинах, вчинюваних злочинною організацією	—	Те саме	Мета – розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп
	Організація зустрічі (сходки) представників злочинних організацій або організованих груп	—	Те саме	—
	Керівництво зустріччю (сходкою) представників злочинних організацій або організованих груп	—	Те саме	—
	Сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп	—	Те саме	—

Нерідко кримінальні справи повертаються на дослідження чи припиняються внаслідок суб'єктивного (іноді дуже спірного) підходу суддів до розглядуваного питання. Саме тому Пленум Верховного Суду України у п. 1 Постанови «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13 звернув увагу судів на те, що при розгляді кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними

об'єднаннями, необхідно враховувати: норми Кримінального кодексу України, в яких визначено особливості кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочини у співучасті (ст.ст. 26–31); ознаки злочину, що вказують на його вчинення організованою групою (ч. 3 ст. 28) або злочинною організацією (ч. 4 ст. 28); положення статей Особливої частини КК, якими передбачено додаткові ознаки спеціальних видів таких груп чи організацій (ст.ст. 257, 258, 260 КК України).

Суди мають досліджувати докази не лише стосовно конкретних злочинів, але й щодо тих ознак, які вказують на їх вчинення саме організованою групою чи злочинною організацією, — щодо виду об'єднання, мети його створення і плану злочинної діяльності, тривалості існування, матеріальної бази, кількісного складу, вербування нових членів, структури та ієрархії об'єднання, наявності у нього корупційних зв'язків, існування певних правил поведінки його членів, розподілу між ними функцій тощо. У мотивувальній частині вироку необхідно наводити дані про те, коли саме і протягом якого часу було утворено організовану групу чи злочинну організацію, як довго вона функціонувала, відомості про організаторів об'єднання та характер стосунків, які склалися між ними і членами останнього.

При розгляді багатоепізодних справ судам слід установлювати, на якому етапі злочинної діяльності об'єднання набуло ознак стійкого і до якого саме виду воно належить, маючи на увазі, що нерідко об'єднання зазнає таких змін після вчинення ряду злочинів у простих формах співучасті (групою осіб або групою осіб за попередньою змовою) або трансформується з одного виду в інший (наприклад, декілька організованих груп об'єднуються у злочинну організацію, організована група озброюється і набуває ознак банди).

На думку деяких авторів, злочинна організація — це та ж організована злочинна група, але із значно вищим ступенем організованості¹. Інші автори вважають, що злочинна організація є якісно новим утворенням, що виникло на основі консолідації стійких злочинних груп².

---

¹ Див., наприклад: Галимов И. Г. Организованная преступность: тенденции, проблемы, решения [Текст] / И. Г. Галимов, Ф. Р. Сундуков. — Казань : ООО «Образцовая типография», 1998. — С. 119; Иванов Н. Г. Критерии разграничения преступных группировок / Н. Г. Иванов // Российская юстиция. — 1999. — № 5. — С. 48; Быков В. М. Виды преступных групп: проблемы разграничения / В. М. Быков // Российский следователь. — 2005. — № 8. — С. 43–45.

² Див., наприклад: Шеслер А. В. Групповая преступность: криминологические и уголовно-правовые аспекты : спец. учебный курс / А. В. Шеслер ; под ред. : Н. А. Лопашенко. — Саратов, 2006. — 152 с.; Водько Н. П. Уголов-

У законі про кримінальну відповідальність (ч. 4 ст. 28 і ст. 255 КК України) злочинна організація не диференціюється. У той же час у науці спостерігаються різні підходи до розв'язання цієї проблеми.

Зокрема, А.І. Долгова вважає, що слід розрізняти злочинні організації і злочинні співтовариства, які є різними видами організованих злочинних формувань. Злочинна організація створюється для широкомасштабної спільної злочинної діяльності, суспільна небезпека якої полягає не в спрямованості на вчинення тяжких злочинів, а в самому існуванні такої організованої структури, що здійснює широку організовану злочинну діяльність особливо в економічній сфері, заподіюючи масштабну економічну шкоду¹. Під злочинним співтовариством А.І. Долгова розуміє деякий координаційний орган, що має риси «кримінальної профспілки» для злочинців — професіоналів і риси партії, коли воно починає впливати на політичні процеси в країні². Слід зазначити, що названі поняття мають більш чіткі розбіжності, ніж розбіжності між поняттями «організована група» та «злочинна організація» (ч. 3 і 4 ст. 28 КК України).

На нашу думку, у кримінальному праві терміном «злочинне співтовариство» слід позначати об'єднання організаторів, керівників та інших представників організованих злочинних груп, створене з метою розробки й реалізації заходів для здійснення злочинної діяльності. Сутність такого об'єднання полягає у спільній діяльності, спрямованій на створення сприятливих умов для вчинення злочинів іншими особами шляхом консолідації злочинного середовища.

но-правовая борьба с организованной преступностью : научно-практическое пособие / Н. П. Водько – М. : Юриспруденция, 2000. – С. 25; Малков В. Д. Организованная преступность как объект криминологического изучения / В. Д. Малков // Проблемы повышения эффективности борьбы с организованной преступностью : сб. науч. трудов. – М. : Академия управления МВД России, 1998. – С. 7; Гаухман Л. Д. Уголовная ответственность за организацию преступного сообщества (преступной организации) : комментарий / Л. Д. Гаухман, С. В. Максимов. – М. : Учеб.-консульт. центр «ЮрИнфоР», 2000. – С. 11 та ін.

¹Организованная преступность – 4 / Криминологическая Ассоциация ; Научно-исследовательский институт проблем укрепления законности и правопорядка ; под ред. А. И. Долговой. – М. : Криминологическая ассоциация, 1998. – С. 34.

²Организованная преступность – 4 / Криминологическая Ассоциация ; Научно-исследовательский институт проблем укрепления законности и правопорядка ; под ред. А. И. Долговой. – М. : Криминологическая ассоциация, 1998. – С. 35.

Що ж стосується вчинення учасниками організованих злочинних об'єднань конкретних злочинів тієї чи іншої тяжкості, а також діяльності за їхньою організацією, керівництвом, плануванням, створенням умов для їх здійснення, то ці дії охоплюються законодавчим формулюванням співучасті у злочині й поняттям «організована злочинна група».

Як справедливо зазначають Л. Д. Гаухман, С. В. Максимов, необхідність встановлення кримінальної відповідальності за організацію злочинної організації та участь у ній стала очевидною після того, як вітчизняна практика боротьби зі злочинністю стихійно (тобто поза прямим зв'язком з буквою закону про кримінальну відповідальність) виділила цю форму злочинного об'єднання як самостійну¹.

Кримінально-правове значення поняття «злочинна організація» повинно полягати у визначенні кола осіб, на яких покладається кримінальна відповідальність не за вчинення конкретного злочину у складі тієї чи іншої за ступенем зорганізованості злочинної групи, а за саму організацію, керівництво та участь у формуванні, метою яких є кількарразове вчинення злочинів, коли учасники об'єднання спільними зусиллями створюють умови для реалізації своєї злочинної програми, тобто само по собі створення подібного об'єднання створює небезпеку для громадської безпеки².

Законодавче визначення злочинної організації виходить за межі традиційного розуміння інституту співучасті, оскільки воно являє собою не просте об'єднання зусиль трьох чи більше осіб у вчиненні умисного злочину, а виникнення й функціонування специфічних відносин у згуртованому злочинному середовищі, заснованих на структуруванні й диференціації злочинної діяльності, вироблених у її надрах нормам поведінки і відповідальності³. Більше того, у злочинних групах, яким притаманні ознаки високої організації, лідер (організатор), як правило, сам у вчиненні злочину участі не бере, його не можна ставити в один ряд з іншими співучасниками злочину, тому що це категорія іншого явища, що має істотні особливості, пов'язані із більш високим рівнем організованості.

---

¹Гаухман Л. Д. Уголовная ответственность за организацию преступного сообщества (преступной организации) : комментарий / Л. Д. Гаухман, С. В. Максимов. – М. : Учеб.-консульт. центр «ЮрИнфоР», 2000. – С. 4.

²Организованная преступность / Отв. ред. : А. И. Долгова, С. В. Дьяков. – М. : Юрид. лит., 1989. – С. 280.

³Див.: Галимов И. Г. Организованная преступность: тенденции, проблемы, решения [Текст] / И. Г. Галимов, Ф. Р. Сундууров. – Казань : ООО «Образцовая типография», 1998. – С. 113.

Не сприяє протидії злочинністю й те, що зміст норм Загальної частини КК України не передбачає кримінальну відповідальність за форми діяльності, а лише за конкретні діяння, завдяки чому лідери злочинного світу, здійснюючи загальне керівництво організованої злочинної діяльності, впливаючи на її розвиток і паразитуючи за її рахунок, залишаються безкарними і процвітаючими. Саме тому це явище повинно одержати своє відображення в Загальній частині закону про кримінальну відповідальність.

РОЗДІЛ 3

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СПІВУЧАСНИКІВ

3.1. Підстава кримінальної відповідальності співучасників злочину

Кримінальна відповідальність у демократичній країні застосовується не довільно, а через особливі, правозастосовні правовідносини, що складаються між особою, яка вчинила злочин, потерпілим від злочину і компетентним органом державної влади й управління (посадовою особою), уповноваженим призначати кримінально-правові засоби впливу на осіб, визнаних винними у вчиненні злочинів. Правозастосовний орган, використовуючи обов'язкову для нього процесуальну (процедурну) форму, встановлює факт вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, і з урахуванням усіх обставин справи конкретизує вид засобу кримінально-правового впливу, що може бути застосований за вчинене.

При цьому увагу доцільно акцентувати на такому: правозастосовні правовідносини не слід змішувати з тими правовідносинами, юридичною формою яких уособлюються застосовувані примусові заходи. Останні не створюються, а лише конкретизуються правозастосовним органом. Існують же вони в межах диспозиційних чи охоронних правовідносин. Це пояснюється тим, що в одних випадках примусові заходи розраховані винятково на відновлення порушеного права учасника раніше виниклих диспозиційних правовідносин (наприклад, лише на відшкодування збитків), в інших — на відновлення порушеного права і на додаткові обтяження (наприклад, на відшкодування збитків і на стяг-

нення штрафної неустойки), у третіх — лише на нові обтяження, що виникають через поведінку, що відхиляється. Саме в разі, якщо примус не зводиться до відновлення порушеного стану, застосування його відбувається в межах охоронних (забезпечувальних) правовідносин, у тому числі кримінально-правових відносин.

Відповідно, або досягається «повернення» учасника вже існуючих диспозиційних правовідносин «на своє місце», виконання ним свого обов'язку перед уповноваженою особою саме щодо цих правовідносин, або виникають інші, охоронні правовідносини, у межах яких відповідна особа несе додаткові чи нові обтяження, покладені на неї саме за вчинення суспільно небезпечного діяння, яке містить усі ознаки складу злочину, передбаченого Особливою частиною КК.

Притягнення особи, яка вчинила таке діяння, до відповідальності відбувається на підставі норм законодавства про кримінальну відповідальність, але у чітко встановленій кримінально-процесуальним законом формі. Початок реалізації пов'язаний з гіпотезою кримінально-правової норми, тобто умовою, за наявності якої застосовується ця норма і формується підстава кримінальної відповідальності за вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого цією нормою.

Гіпотеза є обов'язковою складовою будь-якої норми, що передбачає кримінальну відповідальність за вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого Особливою частиною КК України як злочин. Хоча В. І. Борисов зазначає, що структура абсолютної більшості норм Особливої частини, які встановлюють кримінальну відповідальність за окремі види злочинів, характеризується однорідністю складових елементів — у них чітко визначені диспозиція і санкція¹. Тобто він не виокремлює гіпотезу у структурі норм Особливої частини КК України.

На думку П. С. Матишевського, статті Особливої частини КК гіпотезу описують не текстуально, контекстуально, тобто вона розуміється як необхідна. Текстуально ж ці статті описують диспозицію та санкцію².

Однак, із такою точкою зору навряд чи можна погодитися, оскільки обставини, що утворюють у кримінальному праві зміст гіпотези, як правило, є вольовою й усвідомленою поведінкою людини (вчинення злочинного діяння, заподіяння шкоди у стані необхідної оборони тощо). Однак у деяких випадках передумовою початку дії кримінально-право-

¹Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / За заг. ред. М. І. Бажанова. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 41–42.

²Матишевский П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / П. С. Матишевский. – К. : А.С.К., 2001. – С. 56.

вих норм визнається неусвідомлена чи неконтрольована поведінка. Наприклад, вчинення суспільного небезпечного діяння у стані неосудності є підставою застосування примусових заходів медичного характеру.

Слід також зазначити, що як передбачені правовою нормою життєві обставини, наявність яких обумовлює можливість початку реалізації кримінальної відповідальності, можуть бути явища природного чи техногенного характеру, у тому числі ті, що не залежать від волі людини. Прикладом цього може бути звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки, можливість якої передбачена ст. 48 КК України. У такому разі передумовою для застосування зазначеної норми є зміна обстановки, що може виразитися як у діях людей, так і в інших обставинах, у тому числі стихійного характеру. Так, якщо після незаконного вилову риби (ст. 249 КК України) настає посуха, у результаті якої водойма висихає і вся риба в ній гине, ця обставина може бути підставою для застосування ст. 48 КК України, тому що вона обумовлює істотне зниження ступеня суспільної небезпеки вчиненого злочину.

Загальною ж для всіх кримінально-правових норм Особливої частини Кримінального кодексу буде гіпотеза, яка міститься в ч. 1 ст. 2 КК України. У цій статті визначається підстава кримінальної відповідальності, тобто умова, за якою починає “працювати” диспозиція конкретної статті Особливої частини КК — вчинення суспільно небезпечного діяння, яке містить у собі всі елементи та ознаки складу злочину, передбаченого конкретною статтею Особливої частини Кримінального кодексу.

Із точки зору теорії кримінального права кримінальну відповідальність слід розглядати як потенційну можливість притягнення особи, яка вчинила злочин, до неї, підстава для чого формується в межах кримінально-процесуальних відносин, так і реальну, що покладається на особу, визнану винною у вчиненні злочину, судом і реалізується в межах кримінально-виконавчих відносин. Тобто кримінальна відповідальність виникає потенційно з моменту вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого конкретною статтею Особливої частини КК, а реалізується після констатації судом факту вчинення цього злочину певною особою. Невипадково у великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначається, що реалізувати — значить здійснити, зробити реальним, втілити в життя¹.

---

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., доп. та CD) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2007. – С. 1204.

Як справедливо зазначає А. Х. Степанюк, мета кари як реальна можливість, як тенденція відбиває необхідність переходу кримінальної відповідальності у стадію виконання покарання¹.

На наявність потенційної та реальної кримінальної відповідальності звертає увагу й Ю. В. Баулін².

Потенційна кримінальна відповідальність, тобто така, що «існує в потенції і може бути використана за певних умов»³, виникає з моменту вчинення суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого Особливою частиною КК, тобто з моменту появи підстави такої відповідальності.

У зв'язку з цим не можна погодитися з Ю. В. Баулінім, який зазначає, що потенційна кримінальна відповідальність — це загроза, яка існує в санкції кримінально-правової норми і яка може бути реалізована у майбутньому до конкретної особи, яка вчинить злочин. Потенційна кримінальна відповідальність звернена до невизначеного кола осіб і загрожує кожному, хто вчинить діяння, яке визнається КК злочином⁴. Так, діяльність парламенту щодо встановлення потенційної кримінальної відповідальності здійснюється в межах конституційних правовідносин. Верховна Рада України встановлює і диференціює вид та міру обмежень прав і свобод людини, яка в майбутньому може бути визнана судом винною у вчиненні конкретного злочину. Початковим моментом зазначеної відповідальності, на думку Ю. В. Бауліна, є день набрання чинності законом про кримінальну відповідальність, а кінцевим моментом — день втрати ним такої чинності (за винятком зворотної дії закону в часі — ст. 5 КК)⁵.

Пояснення цьому, на наш погляд, вбачається в тому, що при такому підході змішуються два абсолютно різні поняття, які належать до двох підсистем регулювання суспільних відносин: правотворчості та правореалізації.

---

¹ Актуальні проблеми виконання покарань (сутність та принципи кримінально-виконавчої діяльності: теоретико-правове дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.08 / А. Х. Степанюк; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. — Х., 2002. — 34 с.

² Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія / Ю. В. Баулін. — К. : Атіка, 2004. — С. 34–35.

³ Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. — Х. : Вид-во “Школа”, 2006. — С. 708.

⁴ Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія / Ю. В. Баулін. — К. : Атіка, 2004. — С. 35.

⁵ Там само. — С. 41–42.

Початком реалізації потенційної кримінальної відповідальності є саме вчинення суспільно небезпечного діяння, уже передбаченого КК України як злочин. Якщо звернутися до ст.ст. 2, 4, 22 та 49 КК, то з їхнього змісту випливає, що початковим моментом виникнення охоронних кримінально-правових відносин та самої кримінальної відповідальності законодавець визнає такий юридичний факт, як «вчинення злочину». При цьому, часом вчинення злочину законодавець у ст. 4 КК визнає час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності, а отже і моментом початку реалізації потенційної кримінальної відповідальності особи, якщо до часу вчинення злочину вона досягла віку, відповідно, 16 або 14 років (ст. 22 КК). У ст. 49 КК закон про кримінальну відповідальність передбачає правила звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. Так, відповідно до ч. 1 ст. 49 КК, особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею злочину і до дня набрання вироком законної сили минули такі строки:

- 1) два роки — у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання менш суворе, ніж обмеження волі;
- 2) три роки — у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання у виді обмеження або позбавлення волі;
- 3) п'ять років — у разі вчинення злочину середньої тяжкості;
- 4) десять років — у разі вчинення тяжкого злочину;
- 5) п'ятнадцять років — у разі вчинення особливо тяжкого злочину.

Таким чином, з урахуванням положень ст. 2 КК та усього вищезгаданого можна дійти висновку, що початком реалізації потенційної кримінальної відповідальності визнається час вчинення злочину, тобто момент, з якого діяння особи повністю відповідає ознакам описаної в законі про кримінальну відповідальність дії чи бездіяльності, що є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу конкретного злочину¹, і не тільки тому, що в цей момент виникають кримінально-правові відносини між особою, яка вчинила злочин, потерпілим від злочину і державою, але й тому, що саме на цей момент органи досудового розслідування та суд установлюють наявність всіх ознак складу злочину у вчиненому діянні, рецидиву злочинів та інших обставин, що мають важливе значення для обґрунтованого покладення на особу заходів кримінальної відповідальності, правильної кваліфікації його діянь і

---

¹Пономаренко Ю. А. Чинність і дія кримінального закону в часі : монографія / Ю. А. Пономаренко. – К. : Атіка, 2005. – С. 135.

справедливого, відповідного закону застосування кримінально-правових засобів впливу.

Реалізація кримінальної відповідальності співучасників злочину не створює додаткових підстав для такої відповідальності, але вирішення цієї проблеми залежить від точок зору на конструкцію співучасті, що сформовані в теорії кримінального права. Перша полягає у визнанні акцесорного (несамостійного) характеру співучасті, інша розглядає співучасть як самостійну форму злочинної діяльності. На наш погляд, зазначені теорії співучасті не дозволяють обґрунтувати відповідальність співучасників, що не виконують об'єктивної сторони складу злочину. У цьому зв'язку уявляється необхідним розробити й обґрунтувати системну теорію співучасті, основні положення якої полягають у такому. Співучасть є системою, що має інтегративні властивості. Це означає, що дії окремого співучасника (навіть виконавця) не можуть заподіяти злочинний наслідок. Злочинний результат заподіює об'єднання співучасників (система співучасті), тому він є загальним для всіх співучасників. Відповідальності за нього підлягають усі співучасники незалежно від тієї ролі, яку кожен виконував при вчиненні злочину. Отже, і склад злочину за співучасті має бути загальним для всіх співучасників. Адже співучасники і фактично, і юридично вчиняють один злочин.

У свою чергу, загальний склад злочину за співучасті аж ніяк не виключає можливості визначати відповідальність співучасників залежно від характеру і ступеня фактичної участі кожного з них у вчиненні злочину.

Із цим можна погодитися, оскільки не можна поділити на окремі самостійні частини за кількістю співучасників злочинний наслідок, що виникає за співучасті у злочині, тому що злочинний результат, заподіяний системою співучасті, є загальним і неподільним.

Елементами складу злочину є: 1) об'єкт злочину; 2) об'єктивна сторона злочину; 3) суб'єкт злочину; 4) суб'єктивна сторона злочину.

У будь-якому складі злочину повинні бути установлені всі зазначені елементи. Відсутність будь-якого з них означає відсутність складу злочину в цілому. У свою чергу, відсутність складу злочину означає відсутність підстави кримінальної відповідальності. Будь-який склад злочину, передбачений статтею Особливої частини КК, є конкретним. Сукупність елементів конкретного злочину, вчиненого співучасниками, являє собою загальний склад злочину за співучасті. Тим самим ми визнаємо, що співучасть створює особливі підстави кримінальної відповідальності співучасників.

Загальновизнаним у радянській юридичній літературі було положення про те, що об'єктом злочину є суспільні відносини, охоронювані законом. Більшість авторів при визначенні об'єкта злочину використовують категорію інтересу. При цьому одні автори (Б. С. Никифоров, Я. М. Брайнін, С. О. Фролов, Ю. І. Ляпунов) вважають, що інтерес входить до структури суспільних відносин, інші (М. Й. Коржанський, Є. К. Каіржанов) ототожнюють інтереси і суспільні відносини. А. В. Наумов вважає, що «теорія об'єкта злочину як суспільних відносин, охоронюваних карним законом, не може бути визнана загальною універсальною теорією», і доходить висновку, що «об'єктом злочину слід визнати ті блага (інтереси), на які посягає злочинне діяння і які охороняються кримінальним законом»¹.

Уявляється, що не можна ототожнювати інтереси і суспільні відносини, оскільки вони співвідносяться як частина і ціле, як не можна підмінювати ціле його частиною, необгрунтовано звужуючи тим самим поняття «суспільні відносини».

Свого часу А. А. Піонтковський зараховував до об'єкта злочину суспільні відносини і правові норми. Він, зокрема писав, що об'єктом будь-якого злочину одночасно є й відповідні суспільні відносини, і відповідні правові норми соціалістичної держави, що регулюють ці відносини...². Однак норма саме й існує для захисту суспільних відносин, тому не може вважатися об'єктом злочину. Норма є своєрідним «індикатором», що сигналізує про посягання на суспільні відносини.

О. Костенко, А. Ландіна-Виговська вважають, що об'єктом злочину є охоронюваний ЗКВ порядок відносин між людьми, що виникають у суспільстві з приводу матеріальних і нематеріальних предметів³.

Найкращою із розглянутих вище виглядає позиція, відповідно до якої об'єктом злочину є охоронювані ЗКВ суспільні відносини. На будь-якому етапі розвитку суспільства існує коло певних інтересів, що являють собою підвищену соціальну значущість. У цьому зв'язку в державі і суспільстві виникає система відносин, пов'язаних із забезпеченням їхньої охорони. Для захисту цих інтересів використовується

---

¹Наумов А. В. Уголовное право. Общ. часть : курс лекций / А. В. Наумов. – М. : БЕК, 1996. – С. 147, 149.

²Уголовное право. Общая часть ; учебник / А. А. Герцензон, М. М. Исаев, А. А. Пионтковский, Б. С. Утевский ; науч. ред. : В. Д. Меньшагин. – 4-е изд., перераб. – М. : Юрид. изд-во МЮ СССР, 1948. – С. 291.

³Костенко О. Поняття об'єкта злочину: дискусією варто продовжити // О. Костенко, А. Ландіна-Виговська // Право України. – 2008. – № 4. – С. 101–105.

сукупність всіляких засобів і методів, серед яких провідними є правові. Одними з правових засобів виконання зазначеного завдання є кримінально-правові, що покликані забезпечувати недоторканність найважливіших суспільних відносин, посягання на які заподіює найбільшу шкоду інтересам особи, суспільства і держави. Відповідно до ст. 1 КК до них належить права і свободи людини і громадянина, відносини власності, громадський порядок та громадська безпека, довілля, конституційний устрій України, а також мир і безпека людства.

Таким чином, об'єкт злочину — охоронювані законом про кримінальну відповідальність суспільні відносини, що являють собою підвищену значущість для особи, суспільства і держави, яким у результаті вчинення злочину заподіюється істотна шкода чи створюється загроза заподіяння такої шкоди.

У більшості юридичних джерел радянського періоду, присвячених проблемі об'єкта злочину, «вертикальна» класифікація об'єктів включає три рівні: загальний об'єкт, родовий (іноді його називають груповим) та безпосередній.

Загальним об'єктом вважалася вся сукупність суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом, (права і свободи людини і громадянина, власність, громадський порядок та громадська безпека, довілля, конституційний устрій України, мир і безпека людства тощо). Але практично вся сукупність суспільних відносин не може бути об'єктом як елементом складу злочину. По суті, це об'єкт кримінально-правової охорони, який не слід ототожнювати з поняттям об'єкта злочину. Отже, для включення так званого загального об'єкта до «вертикальної» класифікації об'єктів злочинів немає підстав. Ця класифікація, на нашу думку, включає лише два види об'єктів — родовий та безпосередній.

Родовий об'єкт злочину — сукупність декількох однорідних груп суспільних відносин, об'єднаних за загальною ознакою. Як правило, родовий об'єкт злочину лежить в основі розподілу Кримінального кодексу на розділи, в яких передбачаються однорідні злочинні діяння, що посягають на близькі за змістом суспільні відносини. За таким принципом побудована, по суті, вся система Особливої частини, за винятком двох розділів: сімнадцятого — злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, і дев'ятнадцятого — злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини), конструкція яких враховує, насамперед, суб'єкт злочину.

Значення родового об'єкта полягає і в тому, що його встановлення сприяє в ряді випадків більш точному з'ясуванню змісту ознак складу

конкретного злочину і, насамкінець, правильній кваліфікації злочинного діяння. Так, у теорії КПР і судовій практиці не було єдиної думки щодо кваліфікації дій службових осіб, винних у порушенні правил техніки безпеки, що призвели до смерті потерпілих, які були сторонніми відносно підприємства, де стався такий випадок. Зокрема, деякі науковці і юристи-практики вважали, що такі дії можна кваліфікувати за 271 КК. Але це не зовсім вірно, оскільки родовим об'єктом злочину, передбаченого цією статтею, є суспільні відносини у сфері безпеки виробництва, що є запорукою нормального здійснення трудових прав людиною та громадянином, гарантованих Конституцією України. Трудові права осіб, що постраждали внаслідок порушення на виробництві правил техніки безпеки, але не мали відношення до діяльності цієї організації (установи або підприємства), не порушуються. У цих випадках інший об'єкт посягання — суспільні відносини, що виникають із приводу забезпечення нормального функціонування службових осіб установ, організацій або підприємств незалежно від форм власності. Тобто, злочинні дії таких осіб слід кваліфікувати як злочин у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, зокрема, за ст. 367 КК (службова недбалість), а потерпілим від злочину, передбаченого ст. 271 КК, можуть бути особи, діяльність яких постійно або хоча б тимчасово пов'язана із цим виробництвом.

Родовий об'єкт зазвичай зазначається у назві розділу особливої частини КК. Наприклад, розділ VIII має назву — «Злочини проти довілля». Родовим об'єктом цих злочинів є суспільні відносини, що виникають із приводу забезпечення нормального функціонування такої соціальної цінності, як оточуюче людину природне середовище, що характеризується станом екологічної рівноваги та екологічної безпеки і уможливають саме існування людини.

В деяких випадках родовий об'єкт злочину вказується у самій нормі ЗКВ. Так, у ч. 1 ст. 401 КК надається визначення військових злочинів як передбачених розділом XIX Особливої частини КК України злочинів проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними під час проходження ними навчальних (чи перевірних) або спеціальних зборів. Тобто у цій статті вказується родовий об'єкт усіх військових злочинів, що включені законодавцем до розділу XIX ОЧ КК, яким є встановлений законодавством порядок несення або проходження військової служби.

Безпосередній об'єкт — охоронювані законом суспільні відносини, на які прямо (безпосередньо) спрямований певний злочин.

У теорії кримінального права А. А. Піонтковський ототожнював безпосередній об'єкт із предметом злочину¹. Навряд чи така тотожність може бути визнана вірною, оскільки ціле і частина не можуть бути тотожними. Л. Д. Гаухман, піддаючи критиці наведеному точку зору А. А. Піонтковського, зазначив, що предмет злочину до об'єкта злочину не належать, оскільки «об'єкт злочину — суспільні відносини — чисто соціальна категорія, яка не містить нічого матеріального, що є критерієм відмежування об'єкта від предмета злочину»². Однак тоді необхідно визнати, що злочин посягає не тільки на суспільні відносини, але й на предмет злочину. Тим часом Л. Д. Гаухман вважає об'єктом злочину винятково суспільні відносини. Із цього можна зробити висновок, що предмет злочину має бути визнаний частиною суспільних відносин, тим більше, що Л. Д. Гаухман вважає предмет злочину і потерпілого від злочину факультативними ознаками об'єкта злочину³.

При вирішенні цього питання потрібно виходити з того, що предмет злочину є елементом суспільних відносин, які є об'єктом злочину. Предмет злочину є складовою частиною об'єкта злочину і тому, безумовно, належить до об'єкта злочину.

Об'єкт злочину, у свою чергу, є одним з елементів загального складу злочину, вчиненого у співучасті, і входить до підстави кримінальної відповідальності співучасників. Отже, для притягнення співучасників до кримінальної відповідальності необхідно встановити, на який об'єкт було спрямовано злочин. Оскільки співучасть є системою, то окремі співучасники не можуть посягати на різні об'єкти злочину. Винятком може бути лише ексцес виконавця злочину.

Об'єктивна сторона — один із чотирьох обов'язкових елементів складу злочину. Без об'єктивної сторони діяння не може бути посягання на об'єкт злочину, а отже, не може бути й суб'єктивної сторони як певного відображення об'єктивних ознак діяння у свідомості суб'єкта, і, нарешті, відсутній суб'єкт злочину⁴.

---

¹Пионтковский А. А. Курс советского уголовного права. Часть общая : в 6-т. / А. А. Пионтковский ; редкол. : А. А. Пионтковский, П. С. Ромашкин, В. М. Чхиквадзе. — М. : Наука, 1970. — Т. 2: Преступление. — С. 119–120.

²Гаухман Л. Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика / Л. Д. Гаухман — М. : ЮрИнфоР, 2001. — С. 65, 67–69, 77.

³Гаухман Л. Д. Вказ. роб. — С. 84–85.

⁴Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления / В. Н. Кудрявцев. — М. : Госюриздат, 1960. — С. 49.

Об'єктивну сторону злочину, вчиненого в співучасті, виконує не тільки (і не стільки) виконавець (співвиконавець), а система співучасті в цілому. Злочин може вчинити тільки система співучасті в цілому, а не окремих виконавець. Це «плід» колективної діяльності.

Постійною та обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу будь-якого злочину є суспільно небезпечне діяння. Для матеріальних складів злочинів обов'язковими також є наслідки і причинний зв'язок між діянням і наслідками. Всі інші ознаки об'єктивної сторони (час, місце, обстановка, а також спосіб, засоби, знаряддя вчинення злочину) належать до факультативних.

Кримінальний кодекс передбачає дві форми діяння — дія і бездіяльність.

Злочинна дія (активна форма поведінки) зовні виражається або у формі жесту (наприклад, при погрозі застосувати насильство при розбої), або у вигляді проголошення слів (наприклад, при погрозі вбивством), або, що зустрічається в переважній більшості випадків, у вигляді фізичного впливу на інших людей чи на різні предмети зовнішнього світу¹.

Із кожного із зазначених рухів тіла починається дія (початковий її момент), що при цьому повинна мати ознаки суспільної небезпечності і протиправності.

Стосовно співучасті початковим моментом діяння можуть бути визнані суспільно небезпечні і протиправні дії кожного із співучасників (підбурювача, організатора, пособника), а не тільки дії виконавця.

Кінцевий момент дії обумовлений його описом у диспозиції статті Особливої частини КК і визначається її вчиненням (для формальних складів), або настанням злочинних наслідків (для матеріальних складів), або втратою суспільної небезпечності чи протиправності діяння.

Бездіяльність — це пасивна форма поведінки. Її антисуспільна орієнтація полягає в тому, що у певних випадках особа повинна діяти, але не робить цього. Обов'язок діяти впливає із приписів нормативних актів (наприклад, необхідність явки військовозобов'язаного на пункт навчальних або перевірочних зборів). Такий обов'язок може також зумовлюватися посадою або професійною діяльністю. Наприклад, відповідальна за дотримання правил безпеки виробництва особа повинна у відповідних випадках забезпечити працівника засобами індивідуального захисту від шкідливого впливу токсичних речовин, вібрації тощо.

---

¹Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления / В. Н. Кудрявцев. — М. : Госюриздат, 1960. — С. 67.

Обов'язок діяти може виникати і внаслідок попередньої поведінки особи. Так, особа, яка взялася перевести незрячого через дорогу, не має права залишити його, не довівши до кінця проїжджої частини вулиці.

Таким чином, злочинна бездіяльність — це суспільно небезпечна, протиправна, пасивна поведінка особи, зобов'язаної і такої, яка має реальну можливість вчинити дії, що заборонені законом про кримінальну відповідальність. Злочинна бездіяльність починається з того моменту невиконання юридично обов'язкових дій, коли вони стали об'єктивно необхідними і реально можливими.

Стосовно співучасті виконавцем злочину, вчиненого шляхом бездіяльності, є особа, яка є зобов'язаною і такою, яка має реальну можливість вчинити дії, що заборонені законом про кримінальну відповідальність.

У бездіяльності може виявитися й пособництво. Однак позиція, що саме обіцянкою не протидіяти вчиненню злочину, яка була висловлена задалегідь, створюється об'єктивний причинний зв'язок між поведінкою пособника і наслідками, заподіяними виконавцем злочину¹, уявляється не зовсім вірною. Насправді при такому пособництві особа не діє, а може і повинна перервати протікання причинного зв'язку, вчинивши певні дії.

Підбурювання до злочину й організація злочину шляхом бездіяльності є неможливими, тому що припускають активну форму поведінки.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони матеріальних складів злочинів є наслідок.

У теорії карного права А. Н. Трайнін вважав, що оскільки кожен злочин посягає на який-небудь об'єкт, остільки будь-яке виконання злочинного діяння містить у собі й заподіяння шкоди цьому об'єкту. Так само, як немає безоб'єктних злочинів, так само не існує безнаслідкових злочинів².

Інші автори вважають, що наслідки є притаманними не всім, а лише злочинам з матеріальними складами, тобто тим, хто характеризується з об'єктивної сторони наслідком, передбаченим у диспозиції статті Особливої частини КК³.

---

¹Тимейко Г. В. *Общее учение об объективной стороне преступления* / Г. В. Тимейко. – Ростов-н-Д. : Изд-во Рост. ун-та, 1977. – С. 74.

²Трайнин А. Н. *Состав преступления по советскому уголовному праву* / А. Н. Трайнин. – М. : Госюриздат, 1951. – С. 188–195; Трайнин А. Н. *Общее учение о составе преступления* / А. Н. Трайнин. – М. : Госюриздат, 1957. – С. 138–144.

³Гаухман Л. Д. *Квалификация преступлений: закон, теория, практика* / Л. Д. Гаухман – М. : ЮрИнфоР, 2001. – С. 108; *Уголовное право. Общая часть*

Безнаслідкових злочинів немає, тому злочини з формальними складами, незакінчені злочини завжди посягають на об'єкт. Якщо немає посягання на об'єкт, то немає й складу злочину, а отже, відсутня підстава кримінальної відповідальності. Однак, якщо наслідки винесено за межі складу злочину, то навіщо їх установлювати? Адже, очевидно, що це обумовлено неможливістю довести факт настання наслідку або (у більшості випадків) визначити їхній зміст. Наприклад, приниження почуття власної гідності потерпілого при торгівлі людьми (ст. 149 КК) є наявним, а визначити його глибину найчастіше неможливо, і до того ж для кожної людини вона може бути різною.

Безумовно, наслідки притаманні всім злочинам, але у формальних складах їх із зазначених причин винесено за межі складу злочину. При цьому зрозуміло, що відсутність наслідків у диспозиції статті Особливої частини КК не означає відсутність наслідків взагалі.

У межах об'єктивної сторони злочину, вчиненого за співучасті, повинні встановлюватися не тільки дії виконавця, але й дії (бездіяльність) усіх співучасників. Це пов'язано з тим, що виконавець без співучасників не зможе виконати всіх дій, які становлять об'єктивну сторону складу злочину. Отже, стверджувати, що тільки виконавець безпосередньо вчинив злочин, не можна. Навряд чи можна також вважати, що дії кожного співучасника є частиною, внеском для досягнення загального злочинного наслідку. Це спрощений підхід, який не враховує, що об'єднання співучасників — не проста сума зусиль окремих осіб, а система з інтегративними властивостями, яких немає у жодного з співучасників. Саме тому співучасники несуть відповідальність за єдиний і неподільний злочин, що цілком ставиться у вину кожному співучаснику.

У законі про кримінальній відповідальності «суб'єкта злочину» присвячений розділ IV Загальної частини КК, який називається: «Особа, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт злочину)». Згідно з ч. 1 ст. 18 КК суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність.

Як суб'єкта злочину слід розглядати індивіда, наділеного необхідними якостями і потенційно здатного вчинити злочин. У науці кримінального права зустрічаються позиції, відповідно до яких під суб'єктом злочину пропонується розуміти особу, яка вже вчинила злочин. Так, В.С. Орлов вважає, що суб'єктом злочину є особа, яка вчинила зло-

чин в осудному стані і при досягненні віку, з якого за законом настає кримінальна відповідальність¹. Із таким визначенням не можна погодитися, тому що суб'єктом злочину слід вважати не того індивіда, який вже вчинив злочин, а здатного вчинити певне діяння і понести за нього кримінальну відповідальність. Особа, яка вчинила злочин, називається винною, а після засудження злочинцем. Так, суб'єктом побоїв і мордування, (ст. 126 КК) є будь-яка осудна фізична особа, яка до моменту вчинення вказаного злочину досягла 16-річного віку, незалежно від того, вчиняла вона колись назване злочинне діяння чи ні. У цьому зв'язку В. Г. Павлов зазначає, що ототожнення понять «особа злочинця» і «суб'єкт злочину» призводить до методологічної помилки².

Будь-який індивід має певну сукупність соціальних і особистісних якостей. Разом із тим, закон як обов'язкові ознаки суб'єкта злочину називає лише ті, що визнані законодавцем як юридично значущі і які дозволяють розкрити його антисоціальну природу. У цьому зв'язку ст. 18 КК визначає такі обов'язкові ознаки суб'єкта злочину: фізична особа, осудність, досягнення віку кримінальної відповідальності. Зазначені ознаки є необхідними, відсутність будь-якої з них виключає склад злочину і, як наслідок, можливість притягнення особи до відповідальності.

Крім того, в окремих статтях ОЧ КК передбачаються ознаки спеціального суб'єкта злочину. Вони є додатковими і присутні далеко не в усіх складах злочинів. Однак, коли на це прямо вказує закон, якості спеціального суб'єкта злочину набувають обов'язкового значення і безпосередньо впливають на кваліфікацію вчиненого.

Із викладеного можна зробити висновок, що у разі, якщо, наприклад, із двох осіб лише одна має ознаки загального суб'єкта злочину, співучасть виключається.

У цьому зв'язку цілком справедливо у ст. 26 КК України, вказується що співучастю у злочині є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину. Не можна погодитися з формулюванням співучасті у ст. 32 КК Російської Федерації, де у понятті співучасті вказується, що у злочині беруть участь дві і більше осіб. «Таке

---

¹Орлов В. С. Суб'єкт преступления по советскому уголовному праву / В. С. Орлов. – М. : Госюриздат, 1958. – С. 29.

²Павлов В. Г. Суб'єкт преступления / В. Г. Павлов. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – С. 25.

формулювання співучасті допускає, що в ньому можуть брати участь як суб'єкти, так і особи, які не є суб'єктами злочину»¹.

Співучасть відрізняється від злочину, вчиненого однією особою, не тільки кількістю суб'єктів злочину. Головна, на наш погляд, відмінність полягає в тому, що «кількість переростає на якість». Співучасть характеризується вже, насамперед, якісними змінами, появою особливих інтегративних властивостей. У цьому розумінні всі співучасники мають розглядатися як один складний суб'єкт злочину.

Суб'єктивна сторона злочину — обов'язковий елемент складу злочину, під яким слід розуміти сукупність передбачених законом ознак, що характеризують внутрішню сторону злочинного діяння, «тобто психічну діяльність особи, безпосередньо пов'язану з вчиненням злочину»².

Суб'єктивна сторона складу злочину характеризується комплексом ознак, що утворюють психологічний, тобто внутрішній зміст злочинного посягання. До складу суб'єктивної сторони злочину входить одна обов'язкова ознака — вина у формі умислу або необережності, а також три додаткові (факультативні): мотив, мета та емоційний стан винного в момент вчинення злочину.

Умисел будь-якого співучасника охоплює й те, що злочин вчиняється за співучасті. Це означає, на нашу думку, що суб'єктивна сторона злочину, вчиненого у співучасті, має свої особливості. Саме тому М. С. Таганцев висунув концепцію загальної винності співучасників, будуючи їх відповідальність на принципово інших підставах, ніж відповідальність особи, яка діє індивідуально³.

Термін «співвинність» за своїм змістом означає наявність загальної вини у всіх осіб, які беруть участь у вчиненні одного злочину, незалежно від їхньої ролі у такому злочині. Виконавець, організатор, підбурювач і пособник виконують кожен свій склад злочину, але злочин вони вчиняють один, винні в одному злочині і є завдяки цьому співвинуватцями⁴.

---

¹Хмелевская Т. А. Виды групповых преступлений и их квалификация по УК Российской Федерации : автореф. дисс. на соискание уч. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Т. А. Хмелевская. — М., 2000. — С. 18.

²Гришук В.К. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник / В.К. Гришук. — К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2007. — С. 273.

³Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая : в 2 т. / Н. С. Таганцев ; сост. и отв. ред. : Н. И. Загородников. — М. : Наука, 1994. — Т. 1 — С. 285, 326–334.

⁴Кулагин А.И. К вопросу о квалификации соучастия / А. И. Кулагин // Вестник МГУ. Правов. — 1971. — № 2. — С. 89.

Заплутаним уявляється питання про співучасть у злочинах із так званою подвійною формою провини.

Насамперед необхідно зазначити, що у складах злочинів із подвійною (змішаною, складною) виною, яка спостерігається у деяких статтях КК, ніякої нової форми вини немає¹. Тому погляди окремих авторів на існування подвійної (самостійної) форми вини уявляються неправильними². Так, на думку В. А. Нерсесяна, до думки якого автор дослідження приєднується, термін «подвійна форма провини» є небажаним, оскільки виходить, що особа винна двічі і тому більш винна порівняно з особою, винною тільки один раз³.

Наприклад, ст. 27 КК Російської Федерації передбачається використання терміну «злочин, вчинений із двома формами вини».

Зживання законодавцем у ст. 26 КК України два рази слова «умисно» вказує, що умисел у злочині передбачає тільки умисну співучасть, яка має бути наявною тільки при вчиненні умисного, а не необережного злочину.

Міркування із цього питання зводяться до такого.

Законодавець у цьому випадку юридично поєднує в одному складі два самостійних злочини, один з яких умисний, а інший — необережний, причому обидва можуть існувати самостійно, але у поєднанні один з одним утворюють якісно інший злочин із суб'єктивним специфічним змістом⁴. Іншими словами, подвійна форма вини наявна у тому разі, якщо в межах одного об'єднаного складу злочину одночасно містяться всі ознаки утворюючих його умисного й необережного злочинних діянь⁵.

---

¹Лунеев В. В. Субъективное вменение / В. В. Лунеев. – М. : Спарк, 2000. – С. 55.

²Ширяев В. А. Преступность с двумя формами вины – фикция в уголовном праве России / В. А. Ширяев // Следователь. – М. : Юрист, 1997. – № 6. – С. 10, 12; Вереша Р. В. Проблемы вины в теории криминального права : навч. посіб. / В. Р. Вереша. – К. : Атіка, 2005. – 464 с.

³Нерсесян В. А. Ответственность за преступления, совершенные с двумя формами вины: проблемы и решения / В. А. Нерсесян // Право и политика. – М. : Nota Bene, 2001. – № 8. – С. 84.

⁴Рарог А. И. Вина в советском уголовном праве / А. И. Рарог ; научн. ред. Б. В. Здравомыслов. – Саратов : Саратов. ун-т, 1987. – С. 161; Уголовное право Российской Федерации. Общая часть. – М., 2000. – С. 180.

⁵Куликов А. В. Двойная форма вины: понятие, виды, конструкция составов, квалификация : автореф. дисс. на соискание уч. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; Уголовно-исполнительное право» / А. В. Куликов. – Свердловск, 1990. – 17 с.

В. В. Лук'янов із цього приводу зазначає, що з погляду формальної логіки комбінована з умислу і необережності, тобто умисна — неумисна вина уявляється зовсім безглуздою, аналогічно теплому холоду чи м'якій тверді. Розсудливій людині важко собі уявити, яким чином умисні дії можуть заподіяти наслідки через необережність¹.

Однак справа полягає в тому, що у складах із двома формами вини в наявності, насамперед, наслідки бажані (умисел), про які забувають, і наслідки, що не охоплювалися умислом особи (необережність). Так, наприклад, ч. 2 ст. 121 КК України передбачає умисне заподіяння тяжкого тілесного ушкодження здоров'ю, небезпечного для життя людини (умисел стосовно цих бажаних наслідків), що потягло через необережність смерть потерпілого (необережний наслідок, що не охоплювався умислом особи, — небажаний наслідок).

Таким чином, оскільки необережно заподіювані наслідки не охоплюються навіть умислом виконавця, то й інші співучасники ніяк не можуть нести за них відповідальність. Тому необережно заподіювані наслідки можуть ставитися у вину тільки виконавцю злочину. Співучасники в подібних випадках можуть нести відповідальність лише за ті наслідки, що охоплювалися їхнім умислом.

Наприклад, виконавець несе відповідальність за умисне заподіяння тяжкого тілесного ушкодження здоров'ю, небезпечного для життя людини (наслідок, що охоплюється його умислом), що спричинило через необережність смерть потерпілого (наслідок, що не охоплюється його умислом). Співучасники в цьому випадку можуть нести відповідальність лише за наслідки, що охоплюються їх умислом (тяжке тілесне ушкодження здоров'ю, небезпечне для життя потерпілого).

Неважко помітити, що фактично у цьому випадку має місце ексцес виконавця. Отже, за співучасті у злочинах із двома формами вини повинні застосовуватися правила про ексцес виконавця.

Таким чином, сукупність елементів конкретного складу злочину, вчиненого співучасниками, являє собою загальний склад злочину у співучасті. Тим самим ми визнаємо, що співучасть створює особливу підставу кримінальної відповідальності співучасників. Загальний склад злочину, вчиненого за співучасті, аж ніяк не виключає можливості визначати відповідальність співучасників залежно від характеру і ступеня фактичної участі кожного з них у вчиненні злочину.

---

¹ Лук'янов В. В. «Двойная вина» – свидетельство отставания юридической науки от требований технического прогресса / В. В. Лук'янов // Государство и право. – 1994. – № 12. – С. 54.

3.2. Відповідальність співучасників злочину за сучасним кримінальним правом України

Базовим принципом із точки зору кримінального права і закону про кримінальну відповідальність є те, що співучасть як одна із форм злочинної діяльності не створює яких-небудь особливих підстав кримінальної відповідальності¹. Відповідно до ст. 2 КК України підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого Кримінальним кодексом. Однак, нами доведено, що сукупність елементів конкретного складу злочину, вчиненого співучасниками, являє загальний склад злочину у співучасті. Тим самим ми при розгляді попереднього питання визнали, що співучасть створює особливу підставу кримінальної відповідальності співучасників.

Відповідальність співучасників злочину визначається характером та ступенем фактичної участі кожного з них у вчиненні суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК України. Вирішення питання кримінальної відповідальності співучасників на-самкінець означає посилання у формулі кваліфікації на статтю (частину статті) закону про кримінальну відповідальність, що встановлює межі і розміри покарань, які можуть бути призначені судом за вчинене співучасниками суспільно небезпечного діяння, що містить загальний для всіх склад злочину.

Згідно з ч. 1 ст. 29 КК України виконавець (співвиконавець) підлягає кримінальній відповідальності за статтею Особливої частини цього Кодексу, яка передбачає вчинений ним злочин. При цьому посилання на ч. 2 ст. 27 КК України не потрібне. Крім того, необхідно зазначити, що при встановленні відповідальності виконавця враховуються загальні положення інших інститутів сучасного кримінального права (стадії вчинення злочину, повторність, сукупність, рецидив злочинів, конкуренція кримінально-правових норм) без будь-яких винятків.

Кримінально-правова оцінка суспільно небезпечного діяння, вчиненого виконавцем за співучасті, є своєрідним орієнтиром при кваліфікації дій інших співучасників. Це пов'язано з тим, що, виходячи з правової природи інституту співучасті у злочині, особи, які спільними

---

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 3-е вид., перероб. та доп. – К. : Ат., 2004. – С. 92; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Відп. ред. С. С. Яценко. – 4-е вид., перероб. та доп. – К. : А.С.К., 2005. – С. 59.

зусиллями вчиняють один і той самий злочин, мають відповідати саме за його вчинення.

Виходячи із цього, механізм реалізації кримінальної відповідальності виконавця злочину залежить від наявності в законодавстві про кримінальну відповідальність норми, що встановлює таку відповідальність.

Залежно від завершеності злочину виконавцем вирішується питання про кваліфікацію вчиненого іншими співучасниками. Якщо дії виконавця зупинені на попередніх стадіях злочинної діяльності (готуванні або замаху на злочин), то й інші співучасники відповідають за співучасть у замаху на злочин із посиланням на відповідні статті Загальної частини КК (ст.ст. 14 та 15 КК)¹.

Отже, необхідно чітко сформулювати правила кваліфікації вчиненого виконавцем злочину, оскільки від цього залежить, на підставі якої статті Особливої частини КК України буде реалізовуватися щодо нього кримінальна відповідальність.

С. Д. Шапченко виокремлює спеціальні правила кваліфікації злочину, вчиненого виконавцем (співвиконавцем), пов'язані з фактом вчинення ним злочину за співучасті. На його думку, зазначені правила, зокрема, зводяться до такого: а) при вчиненні злочину за співучасті з розподілом ролей діяння виконавця (якщо він один) кваліфікуються за загальними правилами; б) якщо у поведінці виконавця (співвиконавця) наявні ознаки іншого виду співучасника (наприклад, у вчиненому злочині виконавець виконував також функцію організатора), його діяння кваліфікується лише як діяння виконавця (співвиконавця), виконання ним функцій іншого співучасника у цьому разі може бути враховане при призначенні покарання; в) при вчиненні злочину групою осіб (у співвиконавстві без попередньої змови) діяння кожного співвиконавця кваліфікується з інкримінуванням йому кваліфікуючої (особливо кваліфікуючої) ознаки «групою осіб», якщо така ознака передбачена в юридичному складі відповідного злочину; г) при вчиненні злочину за попередньою змовою групою осіб (у співвиконавстві за попередньою змовою) діяння кожного співвиконавця кваліфікується з інкримінуванням йому кваліфікуючої (особливо кваліфікуючої) ознаки «за попередньою змовою групою осіб», якщо така ознака передбачена в юридичному складі відповідного злочину; такий само підхід застосовується і при вчиненні злочину за співучасті з розподілом ролей, якщо її елементом є співвиконавство за попередньою змовою; г) при вчиненні злочину за попередньою змовою

¹Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / П. Л. Фріс. – К. : ЦУЛ, 2004. – С. 183.

групою осіб, якщо у відповідному юридичному складі злочину передбачена лише кваліфікуюча ознака вчинення його «групою осіб», діяння кожного співвиконавця має кваліфікуватись без інкримінування йому кваліфікуючої ознаки «групою осіб», такий підхід зумовлений тим, що відсутність попередньої змови, передбачена у ч. 1 ст. 28 КК України як обов'язкова ознака при вчиненні злочину групою осіб, а у разі вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою така змова наявна¹.

Певні особливості кримінальної відповідальності виконавця (співвиконавця) передбачені законом про кримінальну відповідальність у випадках ексцесу виконавця (співвиконавця). Проблема правильної кваліфікації діянь, за яких один із співучасників учиняє злочин, що не охоплюється умислом інших співучасників, існує в науці кримінального права давно. Головним чином це пов'язано з ексцесом виконавця злочину (у перекладі з латинської термін «ексцес» означає «вихід, відступ, відхилення»). Отже, нам необхідно з'ясувати правову сутність ексцесу, його кримінально-праве значення і, як наслідок, виробити правила юридичного тлумачення діянь, чому будуть сприяти визначення і розкриття ознак цього кримінально-правового феномена.

Характеризуючи ексцес виконавця злочину, як правило, вчені вказують на об'єктивну (відсутність причинного зв'язку) і суб'єктивну (відсутність вини) ознаки. Зовнішнім об'єктивним вираженням спільності дій співучасників є єдиний результат і причинний зв'язок між діями кожного співучасника і цим результатом. Причинний зв'язок є своєрідним кордоном, що визначає межі відповідальності за співучасть. Ексцес виконавця, що розглядається при дослідженні питань про кримінальну відповідальність співучасників, являє собою в цілому самостійне діяння, що не охоплюється умислом інших співучасників. Це дало підставу стверджувати вченим про відсутність причинного зв'язку при ексцесі виконавця.

Так, П. Ф. Тельнов зазначав, що поведінка співучасників утрачає причинний і винний зв'язок зі злочиним, що вчиняється в умовах ексцесу, а отже і виключає відповідальність за нього інших співучасників². Аналогічної думки дотримується В. А. Григор'єв³.

---

¹ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Відп. ред. С. С. Яценко. – 4-ге вид., перероб. та доп. – К. : А.С.К., 2005. – С. 60.

² Тельнов П. Ф. Ответственность за соучастие в преступлении / П. Ф. Тельнов. – М. : Юрид. лит., 1974. – С. 153.

³ Григорьев В. А. Соучастие в преступлении по уголовному праву Российской Федерации : учеб. пособ. / В. А. Григорьев. – Уфа : УВШ МВД РФ, 1995. – С. 53.

Протилежну позицію займає В. С. Прохоров, який вважає, що «... ексцес виконавця є наявним лише у тому разі, якщо вчинене ним діяння знаходиться у причинному зв'язку з діями співучасників. Відсутність цього зв'язку означає відсутність ексцесу виконавця»¹. Ф. Г. Бурчак вважає, що у разі кількісного ексцесу вчинена виконавцем дія знаходиться в причинному зв'язку з діями інших співучасників, оскільки саме вони дають поштовх чи сприяють цій дії². М. І. Ковальов вважає, що при кількісному ексцесі в наявності як причинний зв'язок, так і умисна вина³. При цьому автори розглядають так звані однорідні злочини (наприклад, співучасники задумали вчинити крадіжку, а виконавець вчинив розбійний напад). У. С. Джекебаєв, Б. В. Здравомислов, О. В. Ушаков, О. Л. Цвиренко вважають, що при кількісному ексцесі дії співучасників тільки зовні (немов би в цілому) знаходяться у причинному зв'язку з діями виконавця, але саме та частина дії виконавця, що утворює ексцес, знаходиться поза цим об'єктивним зв'язком. Тому співучасники відповідають при ексцесі виконавця тільки за ті злочини, вчиненню яких вони сприяли і які охоплювалися їх передбаченням. На думку А. Ю. Корчагіної, причинний зв'язок між діями інших співучасників і наслідками вчиненого виконавцем злочину або відсутній, або має випадковий характер, наприклад: пособник добуває ключі від квартири і передає виконавцю запланованої крадіжки, а останній, проникнувши до квартири, вчиняє звалтування жінки, яка там знаходиться⁴.

Для вирішення питання про те, що розуміється під причинним зв'язком за ексцесу, насамперед необхідно визначити, що розуміється під причинним зв'язком за співучасті. Складність встановлення причинного зв'язку за співучасті у злочині полягає в тому, що злочинний наслідок заподіює виконавець (співвиконавець), дії ж інших учасників створюють для цього результату лише умови⁵.

---

¹Прохоров В. С. Соучастие в преступлении / В. С. Прохоров // Курс советского уголовного права: Часть общая / Под ред. Н. А. Беляева, М. Д. Шаргородского. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1969. – Т. 1. – С. 632.

²Бурчак Ф. Г. Учение о соучастии по советскому уголовному праву / Ф. Г. Бурчак. – К.: Наук. думка, 1969. – С. 208.

³Ковалев М. И. Соучастие в преступлении: монография / М. И. Ковалев. – Екатеринбург: Изд-во УрГЮА, 1999. – С. 183.

⁴Корчагина А. Ю. Эксцесс исполнителя преступления: дис. кандидата юрид. наук: 12.00.08 / Анна Юрьевна Корчагина. – М., 2004. – С. 63.

⁵Козаченко И. Я. Проблемы причины и причинной связи в институтах общей и особенной частей отечественного уголовного права: вопросы теории,

С. О. Арутюнов, виходячи із системної природи співучасті, під причинним зв'язком за співучасті у злочині пропонує розуміти об'єктивно існуючий генетичний зв'язок між інтегрованими діями співучасників і наслідками, що наступили, коли такі дії є системною причиною, а наслідок за необхідності (але не випадково) закономірно є результатом цих дій. Із цього можна зробити висновок, що дії окремого співучасника не повинні розглядатися як самостійна причина чи умова загального наслідку. При вчиненні злочину за співучасті інтегровані дії співучасників мають системний характер і тому є системою причиною наслідку, що наступив. Виокремлювати з інтегрованих дій співучасників дії виконавця (та й будь-якого іншого співучасника), назвавши тільки їх причиною, не можна.

Причина злочинного наслідку — не дії окремого співучасника, а взаємосприяння співучасників¹. Як справедливо зазначає А. В. Шеслер, причинний зв'язок між діями кожного із співучасників і загальним для них злочинним наслідком може мати різний характер. Він є прямим лише у разі групового посягання, якщо дії кожного із співвиконавців містять реальну можливість настання злочинного наслідку. За співучасті з юридичним розподілом ролей прямий причинний зв'язок є тільки між діями виконавця і злочинним наслідком, причинний зв'язок між діями інших співучасників і злочинним результатом є опосередкованим, оскільки їхні дії впливають на злочинний наслідок через діяльність виконавця².

У деяких випадках причинний зв'язок між діями виконавця, який допустив ексцес, та іншими співучасниками існує. Маються на увазі випадки вчинення виконавцем злочину при кваліфікуючих обставинах, що не охоплюються умислом інших співучасників, або за їх відсутності, що також не охоплюється їхнім умислом. Наприклад, якщо співучасники замишляли й підготували вбивство, а виконавець вчинив убивство з особливою жорстокістю. У такій ситуації співучасники несуть відпо-

---

оперативно-следственной и судебной практики / Я. М. Злоченко, И. Я. Козаченко, В. Н. Курченко. – С.-Пб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – С. 52.

¹ Арутюнов А. А. Соучастие в преступлении по уголовному праву Российской Федерации : автореф. дис. на соискание научной степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; Уголовно-исполнительное право» / А. А. Арутюнов. – М., 2006. – С. 26.

² Уголовное право России. Общая часть : курс лекций для вузов / Под науч. ред. А. В. Шеслера. – Тюмень : Академия права и управления, 2006. – С. 191; Шеслер А. В. Криминологические и уголовно-правовые аспекты групповой преступности : учеб. пособ. / А. В. Шеслер. – Тюмень : Изд-во ТЮИ МВД России, 2005. – 118 с.

відальність за закінчене вбивство без обтяжуючих обставин, вчинене за співучасті, особлива жорстокість ставиться у вину тільки виконавцю¹.

У радянській юридичній літературі висловлювалися думки, відповідно до яких у подібних випадках співучасникам завжди слід ставити у вину зазначені обставини. Так, А. Н. Трайнін зазначав, що підбурювач може і не знати, коли і де особа, яку він схилив до вчинення злочину, цей злочин вчинить. Незнання способу вчинення злочину виконавцем має таке ж значення; це незнання також не виключає умислу співучасника (підбурювача чи пособника), не виключає, отже, відповідальності співучасника за вчинений виконавцем злочин, хоча спосіб вчинення і був би спеціально передбаченим у законі як кваліфікуюча обставина².

Традиційно вважається, що відхилення діяльності виконавця від того, до чого його схилили організатор чи підбурювач, або чому сприяв пособник, є можливим лише щодо об'єкта чи об'єктивної сторони складу злочину³, тобто ексцес виконавця стосується лише об'єктивної сфери. Однак ексцес виконавця злочину є можливим і в суб'єктивній сфері (наприклад, зміна мотивів і мети вчинення злочину). Так, до вбивства, підготовленого всіма співучасниками злочину, додаються корисливі мотиви виконавця. При цьому подібні відхилення у суб'єктивній сфері повинні мати кримінально-правове значення і тягти кримінально-правові наслідки. Слід зазначити, що в ч. 5 ст. 29 КК України йдеться лише про «злочин», тобто законодавець виключає випадки, коли, наприклад, вчиняється протиправне діяння, яке через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі. Таким чином, у широкому значенні під ексцесом слід розуміти вчинення будь-яких дій, що виходять за межі умислу співучасників, а в кримінально-правовому розумінні має значення тільки діяння, що визнається злочином.

При цьому ексцес виконавця злочину необхідно відрізнити і від такої зміни погодженого варіанту поведінки, що, власне кажучи, не виходить за межі задуму співучасників і стосується обставин, які не впливають

---

¹Шеслер А. В. Криминологические и уголовно-правовые аспекты групповой преступности : учеб. пособ. / А. В. Шеслер. – Тюмень : Изд-во ТЮИ МВД России, 2005. – С. 103.

²Трайнин А. Н. Учение о соучастии / А. Н. Трайнин. – М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1941. – С. 155.

³Бурчак Ф. Г. Учение о соучастии по советскому уголовному праву / Ф. Г. Бурчак. – К. : Наук. думка, 1969. – С. 205.

на юридичну оцінку злочину. Якщо виконавець вбивства замість запланованого використання вогнепальної зброї застосує ніж або виконавець крадіжки викраде майно зі складу, хоча домовлявся вилучити його через прилавок магазину, межі угоди співучасників, власне кажучи, не порушуються. Нового або того ж, але небезпечнішого злочину не вчиняється, тому й ексцесу виконавця не виникає¹.

Іншою ознакою ексцесу є суб'єктивна ознака — відсутність вини співучасників. У кримінально-правовій теорії існують різні визначення вини. Традиційно сутність вини в українському праві розглядається через призму інтелектуального і вольового елементів. Інтелектуальний елемент вини має відображально-пізнавальний характер і полягає, насамперед, в усвідомленні особою суспільної небезпечності діяння і передбаченні можливості настання в результаті його вчинення суспільно небезпечних наслідків. Вольовий елемент вини полягає у свідомій спрямованості особою своїх дій, тобто в бажанні настання суспільно небезпечних наслідків, або свідомому їх допущенні, або байдужому до них ставленні, або розрахунку на їх відвернення, або в неухважності і необачності, виявлених особою в поведінці, що передую настанню суспільно небезпечних наслідків. Співвідношення названих інтелектуального і вольового елементів дозволяє визначити злочинну поведінку особи як умисну чи необережну².

Сьогодні більшість учених визнають, що співучасть має місце тільки у злочинах, вчинених умисно. При цьому одні дослідники визнають співучасть тільки при прямому умислі (О. А. Арутюнов, Л. Д. Гаухман, А. В. Шеслер). Дійсно, спільна спрямованість поведінки всіх співучасників на досягнення загального результату виключає свідоме допущення суспільно небезпечних наслідків, або байдуже до них ставлення.

У першій половині ХХ ст. можливість співучасті в необережних злочинах відстоювали С. Г. Познишев, Г. І. Волков, А. Н. Трайнін, М. Д. Шаргородський. При цьому прихильники необережної співучасті звужували поняття ексцесу виконавця, оскільки відстоювали відповідальність співучасників за такі наслідки дій виконавців, що не передбачалися не тільки ними, але й самим виконавцем.

У першій половині ХХ ст. під ексцесом виконавця розуміли здійснення ним того, що не охоплюється передбаченням окремого співучасника

---

¹Тельнов П. Ф. Ответственность за соучастие в преступлении / П. Ф. Тельнов. — М. : Юрид. лит., 1974. — С. 156.

²Більш докладніше див.: Вереша Р. В. Проблеми вини в теорії кримінального права : навч. посіб. / В. Р. Вереша. — К. : Атіка, 2005. — 464 с.

(Ф.Г. Бурчак, А.А. Піонтковський). На думку інших, які є прихильниками угоди як необхідної ознаки співучасті, ексцес виконавця буде в наявності у будь-якому разі, якщо є порушення угоди чи змови. Такої думки дотримуються У.Е. Лихмус, М.А. Шнейдер. Однак, розкриваючи сутність ексцесу, М.А. Шнейдер говорить про передбачення. Так, він зазначає, що суб'єктивна підстава відповідальності співучасників за ексцес виконавця є також відсутньою, тому що співучасники не могли передбачати, що виконавець вчинить дії, які виходять за межі змови¹. Інші під ексцесом виконавця розуміють вчинення виконавцем таких дій, що не охоплювалися умислом інших співучасників (П.І. Гришаєв, Г.А. Кригер, Р.Р. Галіакбаров, П.Ф. Тельнов). Категорію «умисел» при визначенні ексцесу використовує й законодавець у ч. 5 ст. 29 КК України, що найточніше відображає природу ексцесу. Як було зазначено вище, спільна злочинна діяльність припускає наявність деякої психічної спільності, психічного зв'язку між співучасниками.

Винний зв'язок між діями виконавця та інших співучасників при ексцесі не завжди є відсутнім. Відсутність же такого зв'язку припускає, що співучасники не усвідомлювали, не передбачали і не бажали подібного перебігу подій.

З'ясовуючи співвідношення поняття ексцесу виконавця з таким явищем, як співучасть, А.Ю. Корчагіна доходить висновку, що деякі ознаки співучасті можуть бути одночасно ознаками ексцесу, і виокремлює такі ознаки як множинність суб'єктів; продовження первісно запланованої злочинної діяльності без дій, спрямованих на підтримку злочину-ексцесу з боку, принаймні, одного співучасника; спільність дій на стадії готування чи замаху на вчинення злочину чи під час вчинення «базового» злочину, виконуваного всіма співучасниками². Однак щодо подібного підходу необхідно зазначити таке. Ексцес як злочинне діяння виконавця, що виходить за межі умислу інших співучасників, — це кримінально-правове явище, що знаходиться за межами співучасті; і те, що є ознаками співучасті, при ексцесі набуває іншого значення. Так, за співучасті є обов'язковою наявність двох і більше осіб, які є суб'єктами злочину; ексцес же може допустити й один із співучасників, тоді як вчинення злочину декількома особами, з яких лише одна має ознаки суб'єкта, не є

¹Шнейдер М. А. Соучастие в преступлении по советскому уголовному праву / М. А. Шнейдер ; отв. ред. : А. Н. Васильев. – М. : ВЮЗИ, 1958. – С. 83.

²Корчагина А. Ю. Эксцесс исполнителя преступления : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; Уголовно-исполнительное право» / А.Ю.Корчагина. – М., 2004. – С. 16.

співучастю у кримінально-правовому розумінні. Спільність дій є дійсно присутньою на початковій стадії вчинення злочину, але діяння, що становить безпосередньо ексцес виконавця злочину, не містить цієї ознаки у вигляді відходу виконавця від загального задуму інших співучасників.

Таким чином, ознаки співучасті не можуть одночасно бути ознаками ексцесу виконавця злочину. Ексцес — це відсутність ознак співучасті, у зв'язку з чим за ексцес виконавця інші співучасники кримінальної відповідальності не несуть.

Із суб'єктивної сторони ексцес виконавця може бути вчинений як умисно (виконавець усвідомлював суспільну небезпечність своїх дій, передбачав можливість чи неминучість настання суспільно небезпечних наслідків і бажав їхнього настання або не бажав, але свідомо допускав ці наслідки чи ставився до них байдуже), так і через необережність (особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків своїх дій (бездіяльності), але без достатніх до того підстав самовпевнено розраховувала на запобігання цих наслідків, або особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків своїх дій (бездіяльності), хоча за необхідної уважності і передбачливості повинна була і могла передбачати ці наслідки). При цьому ексцес виконавця є можливим тільки за конкретизованого умислу. Діяння виконавця при вчиненні злочину з неконкретизованим умислом не можна визнати ексцесом, оскільки у цьому випадку неможливо здійснити вихід за межі умислу співучасників¹.

Не особливу увагу заслуговує випадок, коли діяльність виконавця відповідає умислу співучасників, але спричиняє необережні наслідки. Наприклад, виконавець вчинив заплановане співучасниками згвалтування, що спричинило через необережність смерть потерпілого. При цьому одні автори вважають, що підбурювач і пособник у наведеному прикладі будуть відповідати за співучасть у кваліфікованому злочині. У цьому випадку тяжкий наслідок хоча і не був проявом волі співучасників, але подібний результат їм повинний був уявлятися можливим².

Інші учені зазначають, що необережне заподіяння шкоди перебуває за межами співучасті, оскільки не охоплюється умислом інших співучасників. Отже, має місце ексцес виконавця, на якого й має бути

---

¹ Савельев Д. В. Преступная группа: вопросы уголовно-правовой интерпретации и ответственности / Д. В. Савельев. — Екатеринбург : Изд-во Уральськ. госуд. юрид. академии, 2002. — С. 76.

² Ковалев М. И. Соучастие в преступлении : монография / М. И. Ковалев. — Екатеринбург : Изд-во УрГЮА, 1999. — С. 90.

покладено відповідальність за наслідки, що наступили через необережність¹. Подібні наслідки пропонуються також ставити у вину всім співвиконавцям злочину, а у разі співучасті з юридичним розподілом ролей відносити до ексцесу виконавця, якщо співучасники (організатор, підбурювач, пособник) не можуть відповідати за шкоду, заподіяну виконавцем через необережність, тому що вони не беруть безпосередньої участі у вчиненні злочину².

Виходячи з визнання того, що співучасть має місце тільки при прямому умислі, необережні наслідки можуть ставитися у вину тільки виконавцю злочину. Однак необхідно у кожному конкретному випадку з'ясувати — чи виходять дії виконавця за межі умислу співучасників. Якщо виконавець вчинив дії, обговорені раніше з іншими співучасниками, то навіть за наявності з боку винних необережності до цих наслідків усі співучасники повинні відповідати на однакових підставах з виконавцем. Як нам уявляється, якщо виконавець вчинив дії, обговорені з іншими співучасниками, але результат унаслідок зміни яких-небудь зовнішніх факторів вийшов іншим, тобто поза залежністю від свідомої, вольової діяльності виконавця, то ексцес виконавця також відсутній. Співучасть у злочинах такого роду припускає необхідність вирішення питань причинного зв'язку між діями різних видів співучасників і тяжких наслідків, що наступили, заподіяними виконавцем через необережність. Необхідність установлення причинного зв'язку впливає з вимоги закону про те, що відповідальність співучасників злочину визначається характером і ступенем фактичної участі кожного з них у вчиненні злочину.

Таким чином, ексцесом виконавця злочину є вчинення співучасником щодо об'єкта, об'єктивної чи суб'єктивної сторони спочатку задуманого злочину, діяння, що не охоплюється умислом інших співучасників, але такого, що зберігає з первісним діянням об'єктивний і винний зв'язок.

Слід зазначити, що при ексцесі виконавця можливі два варіанти злочинної поведінки винного: а) вчинення обговореного злочину і, поряд з ним, іншого, що виходить за межі умислу співучасників; б) відмова від здійснення задуманого посягання і вчинення замість нього іншого злочину.

---

¹Арутюнов А. А. Эксцесс исполнителя преступления, совершенного в соучастии / А. А. Арутюнов // Уголовное право. — 2003. — № 1. — С. 7.

²Комиссаров В. Проблемы ответственности соисполнителей / И. Дубровин, В. Комиссаров // Уголовное право. — 2003. — № 1. — С. 28.

У першому з названих випадків на виконавця буде покладено відповідальність за всі фактично вчинені ним злочини, тоді як інші співучасники тільки за те посягання, що вони усвідомлювали. У другому варіанті виконавець не підлягає відповідальності за обговорений з іншими співучасниками злочин, тому що він добровільно відмовився від його здійснення. На цій підставі його діяння кваліфікується за статтею Особливої частини, що передбачає відповідальність за фактично скоєне посягання. У діях інших співучасників має місце невдала співучасть, завдяки чому вони в такому разі несуть відповідальність за готування до злочину.

Отже, організатор, підбурювач та пособник підлягають відповідальності за тією статтею (частиною статті) Особливої частини КК, яка передбачає відповідальність за злочин, вчинений виконавцем. Особливістю правової оцінки діянь цих співучасників є те, що вона потребує ще й обов'язкової вказівки на відповідну частину ст. 27 КК України. Це пояснюється тим, що, з одного боку, організатор, підбурювач та пособник, як правило, самі безпосередньо не виконують об'єктивної сторони злочину, а з іншого, цих ознак недостатньо для визначення характеру і ступеня участі вказаних співучасників у вчиненні злочину. Ознаки, описані у ч. ч. 3, 4, 5 ст. 27 КК України, є своєрідним юридичним поєднувачем дій організатора, підбурювача та пособника з діями виконавця у межах інституту співучасті¹.

Крім того, врахування у формулі кваліфікації злочину, вчиненого організатором, підбурювачем та пособником загальних положень інших інститутів сучасного кримінального права (стадії вчинення злочину, повторність, сукупність, рецидив злочинів, конкуренція кримінально-правових норм) відбувається за тими ж правилами, що застосовуються при кваліфікації дій виконавця.

Спеціальні правила кваліфікації злочину, вчиненого організатором, підбурювачем та пособником, формулюються з урахуванням змісту діяння кожного із цих співучасників та форми співучасті. До них, зокрема, можна віднести такі: а) якщо в поведінці особи наявні ознаки кількох видів співучасників [крім ознак виконавця (співвиконавця)], наприклад, у вчиненому злочині особа виконала функції і підбурювача, і пособника, діяння такої особи кваліфікуються з урахуванням ознак того виду співучасників, який законом розглядається як суспільно небезпечніший, ви-

---

¹Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 3-є вид., перероб. та доп. – К. : Атіка, 2004. – С. 92.

конання такою особою функцій іншого співучасника має бути враховане при призначенні покарання; б) якщо елементом співучасті з розподілом ролей є вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою і ця обставина передбачена у відповідному юридичному складі злочину як кваліфікуюча (особливо кваліфікуюча) ознака, вона має бути інкримінована не лише співвиконавцям, але й організатору, підбурювачу або пособнику (за умови, що змова на вчинення злочину у нього із співвиконавцями також була попередньою); в) якщо особа була організатором, підбурювачем або пособником у злочині, що вчиняється організованою групою (не будучи її учасником, однак усвідомлюючи відповідні її ознаки), і остання обставина передбачена в юридичному складі цього злочину як кваліфікуюча (особливо кваліфікуюча) ознака, вона має бути інкримінована при кваліфікації діяння такої особи, такий же підхід має застосовуватись і тоді, коли особа була організатором, підбурювачем чи пособником у злочині, що вчиняється злочинною організацією (щодо інкримінування в таких випадках кваліфікуючої (особливо кваліфікуючої) ознаки вчинення злочину «організованою групою»; г) якщо особа була організатором, підбурювачем або пособником у злочині, що вчиняється організованою групою або злочинною організацією, а відповідний юридичний склад такого злочину не передбачає цю ознаку як кваліфікуючу (особливо кваліфікуючу), але передбачає як кваліфікуючу ознаку «за попередньою змовою групою осіб», остання ознака має інкримінуватися при кваліфікації дій цієї особи¹.

При вирішенні питання про відповідальність співучасників виникає проблема щодо ставлення особам, які спільними зусиллями вчиняють один і той самий злочин, у винуватин, які передбачені як обов'язкові або альтернативні ознаки у юридичному складі злочину, що вчиняється за співучасті. Особливості їх вирішення передбачені ч. 3 ст. 29 КК України. У такому разі ставлення у винуватин таких обставин безпосередньо впливає на кваліфікацію діяння окремих співучасників, а в кінцевому результаті — на зміст та обсяг реалізації кримінальної відповідальності щодо них.

Так, згідно з ч. 3 ст. 29 КК, ознаки, що характеризують особу окремого співучасника злочину, наприклад, службова особа, військовослужбовець, раніше судима особа та ін., і впливають на кримінальну відповідальність, ставляться у винуватин лише цьому співучаснику. У цьому знаходить відображення принцип індивідуалізації відповідальності

---

¹Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Відп. ред. С. С. Яценко. – 4-те вид., переробл. та доповн. – К. : А.С.К., 2005. – С. 60–61.

співучасників, коли інші співучасники: організатор, підбурювач, пособник — з одного боку, виконавець — з іншого не можуть нести (більш суворо чи більш м'яку) відповідальність, ніж той співучасник, який має такі ознаки¹.

Обставини, що обтяжують відповідальність і передбачені у статтях Особливої частини закону про кримінальну відповідальність як конструктивні ознаки складу злочину, наприклад, щодо предмета, способу чи засобів вчинення злочину, суспільно небезпечних наслідків, мотиву, мети злочину тощо, можуть ставитися у вину іншим співучасникам, але лише за наявності обов'язкової умови — усвідомлення ними зазначених обставин. Відсутність такого усвідомлення виключає можливість ставлення зазначених обставин у вину іншим учасникам вчиненого злочину.

М. І. Бажанов зазначає, що об'єктивні обставини (обставини, що характеризують об'єктивну сторону складу і впливають на кваліфікацію злочину) вчиненого виконавцем злочину (наприклад, спосіб вчинення) можуть бути поставлені у вину іншим співучасникам лише за умови, що вони заздалегідь знали про ці обставини, були поінформовані про них. Якщо ж співучасники не були поінформовані про наявність цих обставин (не усвідомлювали їх існування), вони за них відповідальності не несуть і ці обставини не можуть визначати кваліфікацію діянь співучасників (наприклад, виконавець вчинив вбивство з особливою жорстокістю, а інші співучасники про це не знали — виконавець відповідає за п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України, а інші співучасники — за ст. 27 і ч. 1 ст. 115 КК України). У цих випадках, як видно, дії співучасників кваліфікуються за різними статтями КК, хоча вони і вчинили один злочин — вбивство. Суб'єктивні ознаки, які визначають кваліфікацію злочину, вчиненого виконавцем (наприклад, мотив), можуть бути поставлені у вину іншим співучасникам також за умови, що вони заздалегідь знали про них, були поінформовані про їх наявність. Якщо ж ці ознаки їм заздалегідь не були відомі, співучасники не були поінформовані про них, ці обставини (суб'єктивні ознаки) поставлені їм у вину не можуть бути. Так, якщо підбурювач умовив виконавця вбити потерпілого з помсти, а виконавець, давши на це згоду, вбиває жертву, переслідуючи корисливу мету, то такий виконавець відповідає за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України (вбивство з користі), а підбурювач, що не знав про корисливі мотиви, якими керувався виконавець, — за ч. 4 ст. 27 і ч. 1 ст. 115 КК України.

---

¹Кримінальний кодекс України : наук.-практ. коментар / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.] ; за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Х. : Тов. «Одісей», 2004. – С. 87.

Якщо ж підбурювачу було відомо про такі мотиви виконавця, то він буде нести відповідальність за ч. 4 ст. 27 і п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України¹.

Щоб закінчити дослідження відповідальності співучасників, необхідно розглянути так звані спеціальні питання відповідальності за співучасть: 1) співучасть у злочинах із спеціальним суб'єктом; 2) провокація злочину; 3) безнаслідкова співучасть; 4) невдале підбурювання або пособництво; 5) добровільна відмова співучасників.

У межах реалізації кримінальної відповідальності виконавця злочину зазвичай розглядаються питання про співучасть у злочинах із спеціальним суб'єктом. У теорії кримінального права спеціальним суб'єктом визнається особа, яка, крім загальних ознак суб'єкта, має ще й додаткові ознаки, вказані у диспозиції кримінально-правової норми, що відображають специфічні властивості суб'єкта. Вказівка у диспозиції кримінально-правової норми на ознаки спеціального суб'єкта означає, що не будь-яка фізична, осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність, може бути притягнута до кримінальної відповідальності. Закон про кримінальну відповідальність іноді обмежує коло осіб, які можуть нести кримінальну відповідальність за вчинення злочину із спеціальним суб'єктом шляхом вказівки на певні, специфічні риси суб'єкта.

Виникає питання, чи є можливою співучасть у таких злочинах осіб, які не мають ознак спеціального суб'єкта? Чи можуть ці особи відповідати за ті злочини, суб'єктом яких може бути лише особа, яка повинна володіти ще й додатковими ознаками?

У статтях закону про кримінальну відповідальність про співучасть немає прямої заборони позитивно вирішувати це питання. У КК не говориться, що співучасть у злочинах зі спеціальним суб'єктом неможлива. Більше того, це питання прямо вирішене стосовно злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини). Так, у ч. 3 ст. 401 вказується, що співучасть у військових злочинах осіб, не згаданих у цій статті (тобто не військовослужбовців), тягне за собою відповідальність за відповідними статтями цього розділу, тобто розділу Особливої частини КК про військові злочини (розділ XIX Особливої частини КК)².

¹Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студ. вищ. навч. закл. освіти / За заг. ред. М. І. Бажанова. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 207–208.

²Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. для студ. вищ. навч. закл. освіти / За заг. ред. М. І. Бажанова. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 209.

Із цього можна зробити висновок, що й в інших злочинах із спеціальним суб'єктом особи, які не володіють ознаками спеціального суб'єкта, можуть бути співучасниками злочину. Так, А. В. Савченко, В. В. Кузнецов, О. Ф. Штанько вважають, що співвиконавство у злочинах зі спеціальним суб'єктом є можливим тільки як спільна протиправна діяльність декількох спеціальних суб'єктів. Якщо ж поряд з указаним у законі виконавцем об'єктивну сторону цього злочину виконує інша особа, що не відповідає ознакам спеціального суб'єкта, то вона вважається пособником. Тобто виконавцем цих злочинів може бути тільки спеціальний суб'єкт, а організаторами, підбурювачами, пособниками можуть бути й інші особи, не наділені ознаками спеціального суб'єкта¹.

Особа, яка вчинила злочин спільно із спеціальним суб'єктом, не може бути виконавцем і навіть співвиконавцем такого злочину, а може відігравати інші ролі, передбачені законодавством про кримінальну відповідальність для співучасників².

На думку М. І. Бажанова, іноді об'єктивна сторона деяких злочинів описується в законі (диспозиції) так, що вона не виключає як співвиконавців (субсидіарних суб'єктів) і осіб, які не є спеціальними суб'єктами. Із цих положень можна сформулювати кілька висновків:

1) суб'єктом злочину з спеціальним суб'єктом може бути лише особа, якій властиві ознаки спеціального суб'єкта (наприклад, суб'єкт отримання хабара — це лише службова особа, ознаки якої описані у примітках до ст.ст. 364 та 368 КК України);

2) звідси випливає, що виконавцем злочину із спеціальним суб'єктом може бути тільки цей спеціальний суб'єкт;

3) спираючись на висловлені вище положення, слід визнати можливість співучасті осіб, що не є спеціальними суб'єктами, у злочинах із спеціальним суб'єктом;

4) у таких випадках особи, що не мають ознак спеціального суб'єкта, можуть бути як організаторами, підбурювачами, пособниками того злочину, виконавцем якого є спеціальний суб'єкт;

5) тому ці співучасники несуть відповідальність за тією статтею КК, що передбачає злочин, вчинений виконавцем — спеціальним суб'єктом. Наприклад, приватна особа, що організувала давання-одержання

---

¹ Кузнецов В. В. Сучасне кримінальне право України : курс лекцій / В. В. Кузнецов, А. В. Савченко, О. Ф. Штанько. — К. : Вид-во «ПАЛІВОДА А. В.», 2006. — С. 132.

² Иванов Н. Г. Соучастие со специальным субъектом / Н. Г. Иванов // Российская юстиция. — М. : Юрид. лит., 2001. — № 3. — С. 50.

хабара, несе відповідальність за ч. 4 ст. 27 і за відповідною частиною ст. 368 КК України. Так, Пленум Верховного Суду України у п. 11 Постанови України від 26 квітня 2002 р. № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво» зазначив, що дії особи, яка сприяла у вчиненні злочину тому, хто дав чи одержав хабар, або організувала цей злочин, або підбурила до його вчинення, належить кваліфікувати як співучасть у даванні чи одержанні хабара. При цьому питання про кваліфікацію дій співучасника потрібно вирішувати з урахуванням спрямованості його умислу, виходячи з того, в чиїх інтересах, на чиєму боці і за чиєї ініціативи — того, хто дав, чи того, хто одержав хабар, — він діяв¹;

б) якщо ж злочин із спеціальним суб'єктом характеризується тим, що частина його об'єктивної сторони може бути виконана особою, яка не є спеціальним суб'єктом, останній підлягає відповідальності як співвиконавець (наприклад, жінка, яка за допомогою фізичного насильства або погроз сприяє гвалтівнику у вчиненні звалтування, несе відповідальність як співвиконавець злочину, передбаченого ст. 152 КК України)².

Провокацією злочину визнається ситуація, коли особа підбурює (проковує) виконавця або інших співучасників на вчинення злочину з метою його подальшого викриття.

Так, у судовій практиці була справа, коли сторож підсобного господарства підмовив двох робітниць вчинити крадіжку з поля зібраної напередодні кукурудзи. Коли жінки під'їхали до поля і стали вантажити мішки з кукурудзою, він підняв стрілянину і затримав їх за допомогою інших сторожів. Як було встановлено, сторож хотів показати начальству свою старанність і зовсім не мав наміру брати участь у крадіжці кукурудзи. Він діяв з метою подальшого викриття виконавців.

Мотиви у співучасників одного й того ж злочину можуть бути різними, тобто кожен із них може керуватися різними спонуканнями і це не виключає їх співучасті у цьому злочині. Отже, провокація злочину розглядається як співучасть у спровокованому злочині, оскільки різниця в мотивах у провокатора та інших співучасників не має значення для притягнення їх до відповідальності. Тому у цьому прикладі сторож несе відповідальність за співучасть (підбурювання) у вчиненні крадіжки кукурудзи. У ст. 370 встановлено спеціальну відповідальність за провокацію хабара.

---

¹Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / Верховний Суд України ; за заг. ред. В. Т. Маляренка. — К. : Юрінком Інтер, 2005. — С. 209–210.

²Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. для студ. вищ. навч. закл. освіти / за заг. ред. М. І. Бажанова. — К. : Юрінком Інтер, 2002. — С. 210.

Безнаслідкова співучасть має місце тоді, коли виконавцю не вдалося довести злочин до кінця і він вчинив лише готування або замах, на яких його злочинна діяльність була припинена (перервана). У таких ситуаціях виконавець несе відповідальність за готування до злочину або замах на злочин. Інші ж співучасники відповідають за співучасть у готуванні до злочину або за співучасть у замаху на злочин, залежно від того, на якій із цих стадій було припинено (перервано) злочинну діяльність виконавця. У ч. 4 ст. 29 КК України у зв'язку з цим встановлено, що у разі вчинення виконавцем незакінченого злочину інші співучасники підлягають відповідальності за співучасть у незакінченому злочині (тобто готуванні або замаху на злочин).

У межах реалізації кримінальної відповідальності виконавця злочину, зазвичай, розглядаються питання про невдале підбурювання. Таке підбурювання є можливим, якщо потенційний виконавець відхиляє пропозицію підбурювача, пособника чи навіть організатора вчинити злочин. Тобто організаційну діяльність, підбурювання й пособництво називають невдалими, якщо вони залишилися безнаслідковими (виконавець або не мав наміру вчинювати злочини, або збирався, але передумав і нічого не вчинив). На виконавця у такому випадку не може бути покладено кримінальну відповідальність, оскільки він не вчинив ніяких суспільно небезпечних і протиправних діянь. Організатор, підбурювач, пособник, на відміну від виконавця, здійснили дії, спрямовані на вчинення злочину або допомогу в його вчиненні.

У розглянутих ситуаціях потенційний виконавець кримінальної відповідальності не несе, а інші співучасники відповідають за готування до злочину, що його бажали вчинити, тобто за ч. 1 ст. 14 КК і відповідною статтею Особливої частини КК, оскільки їхня діяльність із підшукування співучасників є не що інше, як готування до злочину, прямо зазначене у цій статті КК¹.

3.3. Кримінальна відповідальність при добровільній відмові співучасників

Своє практичне застосування норма закону про кримінальну відповідальність про добровільну відмову знаходить тільки при незакінченому злочині. Саме цим і керувався законодавець, коли розташував цю

---

¹ Кузнецов В. В. Сучасне кримінальне право України : курс лекцій / В. В. Кузнецов, А. В. Савченко, О. Ф. Штанько. – К. : Вид-во «ПАЛИВОДА А. В.», 2006. – С. 132.

норму у Розділі III «Злочин, його види та стадії» Загальної частини КК з нормами про замах на злочин і готування до нього.

Крім того, необхідно враховувати, що всі склади злочинів, що передбачені Особливою частиною КК, сконструйовані для виконавця, але значна кількість злочинів вчиняється за співучасті. Так, за даними МВС України¹ кожний десятий злочин загальнокримінальної спрямованості вчиняється групою осіб (2006 р. — 30133; 2007 р. — 27922 злочинів). Як показало дослідження, підрозділами МВС виявлено організованих груп (ОГ) і злочинних організацій (ЗО) у 2006 р. — 466, у 2007 р. — 420, у 2008 р. — 378 та осіб, які вчинили злочини у складі ОГ і ЗО у 2006 р. — 1754, у 2007 р. — 1628, у 2008 р. — 1457. Все це свідчить про актуальність розгляду проблем кримінально-правового регулювання кримінальної відповідальності співучасників вчинення злочину. Але не завжди всі учасники групового суспільно небезпечного посягання реалізують злочинні наміри, тому законодавець передбачив у КК норму про відмову співучасника від доведення злочину до кінця.

Регулювання питань співучасті у законодавстві про кримінальну відповідальність дозволяє провести чітку межу між спільною злочинною діяльністю і вчиненням антисуспільного діяння однією особою, а також точніше індивідуалізувати відповідальність співучасників залежно від ролі і ступеня участі у вчиненому злочині. Необхідність законодавчого регулювання розглянутого кримінально-правового інституту визначається також тим, що за співучасті у злочині наявні істотні особливості добровільної відмови від доведення посягання до кінця, а також правової оцінки вчиненого. В окремих випадках кваліфікація дій співучасників знаходиться повністю залежить від поведінки інших співучасників. Так, на підставі ч. 1 ст. 31 КК України у разі добровільної відмови від вчинення злочину виконавець (співвиконавець) не підлягає кримінальній відповідальності за наявності умов, передбачених ст. 17 цього Кодексу. У цьому випадку інші співучасники підлягають кримінальній відповідальності за готування до того злочину або за замах на той злочин, від вчинення якого добровільно відмовився виконавець.

Тому правильне вирішення питання про відповідальність за незакінчений злочин або про виключення такої неможливе без з'ясування сутності, природи та умов застосування інституту добровільної відмови від злочину.

---

¹Стан та структура злочинності в Україні (2006–2007 р.р.) [Електронний ресурс] // Режим доступу на : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/53966;jsessionid=F347C04AD2443D4D598279CBCF3AAA90>.

Правове значення добровільної відмови полягає, насамперед, у тому, що вона є підставою для неpritягнення особи, яка вчинила злочин, до кримінальної відповідальності за попередню злочинну діяльність і розглядається нами як засіб кримінально-правового впливу, оскільки основне призначення добровільної відмови від доведення злочину до кінця полягає у попередженні й припиненні злочинів шляхом стимулювання описаної у ст. 17 поведінки¹. Це пов'язано з тим, що під час вчинення злочину можуть виникнути нові обставини й мотиви, що протистоять раніше сформованому наміру на вчинення злочину. Під впливом таких факторів в особи може виникати розуміння про необхідність не тільки змінити, але й зовсім припинити розпочату злочинну діяльність. Подібна видозміна й припинення вчинення злочину може мати місце не тільки мимо волі особи, але також і завдяки її волі. Якщо у першому випадку йдеться про незакінчений злочин, то в другому — про добровільну відмову від доведення до злочину кінця.

Питання про правову природу названих норм у науці кримінального права є дискусійним. Так, більшість дослідників виходить із того, що діяння, від продовження якого особа добровільно відмовилася, не є злочином. Тому добровільну відмову від продовження злочину вони зараховують до обставин, що виключають кримінальну відповідальність². Другі науковці вважають, що така відмова є підставою для звільнення

---

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 4-е вид., перероб. та доп. – К. : Юридична думка, 2007. – С. 64.

² Див., наприклад: Караулов В. Ф. Стадии совершения преступления : учеб. пособ. / В. Ф. Караулов. – М., 1982. – С. 43; Дядько Д. Е. Добровольный отказ от совершения преступления по советскому уголовному праву : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Д. Е. Дядько. – Х., 1974. – С. 7; Кримінальне право України. Загальна частина / За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Київ – Харків : Юрінком Інтер – Право, 2001. – С. 187; Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. / П. С. Матишевський. – К. : А.С.К., 2001. – С. 162; Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна : курс лекцій / За ред. М. Й. Коржанського. – К. : Атіка, 2001. – С. 287–288; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2- ч. / За заг. ред. М. О. Потебенька, В. Г. Гончаренка. – К. : Форум, 2001. – Частина 1. – С. 168; Уголовное право : словарь-справочник / [автор-составитель Т.А. Лесниевски-Костарева]. – М., 2000. – С. 56; Козлов А. П. Учение о стадиях преступления / А. П. Козлов. – С.-Пб., 2002. – С. 308, 350; Неоконченное преступление Н.Ф. Кузнецовой // Курс уголовного права : в 5 т. / под ред. Н. Ф. Кузнецовой и И. М. Тяжковой. – М., 2002. – Т. 1. – С. 378.

від відповідальності¹, треті — що при добровільній відмові особа не підлягає кримінальній відповідальності².

Остання позиція певною мірою знаходить своє відображення у ч. 1 ст. 31 КК, де передбачено, що у разі добровільної відмови від вчинення злочину виконавець (співвиконавець) не підлягає кримінальній відповідальності за наявності умов, передбачених ст. 17 КК України³.

Ю. В. Баулін зазначає, що поняття «особа не підлягає кримінальній відповідальності» охоплює, щонайменше, дві категорії осіб: 1) осіб, які взагалі не вчиняли злочину, наприклад, внаслідок неосудності. Так, ч. 2 ст. 19 КК встановлює правило, згідно з яким не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка на час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого цим Кодексом, перебувала у стані неосудності; 2) осіб, які вчинили злочин, однак підлягають безумовному звільненню від кримінальної відповідальності (наприклад, при закінченні строку давності)⁴.

З метою уникнення помилок у судовій практиці нам необхідно чітко з'ясувати питання про те, чи виключається кримінальна відповідальність особи при добровільній відмові за діяння, вчинені до моменту такої відмови, чи особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності за ці дії.

В. В. Сверчков висловлює точку зору, згідно з якою добровільна відмова є різновидом саме звільнення від кримінальної відповідальності, але не тому, що відсутній склад злочину. Злочинне діяння, яке особа відмовляється довести до кінця, містить у собі склад незакінченого злочину. Реалізувати кримінальну відповідальність у зв'язку із цим є недоцільним через зміну ставлення до злочину у свідомості й поведінці особи, яка його вчиняє. Якщо ж абстрагуватися від наявності у цьому

---

¹Панько К. А. Добровольный отказ от преступления по советскому уголовному праву : лекция / К. А. Панько. – Воронеж, 1972. – С. 42; Курс российского уголовного права. Общая часть / Под ред. В. Н. Кудрявцева, А. В. Наумова. – М. : Спарк, 2001. – С. 334, 335.

²Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 4-е вид. – К., 2007. – С. 64.

³Кримінальний кодекс України від 5.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

⁴Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія / Ю. В. Баулін. – К. : Атіка, 2004. – С. 89.

випадку складу злочину, неодмінно виникнуть ускладнення в юридичній кваліфікації діяння як готування до злочину чи замаху на злочин¹.

Ю. В. Баулін, підтримуючи цю точку зору, вважає, що до моменту добровільної відмови суб'єкт вчиняє діяння, яке містить склад незакінченого злочину (готування чи замаху), тобто в його діянні є наявною підстава кримінальної відповідальності. Тому добровільна відмова є підставою звільнення особи від кримінальної відповідальності за незакінчений злочин, а не виключення такої відповідальності².

Однак із такою позицією погодитися неможливо з таких причин. Відмова від визнання наявності складу незакінченого злочину в діянні особи, яка добровільно відмовилася від вчинення злочину, на думку В. В. Сверчкова, призведе до проблем кваліфікації у судово-слідчій практиці. Однак ці проблеми є надуманими. Незрозуміло, навіщо добровільну відмову оцінювати з погляду наявності у ньому ознак готування чи замаху? При добровільній відмові немає ознак ні кримінально караного готування, ні замаху. Принципове значення має лише відсутність суспільно небезпечних наслідків (незавершеність діяння з волі особи). Але навіть за необхідності установити стадію, на якій мала місце добровільна відмова, зробити це просто: якщо була підготовка до вчинення злочину, але особа не приступила до виконання дій, безпосередньо спрямованих на злочинний результат, то це стадія підготовчих дій; якщо ж особа почала виконання цих дій, то злочинна діяльність перейшла до другої стадії — виконання складу конкретного злочину, передбаченого КК України. Питання про те, чи потрібно покладати на особу кримінальну відповідальність за готування до середньої тяжкості, тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо вона відмовилася від його вчинення лише на стадії замаху, припускає негативну відповідь. Готування є незакінченим, перерваним із незалежних від особи причин діянням. У цьому випадку воно не переривається свідомо, і діяння цілком припиняється до настання суспільно небезпечних наслідків на другій стадії.

Якою є межа між наявністю і відсутністю складу злочину при закінченому замаху і добровільній відмові від злочину?

---

¹Сверчков В. В. Место добровольного отказа от преступления в системе уголовного законодательства / В. В. Сверчков // Уголовное право. — 2001. — № 2. — С. 28–31.

²Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія / Ю. В. Баулін. — К. : Атіка, 2004. — С. 95.

Сам поділ замаху на закінчений і незакінчений неодноразово критикувався. Межа ця є дуже чіткою: будь-який замах, перерваний з незалежних від особи причин, є діяння, в якому є склад незакінченого злочину. Якщо ж діяння не переривається й особа до настання наслідків їх запобігає — це добровільна відмова, у цьому діянні немає складу злочину.

У зв'язку із цим виникає питання щодо підстави притягнення до кримінальної відповідальності, якщо в ході судового розгляду з'ясується, що особа добровільно, але не остаточно відмовилася від доведення злочину до кінця, або, якщо організатор добровільно та остаточно відмовився від злочину, а так само, якщо підбурювачу не вдалося запобігти вчиненню злочину виконавцем?

Що стосується першого випадку, кваліфікація вчиненого залежить від того, з якої причини діяння не було вчинено і на якій стадії припинено суб'єктом. За наявності ознак готування чи замаху відповідальність настає на підставі норм про ті злочини, що планувалися, з посиланням відповідно на ст. 14 або ст. 15 КК України. У деяких випадках суб'єкт переносить вчинення злочину на більш слушний момент, думаючи, що більш раннє його вчинення ускладнюється через очевидців, протидії з боку потерпілого, тобто існують усі підстави вважати наявність обставин, що перешкоджають доведенню злочину до кінця. Оскільки про добровільну відмову можна стверджувати лише тоді, коли особа усвідомлює можливість безперешкодного доведення злочину до кінця, відмова не може визнаватися добровільною й остаточною. Отже, кримінальна відповідальність настає на загальних підставах за незакінчений злочин (готування до злочину або замах на нього). Вчені-юристи обговорюють питання про те, чи є можливою добровільна відмова у разі так званого закінченого замаху. Останнє має місце у тому разі, якщо особа виконала всі дії, які вважала необхідними для доведення злочину до кінця, але злочин не було закінчено з причин, які не залежали від її волі. Така позиція вписується в суб'єктивну теорію стадій вчинення злочину.

Відповідно до об'єктивної теорії закінчений замах має місце тоді, коли особа виконала всі дії, які необхідні для доведення злочину до кінця, але злочин не було закінчено з причин, які не залежали від її волі. Прихильники поділу замаху на види (закінчений і незакінчений) вважають, що добровільна відмова від злочину є можливою тільки тоді, коли особа ще не виконала всіх тих дій, які вона вважала необхідними для доведення злочину до кінця. Інакше кажучи, добровільна відмова при закінченому замаху є неможливою. Деякі юристи вважають, що добро-

вільна відмова є можливою на цій стадії, але порівняно поодинокими є випадки, коли винний ще зберігає контроль над подальшим ходом подій (зокрема над розвитком причинного зв'язку у злочинах з матеріальним складом)¹. Якщо контроль відсутній, а особа не може більше нічого вдіяти для запобігання злочину, активні позитивні дії винного слід розглядати за наявності обставин, зазначених у законі, як дійове каяття².

Очевидно, розуміючи труднощі правозастосовчих органів, Пленум Верховного Суду України у відповідних постановках неодноразово намагався розв'язати цю проблему. Так, наприклад, у абз. 1 п. 14 Постанови «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи» Пленум Верховного Суду України зазначив, що «судам слід розмежовувати готування до зґвалтування чи насильницького задоволення статевої пристрасті у неприродний спосіб або замах на ці злочини від добровільної відмови від доведення їх до кінця, що відповідно до ст. 17 КК виключає відповідальність за готування до цих злочинів або замах на них». У деяких постановках Пленум Верховного Суду України обмежується лише відтворенням норм КК без їх тлумачення. Так, ПВСУ в абз. 1 п. 4 Постанови від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» вказав, що «особа, яка добровільно відмовилась від убивства потерпілого або заподіяння шкоди його здоров'ю, підлягає кримінальній відповідальності лише за умови, що фактично вчинене нею діяння містить склад іншого злочину. У цьому разі інші співучасники злочину відповідно до ч. 1 ст. 31 КК несуть відповідальність за готування до того злочину або замах на той злочин, від вчинення якого добровільно відмовився виконавець».

Отже, Пленум Верховного Суду України у розв'язанні проблем, які дискутуються у наукових колах, спирається виключно на положення законодавства про кримінальну відповідальність.

Стаття 31 КК України передбачає окремо добровільну відмову виконавця (співвиконавців), організатора, підбурювача та пособника, а також межі відповідальності виконавця при добровільній відмові будь-якого із співучасників. Особливість добровільної відмови співучасників порівняно з такою відмовою однієї особи при незакінченому злочині

¹ Научно-практический комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / [А. Л. Агафонов, Б. Х. Балкаров, Ю. А. Гладышев и др.]; под ред. П. Н. Панченко. – Нижний Новгород : Номос, 1996. – Т. 1 – 624 с.

² Панько К. А. Добровольный отказ от преступления по советскому уголовному праву / К. А. Панько; науч. ред. В. В. Труфанов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1975. – С. 65.

пояснюється тим, що єдиний для них вчинюється умисною спільною участю декількох суб'єктів цього злочину.

Спільна участь кожного із співучасників перебуває у причинному, чи, на думку Н. М. Ярмиш, обумовлюючому зв'язку¹ та винному зв'язку із злочином, що вчинюється виконавцем (співвиконавцями). Це обумовлює таку особливість добровільної відмови співучасника, за якої він зобов'язаний або сам, або за допомогою інших осіб, в тому числі органів державної влади, відвернути вчинення злочину виконавцем і тим самим перервати свій зв'язок із цим злочином. При цьому ст. 31 КК по-різному характеризує добровільну відмову окремих співучасників.

Добровільна відмова окремого співучасника має кримінально-правове значення, перш за все, для нього самого як підстава, що звільняє його від кримінальної відповідальності за готування до злочину чи замах на нього. Іншими словами, кримінально-правові наслідки добровільної відмови кожного співучасника мають індивідуальний характер. Це означає, що добровільна відмова виконавця не є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності інших співучасників — співвиконавця, організатора, підбурювача та пособника. Відповідно до ч. 1 ст. 31, при добровільній відмові виконавця (співвиконавців) інші співучасники підлягають кримінальній відповідальності за готування до такого злочину або замах на той злочин, від вчинення якого добровільно відмовився виконавець².

Питання кваліфікації дій співучасників злочину у разі, якщо злочин було добровільно залишено одним із них, що зробило доведення злочину до кінця неможливим, неоднозначно вирішувалося на практиці та викликає багато дискусій у науковій літературі. Слід зазначити, що більшість дослідників, зокрема А. В. Наумов³, П. Ф. Тельнов⁴, М. І. Бажанов⁵ та ін., вважали, що у зазначених випадках фактично вчинене учасниками належить кваліфікувати як готування до злочину. Водночас Ф. Г. Бурчак

---

¹Ярмыш Н. Н. Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве. Философско-правовой анализ / Н. Н. Ярмыш. – Х. : Право, 2003. – С. 36–103.

²Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія / Ю. В. Баулін. – К. : Атіка, 2004. – С. 108.

³Наумов А. В. Уголовное право. Общ. часть : курс лекций / А. В. Наумов. – 2-е изд. – М. : БЕК, 1999. – С. 325.

⁴Тельнов П. Ф. Ответственность за соучастие в преступлении / П. Ф. Тельнов. – М. : Юрид. лит., 1974. – 208 с.

⁵Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. для студентів вищ. чавч. закл. освіти / За заг. ред. М. І. Бажанова. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 213.

пропонував визначати такі випадки як замах на співучасть у злочині¹, а П. І. Гришаєв та Г. А. Кригер² — як готування до співучасті чи замах на співучасть у злочині.

На думку М. І. Бажанова, при вирішенні питань відповідальності співучасників при добровільній відмові необхідно застосовувати такі положення:

1) добровільна відмова виконавця розглядається за правилами ст. 17 КК і не має особливостей порівняно з добровільною відмовою особи, яка діє індивідуально;

2) інші співучасники при добровільній відмові виконавця несуть відповідальність за готування до злочину або замах на злочин, залежно від того, на якій із цих стадій добровільно відмовився від доведення злочину до кінця виконавець (ч. 1 ст. 31 КК). На практиці мав місце такий випадок. Троє співучасників домовилися вчинити підпал будівлі з помсти до його власника. Підбурювач умовив виконавця вчинити цей підпал, а пособник приготував і дав виконавцю бензин та інші предмети, необхідні для підпалу. Виконавець, з'явившись на місце злочину, пристосував все необхідне для підпалу, навіть запалив полум'я, але, усвідомлюючи повну можливість вчинити задумане, підпалювати будівлю не став, полум'я загасив, тому що злякався відповідальності. У цій ситуації виконавець відповідно до ст. 17 КК України відповідальності не несе, а підбурювач і пособник від відповідальності не звільняються. Вони винні в замаху на підпал, тому що дії виконавця були доведені до цієї стадії. Кваліфікація дій цих співучасників настає за ч. 1 ст. 15 і ч. 2 ст. 194 КК України;

3) питання про добровільну відмову співвиконавця вирішується за правилами, передбаченими ч. 1 ст. 31 КК, яка відсилає в таких випадках до ст. 17 КК України. Це означає, що добровільна відмова співвиконавця може виявлятися в дії (бездіяльності), внаслідок якої запобігається завершення злочину іншими співвиконавцями: а) передусім, така відмова можлива на стадії готування до злочину і незакінченого замаху. Вона може бути виражена в активних діях співвиконавця — вмовив інших виконавців не вчиняти злочин, повідомив міліцію і завдяки цьому співучасники були затримані, попередив жертву і вона змогла сховатися тощо. Але добровільна відмова тут можлива і шляхом бездіяльності, коли

¹Бурчак Ф. Г. Учение о соучастии по советскому уголовному праву / Ф. Г. Бурчак. — К. : Наук. думка, 1969. — С. 131.

²Гришаев П. И. Соучастие по советскому уголовному праву / П. И. Гришаев, Г. А. Кригер. — М. : Госюриздат, 1959. — С. 150.

співвиконавець, добровільно відмовившись від продовження злочину, переконаний, що внаслідок його бездіяльності інші виконавці не зможуть довести злочин до кінця. Наприклад, співвиконавець, у якого були відмички чи знаряддя злому, боячись відповідальності, не йде на місце вчинення злочину, тому інші виконавці не можуть вчинити крадіжки; або, з'явившись на місце вчинення крадіжки, виконавець відмовляється відключити сигналізацію, тому інші виконавці вчинити злочин не можуть. Якщо ж виконавці вчинять злочин в який-небудь інший спосіб, то виконавець, який добровільно відмовився, все одно відповідальності не несе, тому що відсутні як причинний, так і винний зв'язок із вчиненим іншими виконавцями злочином. При добровільній відмові одного із співвиконавців інші співвиконавці несуть відповідальність за готування чи замах на злочин залежно від стадії, на якій мала місце добровільна відмова; б) можлива добровільна відмова співвиконавця і при закінченому замаху, коли він сам або за допомогою інших запобігає настанню наслідку злочину. У практиці мав місце випадок, коли два виконавці, вирішивши вбити з помсти потерпілого, зіштовхнули його з моста в річку і втекли з місця події. Один з них, почувши, що жертва просить про допомогу, повернувся і, витягнувши потерпілого з води, врятував йому життя. Цей співвиконавець запобіг смерті жертви, активно втрутився у розвиток причинного зв'язку, внаслідок чого не настала смерть. У цьому випадку у нього є добровільна відмова, і відповідальності за замах на вбивство цей співвиконавець не підлягає. Інший же співвиконавець буде відповідати за замах на вбивство;

4) організатор, підбурювач і пособник звільняються від кримінальної відповідальності у зв'язку з наявністю добровільної відмови лише тоді, коли вони своїми діями (як правило, активними) попередять вчинення злочину виконавцем (наприклад, обеззброять його, попередять потерпілого, передадуть виконавця в органи влади тощо). Крім того, добровільна відмова співучасників має місце і тоді, коли вони своєчасно повідомлять відповідні органи державної влади (міліції, СБУ, прокуратури та ін.) про те, що готується або вчиняється злочин. Причому у цьому разі добровільна відмова не виключається й тоді, коли органам влади чомусь не вдалося запобігти злочину. Відмова пособника може виразитися й у пасивних діях. Наприклад, він не надав знаряддя чи засоби вчинення злочину, не усунув перешкоди до вчинення злочину (не відключив сигналізацію), внаслідок чого злочин виконавцем не було вчинено (ч. 2 ст. 31 КК України). У разі добровільної відмови кого-небудь із співучасників виконавець та інші співучасники несуть

відповідальність за готування чи замах на злочин залежно від того, на якій стадії їхню діяльність було припинено (ч. 3 ст. 31 КК України);

5) якщо ж співучасник намагався запобігти злочину, який він повинен був вчинити, але це йому не вдалося (виконавець все-таки довів злочин до кінця), то такі дії співучасника розглядаються як дійове каєття й оцінюються як обставина, що пом'якшує покарання¹.

Вчиняючи злочин за співучасті, співучасники усвідомлено й цілеспрямовано поєднують свої зусилля для досягнення загального для всіх наслідку. Саме така спільна умисна діяльність, спрямована на вчинення злочинного посягання, визнається співучастю. Разом із тим, непоодинокими є випадки, коли суб'єкт певним чином сприяє вчиненню злочинного діяння чи прихованню його слідів, однак його дії завдяки відсутності обов'язкової об'єктивної чи суб'єктивної ознаки співучастю не визнаються. Така діяльність називається причетністю до злочину, що має якісно інші правові наслідки порівняно зі співучастю. Розглянемо їх у наступному питанні дослідження.

3.4. Кримінальна відповідальність за причетність до злочину

Проблеми причетності до злочину набувають особливої актуальності через те, що діяння, які належать до зазначеного інституту, мають розглядатися як такі, що сприяють настанню суспільно небезпечних наслідків, або уникненню винними у вчиненні злочину кримінальної відповідальності. У цих осіб створюється відчуття безкарності та всездозволеності, що, у свою чергу, може призвести до вчинення ними повторних злочинів². Тому видається за доцільне з'ясувати, що таке причетність до злочину, адже у чинному Кримінальному кодексі України не наводиться визначення цього поняття.

За формулюванням великого тлумачного словника сучасної української мови, причетність означає відношення до якоїсь справи або до когось³. Із точки зору кримінального права, причетність до злочину — це діяльність особи, що не є співучастю, і полягає у сприянні вчиненню

---

¹Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студ. вищ. чавч. закл. освіти / За заг. ред. М. І. Бажанова. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 214–216.

²Дрьомов С. Причетність до злочину: кримінально-правовий аспект / С. Дрьомов // Юридичний радник. – 2006. – № 2 (10) квітень.

³Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., доп. та CD) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел.]. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. – С. 1140.

злочинного посягання або прихованню його слідів. Причетність до злочину існує тоді, коли особа залучається до співучасті у злочині вже після вчинення злочину, тобто виконання його об'єктивної сторони.

Причетність характеризується тим, що в діях особи, яка залучається до співучасті у злочині після його вчинення, немає причинного зв'язку між умислом і діями основних співучасників і особи, яка залучається до співучасті в злочині після його вчинення. Тобто така особа при виконанні умислу на вчинення групового злочину до складу співучасників не входила.

У сучасному кримінальному праві виокремлюється три види причетності: потурання, приховування й недонесення.

Потуранням визнається несумлінне ставлення особи до своїх обов'язків, що виражається в невиконанні нею дій, спрямованих на припинення вчиненого злочину. О. М. Лемешко визначає причетність до злочину як злочинне діяння, що обумовлене наявністю вчинюваного або вчиненого злочину інших осіб (попереднього злочину). З огляду на це, потурання злочину — це самостійний різновид причетності до злочину, що вчиняється спеціально зобов'язаним суб'єктом, який не виконав правового обов'язку припинення попереднього злочину, що вчиняється¹.

Цей вид причетності характеризується відсутністю спільності, як об'єктивної ознаки співучасті, а також суб'єктивної ознаки — спрямованості на досягнення загального злочинного наслідку. Наприклад, спостерігаючи за тим, як у кімнаті для затриманих один із них б'є іншого, співробітник міліції не вживає ніяких заходів для припинення цього злочину. У такому випадку службова особа хоча й усвідомлює, що відбувається злочин, однак не бере в ньому участі, завдяки чому співучасть тут відсутня і вчинене визнається потуранням.

Слід зазначити, що потуранням може бути лише умисне перешкоджання злочинній діяльності інших осіб. Мотивами бездіяльності можуть бути небажання перешкоджати здійсненню посягання, страх за свою безпеку тощо. Зазначений вид причетності завдяки відсутності ознаки спільності не утворює співучасті, на підставі чого зазначена особа не підлягає відповідальності як співучасник. Разом з тим, кримінальна відповідальність за потурання передбачається окремими статтями Особливої частини Кримінального кодексу як самостійний злочин.

¹Лемешко О. М. Кримінально-правова оцінка потурання вчиненню злочину : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. М. Лемешко. – Х., 2001. – 20 с.

Наприклад, ст. 364 КК України — зловживання владою або службовим становищем, тобто умисне, з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб, використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно заподіяло істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб. Можлива і відповідальність за ст. 256 КК (заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності шляхом надання приміщень, сховищ, транспортних засобів, інформації, документів, технічних пристроїв, грошей, цінних паперів, а також заздалегідь не обіцяне здійснення інших дій щодо створення умов, які сприяють їх злочинній діяльності), а також за ст. 426 КК (умисне неприпинення злочину, що вчиняється підлеглим, або nepорушення військовою службовою особою, яка є органом дізнання, кримінальної справи щодо підлеглого, який вчинив злочин, а також інше умисне невиконання військовою службовою особою дій, які вона за своїми службовими обов'язками повинна була виконати, якщо це завдало істотної шкоди).

Отже, потурання злочину — умисна бездіяльність спеціально зобов'язаної особи (похідний злочин), яка не припиняє вчинення злочину (попередній злочин) іншою особою (особами)¹.

До потурання зобов'язаних приватних осіб слід віднести й деякі із суспільно небезпечних діянь, що підпадають під дію норми про залишення в небезпеці (ст. 135 КК України), тобто завідоме залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану, якщо той, хто залишив без допомоги, зобов'язаний був піклуватися про цю особу і мав змогу надати їй допомогу, а також у разі, коли він сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан. До такого висновку можна дійти, з огляду на те, що в нормі про залишення в небезпеці [як, утім, і в нормі про ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 136 КК України) при можливості надати таку допомогу або повідомлення про такий стан особи належним установам чи особам) не конкретизовані джерела небезпеки (отже, ними можуть бути і злочинні посягання)].

¹Лемешко О. М. Кримінально-правова оцінка потурання вчиненню злочину : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О. М. Лемешко. — Х., 2001. — 20 с.

У ч. 1 ст. 1187 ЦК джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогнєнебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб.

Виходячи з розуміння джерела підвищеної небезпеки як діяльності, групову злочинну діяльність, особливо її організовані форми, можна зарахувати до джерел небезпеки, оскільки організована злочинність у її новому вигляді досягла настільки грандіозних масштабів, що загрожує не тільки окремим громадянам, але й національній безпеці України в цілому.

Оскільки головне призначення норм про залишення в небезпеці (ст. 135 КК України) та про ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 136 КК України) полягає в тому, щоб убезпечити життя людини, звідки б не виходила небезпека, то ці норми цілком відповідатимуть своєму призначенню, якщо їх дія буде поширюватися й на випадки неперешкоджання загрозливим для життя людини злочинним посяганням. На підставі норми про залишення в небезпеці (як і норми про ненадання допомоги) особи, які потурають злочину, можуть відповідати за протидію посяганням на життя чи злочини, пов'язані з посяганнями на життя: вбивствам (ст. 115 КК), посяганням на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК) тощо.

У КК України склад залишення в небезпеці описаний як свідоме залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану, якщо той, хто залишив без допомоги, зобов'язаний був піклуватися про цю особу і мав змогу надати їй допомогу, а також у разі, коли він сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан.

Таким чином, для настання відповідальності за потурання посяганням на життя людини відповідно до ст. 135 КК необхідна наявність такої сукупності умов: 1) особа, яка перебуває в небезпечному для життя стані, внаслідок злочинного посягання, має бути позбавлена можливості самостійного вжиття заходів до самозбереження; 2) винна особа повинна була мати можливість протидіяти посяганням на життя; 3) винна особа була зобов'язана піклуватися про потерпілого (за договором, виходячи

з обов'язків по службі чи роботі, внаслідок інших правових обов'язків) або сама поставила потерпілого в небезпеку злочинного на його життя посягання.

Відповідальність за потурання, допущене приватними особами, може наступити за нормами КК України за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, за можливості надати таку допомогу або неповідомлення про такий стан особи належним установам чи особам.

Відповідальність за потурання за ст. 136 КК настає за таких умов: 1) не вжиті необхідні заходи протидії злочину були у цій конкретній ситуації єдиним засобом надання допомоги потерпілому, який знаходиться в небезпечному для життя стані, внаслідок злочинного посягання; 2) ці заходи були необхідними і такими, що не терплять зволікань; 3) ці заходів могло бути вжито винними без серйозної небезпеки для себе чи інших осіб.

Дії, спрямовані на перешкоджання злочину, за невиконання яких настає відповідальність за нормами про ненадання допомоги і залишення в небезпеці, повинні бути здійснені в межах необхідної оборони. Разом з тим, як уявляється, оскільки мова йде про протидію посяганням на найцінніше людське благо — на життя, у цих випадках найрішучіші дії проти злочинця (аж до заподіяння йому смерті) повинні, як правило, визнаватися такими, що вчинені у стані необхідної оборони.

Момент закінчення потурання зазвичай пов'язується з установленням самого факту перешкоджання з боку службової, приватної чи спеціально зобов'язаної приватної особи щодо підготовки, вчинення чи приховання злочину. Однак в деяких випадках цей момент відсувається на більш пізню стадію, коли, наприклад, настають певні наслідки. В останніх випадках для складу злочину потрібно встановити наявність причинного зв'язку між фактом перешкоджання злочину й передбаченими законом суспільно небезпечними наслідками.

Із суб'єктивного боку потурання, як правило, відбувається з прямим умислом. Разом з тим, коли для наявності складу злочину вимагаються певні суспільно небезпечні наслідки, вина при потуранні може виступати й у так званій «подвійній» формі. Мета при потуранні, зазвичай, не має чіткого вираження і не є обов'язковим елементом складу злочину. Як правило, вона виражається в бажанні потурача уникнути дійсних чи уявних неприємностей, ускладнень, небезпеки, можливість чого пов'язується винним із перешкоджанням злочину. В окремих випадках мету може бути включено до складу злочину.

Основою мотивів потурання є спонукання, обумовлені соціальним нігілізмом, що може доповнюватися такими негативними властивостями особи, як егоїзм, кар'єризм, безвілля, безтурботність, зловтіха, користь тощо. Корисливі мотиви і мотиви іншої особистої зацікавленості також можуть бути ознаками складу злочину при потуранні.

Необхідно враховувати, що кримінально каранним є потурання осіб, на яких в установленому порядку покладено обов'язок щодо недопущення вчинення злочинів. Неперешкоджання злочину іншими особами, які не мають такого обов'язку (наприклад, випадковий перехожий не припиняє вчинюваного хуліганства і не сповіщає про це правоохоронні органи), не тягне наслідків кримінально-правового характеру, але може одержати негативну моральну оцінку з боку суспільства.

Приховування — це заздалегідь не обіцяне укриття злочинця, слідів злочину, або предметів, одержаних злочинним шляхом. До приховування злочину належать лише ті дії, які вчиняються злочинцем умисно з метою укриття злочину. Необережні дії також можуть призвести до фактичного знищення слідів злочину, однак їх не варто поєднувати з умисними діями злочинця щодо приховування злочину.

Приховування злочину — це система взаємозалежних елементів, поведінкових актів, спрямованих на підготовку й вчинення дій з приховування злочину. Ці акти поведінки (дії, операції, прийоми) перебувають у певній ієрархії і субординації як частини цілеспрямованої і вольової діяльності. Вид прояву цієї діяльності як один із можливих варіантів поведінки обумовлений факторами зовнішньої і внутрішньої детермінації, об'єктивними умовами середовища й особливостями особи людини, характером об'єкта і предмета злочинного посягання, технічною оснащеністю, наявністю співучасників, попередніми стосунками між злочинцем і жертвою, особливостями місця, часу й обстановки приховування злочину. Необхідність пристосування до вказаних факторів призводить винного до використання особливостей цих факторів, у чому і полягає їх детермінуюча роль. Функціонально ця система актів поведінки обов'язково призводить злочинця до реалізації задуманого з приховування злочину¹.

Приховування може бути конструктивною ознакою деяких суспільно небезпечних діянь, як, наприклад: викрадення, привласнення, вимагання офіційних документів, штампів чи печаток або заволодіння ними

---

¹Даньшин М. В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / М. В. Даньшин. — Х., 2000. — 19 с.

шляхом шахрайства чи зловживання особи своїм службовим становищем, а так само їх умисне знищення, пошкодження чи приховування, а також здійснення таких самих дій щодо приватних документів, що знаходяться на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності, вчинене з корисливих мотивів або в інших особистих інтересах. При цьому під приховуванням офіційних документів, печаток або штампів слід розуміти протиправне приховання або утаювання цих предметів без мети подальшого ними заволодіння¹.

Вчинення вбивства з метою приховування іншого злочину є обставиною, що обтяжує основний склад умисного вбивства. Пленум Верховного Суду України зазначив, що дії винного, який вчинив умисне вбивство з метою приховати злочин іншої особи, додатково кваліфікувати ще й за ст. 396 КК не потрібно. Якщо вбивство з метою приховання злочину, вчиненого іншою особою, було заздалегідь обіцяне, відповідальність настає за п. 9 ч. 2 ст. 115 КК і за пособництво у тому злочині, який приховувався².

Особливість п. 9 ч. 2 ст. 115 КК полягає в тому, що він є окремим проявом особливої юридичної конструкції, в якій передбачене певне поєднання принаймні двох окремих злочинів — умисного вбивства та «іншого злочину» (з метою приховання який або полегшення вчинення якого вчинюється умисне вбивство)³.

М. П. Короленко, аналізуючи питання кваліфікації й класифікації умисних вбивств при обтяжуючих обставинах, зробив такі висновки: 1) за п. 9 ч. 2 ст. 115 КК України та за статтями КК, що передбачають відповідальність за цей злочин, слід кваліфікувати дії, коли винний особисто вчинив злочин чи замах на нього та умисне вбивство з метою його при-

---

¹ Дзюба Ю. П. Кримінальна відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (аналіз складу злочину) : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Ю. П. Дзюба. – Х., 2008. – 20 с.

² Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07 лютого 2003 р. № 2 // Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 1. – С. 37–42.

³ Дідківська Н. А. Кримінальна відповідальність за умисне вбивство з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Н. А. Дідківська ; Акад. адвокатури України. – К., 2005. – 19 с.

ховання. Для застосування п. 9 ч. 2 ст. 115 КК України не має значення, чи був винний виконавцем або співучасником іншого злочину. Умисне вбивство, вчинене з метою приховати вчинений злочин або полегшити його вчинення, може бути вчинене як однією особою, так і за попередньою змовою групою осіб. У тому разі, якщо після вбивства з метою полегшення вчинення іншого злочину винний не встигає вчинити цей інший злочин, відповідальність настає за вбивство при кваліфікуючих обставинах і за підготовку до іншого злочину¹.

Сукупність тих чи інших об'єктивних (зовнішніх) і суб'єктивних (внутрішніх) факторів реально існуючої дійсності, що склалися на певному етапі злочинної діяльності, призведуть до приховування злочину. Суб'єктом такого приховування може бути як особа, що вчинила злочин і прагне unikнути покарання, так і інша особа, яка не бере участі у злочині, але під впливом низки цих же факторів уже зацікавлена в його приховуванні.

Динамічність системи приховування пов'язана з тим, що вона є гнучкою моделлю. Її фактори, що спонукають до приховування злочину і впливають на можливість та повноту приховування, є індивідуальною особливістю одного, певного злочину, виражені в конкретному способі приховування².

М. В. Даньшин пропонує визначати «приховування злочину» як діяльність (елемент злочинної діяльності), що являє собою динамічну систему об'єктивних і суб'єктивних факторів дійсності, що сформувалися до, в момент або після вчинення злочину, реалізація якої спрямована на сліди злочину (матеріальні та ідеальні) і злочинця та їх носіїв, з метою перешкоджання розслідуванню³.

---

¹Короленко М. П. Кваліфікація і класифікація умисних вбивств при обтяжуючих обставинах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / М. П. Короленко ; НАН України. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2002. – 20 с.

²Даньшин М. В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / М. В. Даньшин. – Х., 2000. – 19 с.

³Даньшин М. В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / М. В. Даньшин. – Х., 2000. – 19 с.

З точки зору кримінального процесу це визначення відповідає вимогам практичної діяльності з розкриття, розслідування злочинів, що приховуються, однак не розкриває специфічних особливостей кримінально-правового приховування злочинів.

Розкриття всіх злочинів є однією з найважливіших умов успішної протидії злочинності, головним змістом принципу невідворотності покарання. Приховання ж злочинів є суспільно небезпечною дією, що завдає серйозної шкоди системі боротьби зі злочинністю, нормальній діяльності органів правосуддя.

Стаття 20 КК УРСР 1960 року передбачала норму, відповідно до якої заздалегідь не обіцяне переховування злочинця, а так само знарядь і засобів вчинення злочину, слідів злочину або предметів, добутих злочинним шляхом, тягне відповідальність лише у випадках, спеціально передбачених ст. 186 Кодексу¹.

Майже такий же вигляд вона зберегла у ч. 6 ст. 27 КК України. Згідно із зазначеною нормою не є співучастю не обіцяне заздалегідь переховування злочинця, знарядь і засобів вчинення злочину, слідів злочину чи предметів, здобутих злочинним шляхом, або придбання чи збут таких предметів. Особи, які вчинили ці діяння, підлягають кримінальній відповідальності лише у випадках, передбачених ст.ст. 198 та 396 Кодексу².

У зазначеному випадку відсутня часова ознака співучасті, тому що злочин уже вчинено. Із цієї причини дії, що утворюють приховування, не повинні бути заздалегідь обіцяними. Це, наприклад, випадок, коли вбивця в закривавленому одязі після вчинення злочину прийшов до свого знайомого і, розповівши про те, що трапилося, попросив дати йому інший одяг, а закривавлений спалити, що знайомий і вчинив. Отже, в наявності заздалегідь не обіцяне приховування як злочинця, так і слідів злочину. Такий приховувач несе відповідальність за ст. 396 КК України. Ця стаття встановлює відповідальність за заздалегідь не обіцяне приховування лише тяжких або особливо тяжких злочинів. Приховування злочинів середньої або невеликої тяжкості кримінальній відповідальності не підлягає. Причому в силу ч. 2 ст. 396 КК не підлягають кримінальній відповідальності за приховування тяжких і особливо тяжких злочинів члени сім'ї особи, яка вчинила злочин, а також її близькі родичі, коло яких визначається законом. Відповідно до п. 11 ст. 32 КПК ними вва-

¹Кримінальний кодекс України : затверджений Законом від 28.12.60 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – Ст. 14.

²Кримінальний кодекс України від 5.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

жаються батьки, дружина, чоловік, діти, рідні брати і сестри, дід, баба, внуки.

В іншому випадку, якщо особа попередньо обіцяє винному сховати його чи сліди злочину, вона визнається інтелектуальним пособником вчиненого посягання і несе відповідальність як співучасник злочину.

Кримінальна відповідальність за приховування злочинів настає у випадках, спеціально передбачених законом про кримінальну відповідальність: заздалегідь не обіцяне придбання або отримання, зберігання чи збут майна, завідомо одержаного злочинним шляхом за відсутності ознак легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 198 КК України), і заздалегідь не обіцяне приховування тяжкого чи особливо тяжкого злочину (ст. 396 КК України).

Об'єкт причетності до злочину має начебто подвійну структуру: з одного боку, це суспільні відносини у сфері запобігання, припинення чи викриття конкретних злочинів; з іншого — суспільні відносини у сфері запобігання злочинам певного роду, тобто аналогічних тим, стосовно яких мав місце факт незапобігання, неприпинення чи невикриття.

Одним із завдань покарання за кримінальним правом України є спеціальна превенція, що полягає в тому, щоб не допустити вчинення засудженою особою (завдяки антигромадській спрямованості його особистості, що вже проявилася у першому злочині) нових злочинів. Тому, якщо причетна особа укриває злочин чи потурає йому, вона створює певну загрозу вчинення злочинцем нових злочинів. Саме тому кримінальний кодекс приховування зараховує до злочинів проти правосуддя.

Об'єктивна сторона приховування завжди виражається в активних діях, що полягають у прихованні злочинця, знарядь і засобів вчинення злочину, слідів злочину або предметів, одержаних злочинним шляхом. Ці дії спрямовані на те, щоб ускладнити або навіть унеможливити розкриття злочину, затримання особи, яка вчинила злочин, та її викриття¹. Не можна погодитися з твердженням окремих авторів про те, що приховування може виражатися як в активних діях, так і в бездіяльності². Бездіяльність причетної особи не може призвести до реального ви-

---

¹Кримінальне право України. Особлива частина : підруч. для студентів юрид. вузів і фак-тів. / [Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, С. Я. Лихова та ін.] ; за ред. П. С. Матишевського. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – С. 618.

²Ковалев М. И. Уголовная ответственность за укрывательство преступлений по советскому уголовному праву : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; исправительно-трудовое право» / М. И. Ковалев. – М., 1952. – С. 9–11.

конання об'єктивних ознак приховування; вона може утворити тільки склад недонесення чи потурання¹.

Приховання злочинця може полягати, наприклад, у наданні йому притулку, у зміні його зовнішнього вигляду, у забезпеченні його підробленими документами тощо. Під прихованням знарядь і засобів вчинення злочину слід розуміти, наприклад, розміщення зазначених предметів у схованках, зміну їхнього зовнішнього вигляду або знищення. Приховання слідів злочину — це, як правило, зміна чи знищення первісного вигляду обстановки місця вчинення злочину, знищення залишених злочинцем предметів, відбитків взуття, відбитків пальців, вправлення вм'ятин на автомашині, замивання плям крові на одязі тощо.

Приховання може бути вчинене шляхом як фізичних, так і інтелектуальних дій, хоча деякі автори вважають, що приховання може відбуватися тільки шляхом фізичних дій². Прикладами вчинення приховання шляхом інтелектуальних дій можуть бути випадки самообмови чи інших неправдивих повідомлень з метою навести органи правосуддя на помилковий слід і не дати можливості справжньому злочинцю сховатися, випадки надання порад злочинцю про те, де і як «безпечніше» укритися, сховати знаряддя і засоби вчинення злочину, сліди злочину або предмети, одержані злочинним шляхом.

Разом з тим, слід мати на увазі, що прихованням визнається не будь-яке фізичне чи інтелектуальне сприяння злочинцю, а тільки таке, що дійсно ускладнює викриття злочину. Незначна допомога злочинцю, що не мала на меті посприяти прихованню вчиненого ним злочину, і фактично така, що не зробила таке сприяння, складу приховування не утворює.

Відповідальність за заздалегідь не обіцяне придбання або отримання, зберігання чи збут майна, свідомо одержаного злочинним шляхом, передбачена у ст. 198 КК України.

Приховання предметів, одержаних злочинним шляхом, може виражатися зокрема, у наданні приховувачем місця у своїй квартирі для збереження викраденого майна, у наданні злочинцю допомоги у транспортуванні цього майна в місце укриття та в інших подібних діях.

---

¹Курс советского уголовного права : в 6 т. Часть особенная / Г. А. Кригер, А. А. Пионтковский, П. С. Ромашкин. — М. : Наука, 1971. — Т. 5. — С. 175–176.

²Див.: Бушуев И. А. Ответственность за укрывательство преступлений и недоносительство / И. А. Бушуев. — М. : Юрид. лит., 1965. — С. 62; Баймурзин Г. Ответственность за прикосновенность к преступлению / Г. Баймурзин ; отв. ред. У. Джекебаев. — Алма-Ата : Наука КазССР, 1968. — С. 104.

Не можуть розглядатися як приховування дії, спрямовані на безоплатне користування «плодами» злочину, оскільки об'єктивне приховання предметів, одержаних злочинним шляхом, не обумовлено при цьому спеціальною метою — укрити злочин. В окремих випадках при відповідній поінформованості осіб, які користуються «плодами» злочину, могла б наступити відповідальність за недонесення, але така відповідальність у чинному КК відсутня.

Існують певні складності при розмежуванні приховування, що виражається в укритті предметів, одержаних злочинним шляхом, від придбання, отримання чи збуту майна, одержаного злочинним шляхом. У юридичній літературі є поширеною думка, відповідно до якої придбання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом, розглядається як спеціальний вид приховування¹. Однак ці діяння мають істотні розбіжності. Головне з них полягає в різному характері відношення винного до предметів злочину: якщо при приховуванні ці предмети ховаються (ховаються у схованках, знищуються, піддаються видозміні тощо), то при придбанні і збуті майна, свідомо одержаного злочинним шляхом за відсутності ознак легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, вони реалізуються (споживаються, обмінюються, продаються тощо).

Придбання майна, свідомо одержаного злочинним шляхом, — оплатне (купівля) чи інше компенсаційне (відплатне — обмін, прийняття в рахунок погашення боргу тощо) одержання такого майна. Отримання майна, свідомо одержаного злочинним шляхом, передбачає безоплатне одержання такого майна (наприклад, як подарунок, спадок). Збут майна, завідомо одержаного злочинним шляхом, — це оплатне чи безоплатне відчуження майна іншій особі (продаж, дарування, обмін тощо). Зберігання майна, свідомо одержаного злочинним шляхом, — більш-менш тривале володіння майном, у процесі якого винний зберігає контроль над ним. Воно може знаходитися при ньому, в його оселі, транспортно-му засобі чи у будь-якому іншому відомому винному місці².

Маючи на увазі можливість вчинення приховування шляхом інтелектуальних дій, слід чітко відмежовувати цей злочин від таких суміжних з ним складів, як, наприклад, завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину (ст. 383 КК), завідомо неправдиве показання (ст.

---

¹Трайнин А. Н. Учение о соучастии / А. Н. Трайнин. — М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1941. — С. 171.

²Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / За ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. — К. : Юрид. думка, 2004. — С. 182–183.

384 КК), відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків (ст. 385 КК), перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку (ст. 386 КК), розголошення даних досудового слідства або дізнання (ст. 387 КК).

Якщо метою приховування є укриття злочину, то метою зазначених злочинів можуть бути й інші бажані результати. У тому ж разі, якщо мета збігається, вчинення злочинів, передбачених ст.ст. 383–387 КК України, слід розглядати лише як засіб вчинення приховування. У цих випадках кваліфікація має відбуватися за сукупністю статей, що передбачають відповідальність за приховування й інший відповідний злочин проти правосуддя (ідеальна сукупність).

Важливо підкреслити, що приховування кваліфікується за сукупністю з іншими злочинами, якщо воно додатково охоплюється ознаками якого-небудь іншого злочину (крім потурання), наприклад, якщо приховування пов'язане з незаконним носінням чи зберіганням зброї або вчинено службовою особою. В останньому випадку приховування (такому, як і придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом) завжди кваліфікується за сукупністю зі зловживанням владою або службовим становищем.

Так, заздалегідь не обіцяне придбання, отримання, збут та зберігання майна, завідомо одержаного злочинним шляхом, вчинене службовою особою з використанням свого службового становища (за умови завдання істотної шкоди або тяжких наслідків), потребує кваліфікації за сукупністю злочинів — за ст. 198 і відповідною частиною ст. 364 КК України¹.

Приховування є закінченим з моменту вчинення будь-яких дій із приховання злочинця, знарядь чи засобів вчинення злочину, слідів злочину. При цьому склад приховування визнається закінченим незалежно від того, чи була винним фактично досягнута мета приховування. Було б неправильним момент закінчення цього злочину пов'язувати із дійсним досягненням зазначеної мети.

Із суб'єктивної сторони приховування характеризується виною у вигляді прямого умислу. До змісту умислу приховувача входить, насамперед, усвідомлення суспільно небезпечного характеру своїх дій. Таке усвідомлення ґрунтується в такому випадку, з одного боку, на усвідомленні характеру злочину, що укривається, і, з іншого — на усвідомленні

---

¹Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / За ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – К. : Юрид. думка, 2004. – С. 182–183.

того, що внаслідок дій винного злочин, що укривається, може виявитися нерозкритим. Досягнення зазначеного наслідку становить мету діяльності винного. З огляду на це не можна погодитися з думкою тих авторів, які допускають можливість вчинення приховування з непрямым умислом¹.

Велике значення у розумінні умислу приховувача має усвідомлення ним характеру вчиненого виконавцем злочину, тому що приховувач може бути притягнутий до відповідальності тільки за приховування того злочину, характер якого охоплювався його умислом. Наприклад, якщо за обставинами справи винний міг усвідомлювати, що ним укривається вбивство, вчинене через необережність, тоді як насправді це вбивство було вчинено умисно, то на нього взагалі не може бути покладено кримінальну відповідальність, оскільки умисне убивство не охоплювалося його умислом, а приховування необережного вбивства є некараним. У тому разі, якщо відповідальність встановлена за приховування злочинів, обтяжених кваліфікуючими ознаками, свідомість приховувача повинна охоплювати і ці ознаки.

Мета, якої бажає досягти приховувач — укриття злочину, але разом із тим вона містить у собі прагнення перешкодити правоохоронним органам розкрити злочин чи притягнути винного до кримінальної відповідальності².

Отже, приховування як кримінально-правове явище — це заздалегідь не обіцяне укриття злочинця, слідів злочину або предметів, одержаних злочинним шляхом.

Недонесенням визнається неповідомлення особою правоохоронним органам про достовірно відомі підготовлювані або вчинені злочини. У Кримінальному кодексі УРСР 1960 року відповідальність за недонесення наставала за ст. 187 цього кодексу.

Так, ст. 187 КК УРСР 1960 (недонесення про злочин) мала такий вигляд:

«Недонесення про достовірно відомі підготовлювані або вчинені злочини, передбачені статтями 56 (державна зрада), 56¹ (посягання на конституційний лад), 57 (шпигунство), 58 і 59 (посягання на життя державного діяча або представника іноземної держави), 60 (диверсія), 69 (бандитизм), 79 (виготовлення або збут підроблених грошей, цінних

---

¹Б. А. Алексеев Ответственность за укрывательство и не доно сительство / Б. А. Алексеев // Советская юстиция. — 1962. — № 20. — С. 23.

²Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / За ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. — К. : Юрид. думка, 2004. — С. 539.

паперів чи білетів державних лотерей), 86¹ (розкрадання державного або колективного майна в особливо великих розмірах), 86, 142 і 223 частина 2 (розбій), 93 і 234 пункт «в» (умисне вбивство при обтяжуючих обставинах), 117 частини 3 і 4 (згвалтування, вчинене групою осіб, або згвалтування неповнолітньої, або згвалтування, вчинене особливо небезпечним рецидивістом чи таке, що спричинило особливо тяжкі наслідки, а так само згвалтування малолітньої), 123¹ (захоплення заручників), 124¹ (торгівля людьми), 168 частини 2 і 3 (одержання хабара при обтяжуючих обставинах), 190¹ (посягання на життя судді, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку або військовослужбовця), 217² (угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна), 217³ частина 3 (блокування транспортних комунікацій), 228² частина 2 (незаконне придбання, зберігання, використання, передача або руйнування радіоактивних матеріалів, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки), 228³ (розкрадання радіоактивних матеріалів), 229¹ частини 2 і 3 (незаконні виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів або психотропних речовин при обтяжуючих обставинах), 229² частина 3 (розкрадання наркотичних засобів або психотропних речовин, вчинене особливо небезпечним рецидивістом або шляхом розбійного нападу, а так само розкрадання наркотичних засобів або психотропних речовин в особливо великих розмірах), 229¹² частина 2 (використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів при обтяжуючих обставинах), 229¹⁵ частина 3 (незаконне введення в організм наркотичних засобів або психотропних речовин при обтяжуючих обставинах), 229¹⁹ частина 3 (розкрадання прекурсорів, вчинене шляхом розбійного нападу, або організованою групою осіб, або в особливо великих розмірах, або особливо небезпечним рецидивістом) цього Кодексу, — карається позбавленням волі на строк до трьох років або виправними роботами на строк до двох років.

Недодержання про достовірно відомі підготовлювані або вчинені злочини, передбачені статтями 81 частини 2, 3 і 4, 82 частини 2, 3 і 4, 83 частини 2 і 3, 84 частини 2 і 3 (розкрадання державного або колективного майна при обтяжуючих обставинах), 94 (умисне вбивство), 101 (умисне тяжке тілесне ушкодження), 140 частини 3 і 4, 141 частини 3 і 4, 143 частина 3 (крадіжка, грабіж та шахрайство при обтяжуючих обставинах), 169 частина 2 та 170 частина 2 (дача хабара і посередництво в хабарництві при обтяжуючих обставинах), 223 частина 2 (розкрадання вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин, вчинене

повторно або за попереднім зговором групою осіб чи особливо небезпечним рецидивістом) цього Кодексу, — карається позбавленням волі на строк до одного року або виправними роботами на той же строк».

Сьогодні КК України відповідальності за цей вид причетності до злочину не передбачає. На цій підставі самостійного кримінального значення недонесення не має. Лише у разі, якщо в діях такої особи містяться ознаки іншого самостійного складу злочину, вона підлягає за нього кримінальній відповідальності. Так, наприклад, якщо така особа незаконно зберігала вогнепальну зброю, вона підлягає відповідальності за ст. 263 КК, за недонесення ж про злочин, вчинений іншими особами, вона за будь-яких умов не відповідає (ч. 7 ст. 27 КК України).

Рекомендована література

1. Александров Ю. В. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник/Ю. В. Александров, В. А. Клименко.— К.: МАУП, 2004.— 328 с.
2. Альошин Д. П. Кримінальна відповідальність за розкрадання, вчинені у співучасті: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право»/Д. П. Альошин.— Х., 2003.— 19 с.
3. Ананьин А. Ф. Организация, подстрекательство и пособничество в групповом преступлении: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; исправительно-трудовое право»/А. Ф. Ананьин.— Свердловск, 1980.— 23 с.
4. Арутюнов А. А. Соучастие в преступлении по уголовному праву Российской Федерации: автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право»/А. А. Арутюнов.— М., 2006.— 50 с.
5. Афиногенов С. В. Соучастие в преступлении: понятие, виды и формы: дисс. кандидата юрид. наук: 12.00.08/Афиногенов Сергей Владимирович.— М., 1991.— 170 с.
6. Баймурзин Г. Ответственность за прикосновенность к преступлению/Г. Баймурзин; отв. ред. У. Джекебаев.— Алма-Ата: Наука КазССР, 1968.— 188 с.
7. Бурчак Ф. Г. Соучастие: социальные, криминологические и правовые проблемы/Ф. Г. Бурчак.— К.: Вища шк., 1986.— 206 с.
8. Бурчак Ф. Г. Учение о соучастии по советскому уголовному праву/Ф. Г. Бурчак.— К.: Наук. думка, 1969.— 213 с.
9. Водько Н. П. Уголовно-правовая борьба с организованной преступностью: научно-практическое пособие/Н. П. Водько — М.: Юриспруденция, 2000.
10. Галиакбаров Р. Р. Квалификация групповых преступлений/Галиакбаров Р. Р.; отв. ред. В. И. Артемов.— М.: Юрид. лит., 1980.— 80 с.
11. Галиакбаров Р. Р. Совершение преступления группой лиц: учеб. пособ./Р. Р. Галиакбаров.— Омск: Изд-во Омск. ВШМ МВД СССР, 1980.— 101 с.
12. Галимов И. Г. Организованная преступность: тенденции, проблемы, решения/И. Г. Галимов, Ф. Р. Сундуков.— Казань: ООО «Образцовая типография», 1998.— 121 с.

13. Гнетнев М. К. Кримінальна відповідальність за сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності: Монографія/М. К. Гнетнев [наук. ред. канд. юрид. наук, доц. А. С. Бєніцький]. — Луганськ: ТОВ «Віртуальна реальність», 2009. — 310 с.

14. Голіна В. В. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом: соціально-правове і кримінологічне дослідження/В. В. Голіна. — Х.: Регіон-інформ, 2004. — 212 с.

15. Гришаев П. И. Соучастие по советскому уголовному праву/П. И. Гришаев, Г. А. Кригер. — М.: Госюриздат, 1959. — 255 с.

16. Грищук В. К. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб./В. К. Грищук. — К.: Видавн. дім «Ін Юре», 2007. — 568 с.

17. Гродецький Ю. В. Добровільна відмова при співучасті: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец.: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право»/Ю. В. Гродецький. — Х., 2002. — 20 с.

18. Гуторова Н. А. Совершение преступления организованной группой лиц как форма соучастия по уголовному праву Украины/Н. А. Гуторова//Зб. наук. праць Харків. Центру по вивченню організованої злочинності спільно з Американським Університетом у Вашингтоні. — Вип. 2. — Х., 2001. — С. 31–48.

19. Гуторова Н. А. Соучастие в преступлении по уголовному праву Украины: учеб. пособ./Н. А. Гуторова. — Х.: Рубикон, 1997. — 102 с.

20. Джекебаев У. С. Соучастие в преступлении (кримінологіческие и уголовно-правовые проблемы)/У. С. Джекебаев, Л. М. Вайсберг, Р. Н. Судакова. — Алма-Ата: Наука Казах. ССР, 1981. — 148 с.

21. Демидова Л. М. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації/Л. М. Демидова. — Х.: Вид. СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2005. — 256 с.

22. Жаровська Г. П. Співучасть у злочині за кримінальним правом України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право»/Г. П. Жаровська. — К., 2004. — 19 с.

23. Иванов Н. Г. Понятие и формы соучастия в советском уголовном праве. Онтологический аспект/Н. Г. Иванов; под ред. О. Ф. Шишова. — Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1991. — 128 с.

24. Іваненко І. В. Бандитизм: кримінологічне та кримінально-правове дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право»/І. В. Іваненко. — О., 2003. — 19 с.

25. Іваненко І. В. Актуальні питання кримінально-правової характеристики бандитизму/І. В. Іваненко//Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. — 2001. — № 4. — С. 116–120.

26. Кваша О. О. Організація злочину. Кримінально-правове та кримінологічне дослідження/О. О. Кваша. — К.: ІДПНАН України, 2003. — 216 с.

27. Ковалев М. И. Соучастие в преступлении: в 2 ч./М. И. Ковалев. — Свердловск, 1960. — Ч. 1: Понятие соучастия. — 288 с.

28. Ковалев М. И. Соучастие в преступлении: в 2 ч./М. И. Ковалев; под ред. М. А. Ефимова. — Свердловск, 1962. — Ч. 2: Виды соучастников и формы участия в преступной деятельности. — 275 с.

29. Ковалев М. И. Соучастие в преступлении: монографія/М. И. Ковалев. — Екатеринбург: Изд-во УрГЮА, 1999. — 202 с.

30. Ковітіді О. Ф. Інститут співучасті у кримінальному праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право»/О. Ф. Ковітіді. — Х., 1999. — 16 с.

31. Красиков Ю. А. Виды соучастников в кн.: Уголовное право. Общая часть: учебник/[С. В. Афиногенов, Л. Д. Ермакова, Э. Н. Жевлаков и др.]; под ред.: Б. В. Здравомыслов, Ю. А. Красиков, А. И. Рарог. — М.: Юрид. лит., 1994. — 535 с.

32. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студ. вищ. навч. закл. освіти/За заг. ред. М. І. Бажанова. — К.: Юрінком Інтер, 2002. — 416 с.

33. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник/за ред. Я. Ю. Кандратьєва. — К.: Правові джерела, 2002. — 432 с.

34. Кримінальне право України. Загальна частина. Практикум: навч. посіб./[І. П. Козаченко, О. М. Костенко, В. К. Матвійчук та ін.]. — К.: КНТ, 2006. — 432 с.

35. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник/за ред. В. А. Клименка, М. І. Мельника. — К.: Юрид. думка, 2004. — 352 с.

36. Кримінальне право України. Особлива частина: підруч./за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. — К.: Юрид. думка, 2004. — 656 с.

37. Кримінальне право України. Особлива частина: підруч. для студ. юрид. вузів і фак./[Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, С. Я. Лихова та ін.]; за ред. П. С. Матишевського. — К.: Юрінком Інтер, 1999. — 896 с.

38. Кримінальний кодекс України: наук.-практ. коментар/[Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.]; за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — Х.: Тов. «Одіссей», 2004. — 1152 с.

39. Кримінальний кодекс України: наук.-практ. коментар/Відп. ред. Є. Л. Стрельцов. — 5-е вид., перероб. та доповн. — Х.: ТОВ «Одісей», 2008. — 800 с.

40. Кузнецов В. В. Сучасне кримінальне право України: курс лекцій/В. В. Кузнецов, А. В. Савченко, О. Ф. Штанько. — К.: Вид-во «ПАЛИВОДА А. В.», 2006. — 636 с.

41. Кузьмін С. А. Кримінальна відповідальність учасників організованих груп корисливо-насильницької спрямованості: монографія/С. А. Кузьмін. — К.: Вид-во Паливода А. В., 2011. — 132 с. — Бібліогр.: 118–131 с.

42. Лемешко О. М. Кримінально-правова оцінка потурання вчиненню злочину: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право»/О. М. Лемешко. — Х., 2001. — 20 с.

43. Малахов И. П. Соучастие в воинских преступлениях в свете общего учения о соучастии по советскому уголовному праву: автореф. дисс. на соискание уч. степ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; исправительно-трудовое право»/И. П. Малахов. — М., 1960. — 26 с.

44. Малахов И. П. Соучастие и групповая организованная преступность/И. П. Малахов//Правоведение. — 1994. — № 5–6. — С. 120–127.

45. Малков В. Д. Организованная преступность как объект криминологического изучения/В. Д. Малков//Проблемы повышения эффективности борьбы с организованной преступностью: сб. науч. трудов. — М.: Академия управления МВД России, 1998. — С. 6–7.

46. Марків І. С. Організована злочинність: її аналіз та сучасний стан/І. С. Марків//Право України. — 2004. — № 6. — С. 54–57.

47. Матишевский П. С. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник/П. С. Матишевский. — К.: А. С. К., 2001. — 352 с.

48. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України/За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — 3-є вид., перероб. та доп. — К.: Атіка, 2004. — 1056 с.

49. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України/За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — 3-є вид., перероб. та доп. — К.: Атіка, 2005. — 1064 с.

50. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України/За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — 4-є вид., перероб. та доп. — К.: Юрид. думка, 2007. — 1184 с.

51. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України/Відп. ред. С.С. Яценко. — 2-е вид., перероб. та доп. — К.: А.С.К., 2002. — 968 с.
52. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України/Відп. ред. С.С. Яценко. — 4-е вид., перероб. та доп. — К.: А.С.К., 2005. — 848 с.
53. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Загальна частина/За заг. ред. В.Г. Гончаренка і М.О. Потєбенька. — К.: Форум, 2001. — 386 с.
54. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України [2-е вид., перероб. та доп.]/За заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. — К.: Дакор, 2008. — 1428 с.
55. Новицький Г.В. Поняття і форми співучасті у злочині за кримінальним правом України/Г.В. Новицький. — К.: Вища шк., 2001. — 96 с.
56. Покаместов А.В. Организатор как один из видов соучастников в уголовном праве/А.В. Покаместов; науч. ред.: А.В. Тямкин. — Воронеж: Изд-во Воронеж. ВШ МВД России, 1996. — 56 с.
57. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 червня 1993 р. № 3341-ХІІ//Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 35. — Ст. 358.
58. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13//Вісник Верховного Суду України. — 2006. — № 1. — С. 2–6.
59. Прохоров В.С. Соучастие в преступлении по советскому уголовному праву: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; исправительно-трудовое право»/В.С. Прохоров. — Л., 1962. — 19 с.
60. Прохоров В.С. Соучастие в преступлении/В.С. Прохоров//Курс советского уголовного права: Часть общая/Под ред. Н.А. Беляева, М.Д. Шаргородского. — Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1969. — Т. 1. — С. 584–643.
61. Пушкин А.В. Понятие и признаки соучастия в преступлении: учеб. пособ./Ю.А. Дидатов, А.В. Пушкин; под ред. Н.И. Ветрова. — М.: ЮИ МВД России, 1998. — 77 с.
62. Радіонов І.І. Кримінальна відповідальність за бандитизм: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право»/І.І. Радіонов. — Х., 2004. — 19 с.

63. Радіонов І. І. Озброєність як ознака бандитизму за кримінальним правом України/І. І. Радіонов//Вісник Національного університету внутрішніх справ. — 2003. — Вип. 22. — С. 228–233.

64. Сундуrow Ф. Р. Проблемы дифференциации уголовной ответственности участников преступных объединений/Ф. Р. Сундуrow//Проблемы юридической техники в уголовном и уголовно-процессуальном законодательстве: сб. науч. статей. — Ярославль: Изд-во Яросл. ун-та, 1996. — С. 65–74.

65. Тельнов П. Ф. Ответственность за соучастие в преступлении/П. Ф. Тельнов. — М.: Юрид. лит., 1974. — 208 с.

66. Тельнов П. Ф. Ответственность за соучастие в преступлении: учеб. пособ./П. Ф. Тельнов. — М.: РИО ВЮЗИ, 1978. — 84 с.

67. Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: учебник/Под ред. Е. Л. Стрельцова. — Х.: ООО «Одиссей», 2002. — 672 с.

68. Уголовное право Украины. Общая часть: учеб. пособ./Под ред. Л. В. Багрий-Шахматова. — Одесса: ОНМУ, 2004. — 676 с.

69. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб./П. Л. Фріс. — К.: ЦУЛ, 2004. — 362 с.

70. Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України/М. І. Хавронюк. — К.: Істина, 2004. — 504 с.

71. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія/М. І. Хавронюк. — К.: Юрисконсульт, 2006. — 1048 с.

72. Хейфец И. Я. Подстрекательство к преступлению/И. Я. Хейфец; предисл.: С. В. Познышев. — М.: Изд. юрид. кн. магазина «Правоведение» И. К. Голубева, 1914. — 128 с.

73. Хмелевская Т. А. Виды групповых преступлений и их квалификация по УК Российской Федерации: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право»/Т. А. Хмелевская. — М., 2000. — 33 с. — Библиогр.: с. 32.

74. Царегородцев А. М. Ответственность организаторов преступлений: учеб. пособ./А. М. Царегородцев. — Омск: Изд-во Ом. ВШМ МВД СССР, 1978. — 72 с.

75. Шаргородский М. Д. Некоторые вопросы учения о соучастии/М. Д. Шаргородский//Правоведение. — 1960. — № 1. — С. 84–97.

76. Шеслер А. В. Групповая преступность: криминологические и уголовно-правовые аспекты: спец. учеб. курс/А. В. Шеслер; под ред.: Лопашенко Н. А. — Саратов, 2006. — 152 с.

77. Шеслер А. В. Криминологические и уголовно-правовые аспекты групповой преступности: учеб. пособ./А. В. Шеслер. — Тюмень: Изд-во ТЮИ МВД России, 2005. — 118 с.

78. Шеслер А. В. Соучастие в преступлениях со специальным субъектом/А. В. Шеслер//Актуальные проблемы борьбы с преступностью в Сибирском регионе: материалы науч.-практ. конф. (3–4 февраля 2000 г.). — Красноярск: Изд-во Сиб. юрид. ин-та МВД России, 2000. — Ч. 1. — С. 115–118.

79. Шнейдер М. А. Соучастие в преступлении по советскому уголовному праву/М. А. Шнейдер; отв. ред. А. Н. Васильев. — М.: ВЮЗИ, 1958. — 98 с.

80. Яницька Н. В. Групова корисливо-насилницька злочинність молоді та її попередження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право»/Н. В. Яницька. — К., 2000. — 19 с.

Контрольні питання до теми: «Співучасть у злочині»

1. Що таке співучасть у кримінальному праві?
2. Яке значення має кримінально-правовий інститут співучасті у злочині?
3. Якими ознаками характеризується співучасть?
4. Які види співучасників визначає Кримінальний кодекс України?
5. Які форми співучасті Ви знаєте?
6. Хто такий організатор злочину?
7. Якими ознаками характеризується виконавець злочину?
8. Хто є пособником злочину?
9. За якими рисами виокремлюють підбурювача злочину серед інших співучасників злочину?
10. Визначте поняття співвиконавства у злочині. Які ознаки характеризують співвиконавство у злочині?
11. Чим відрізняється організована група від злочинної організації?
12. Що є підставою кримінальної відповідальності співучасників злочину?
13. В яких межах несуть відповідальність співучасники злочину?
14. Що в кримінальному праві розглядається як невдала співучасть у злочині?
15. Які умови добровільної відмови співучасників злочину?
16. Що таке ексцес виконавця?
17. Як вирішуються питання кримінальної відповідальності співучасників злочину при ексцесі виконавця?
18. Що таке причетність до злочину?

Тестові завдання до теми: «Співучасть у злочині»**1. Під злочинною організацією розуміється:**

- а) стійка організована група, створена для вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів;
- б) стійка організована група;
- в) стійка група осіб, які заздалегідь об'єдналися для вчинення декількох злочинів;
- г) група осіб, між якими заздалегідь розподілені ролі.

2. Співучастю у злочині визнається:

- а) спільна участь двох і більше осіб у вчиненні злочину;
- б) умисна спільна участь двох і більше осіб у вчиненні злочину;
- в) умисна спільна участь двох і більше осіб у вчиненні умисного злочину;
- г) умисна спільна участь двох і більше осіб у вчиненні умисного чи необережного злочину;
- г) спільна участь двох і більше осіб у вчиненні умисного чи необережного злочину.

3. Об'єктивними ознаками співучасті є:

- а) участь у злочині двох або більше осіб;
- б) двосторонній суб'єктивний зв'язок співучасників злочину;
- в) взаємозумовленість дій співучасників злочину;
- г) єдиний злочинний наслідок;
- г) причинний зв'язок між обумовленими діями співучасників зі злочином, вчиненим виконавцем;
- д) участь у злочині двох або більше осіб, здатних нести кримінальну відповідальність, єдиний наслідок і причинний зв'язок між обумовленими діями співучасників зі злочином, вчиненим виконавцем;
- е) бажання настання єдиного злочинного наслідку.

4. Чи є можливою співучасть у вчиненні необережного злочину?

- а) так;
- б) ні;
- в) у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині КК.

5. Чи підвищується ступінь суспільної небезпеки злочину, зробленого за співучасті?

- а) так;

- б) ні;
- в) за розсудом суду з урахуванням всіх фактичних обставин справи;
- г) у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині КК.

6. Виконавцем злочину визнається:

- а) особа, яка безпосередньо організувала виконання об'єктивної сторони злочину;
- б) особа, яка брала участь у вчиненні злочину разом з іншими суб'єктами злочину;
- в) особа, яка безпосередньо не вчинила злочин, але використала для цього інших осіб, які не підлягають кримінальній відповідальності;
- г) особа, яка керувала виконанням злочину;
- о) особа, яка безпосередньо вчинила злочин.

7. Які обставини впливають на визначення відповідальності співучасників злочину?

- а) наявність судимостей за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів;
- б) попередня злочинна діяльність;
- в) характер і ступінь фактичної участі у вчиненні злочину;
- г) наявність стійких антисоціальних установок;
- д) ступінь впливу організатора злочину на учасників при вчиненні злочину.

8. «Особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами злочину безпосередньо ..., вчинила злочин, передбачений КК» — тут надається характеристика...

- а) співвиконавця злочину;
- б) виконавця злочину;
- в) пособника злочину;
- г) організатора злочину;
- д) підбурювача злочину.

9. Яким є кримінально-правове значення вказівки про організовану групу в ч. 5 ст. 185 КК України?

- а) це — обов'язковий елемент крадіжки;
- б) це — факультативний елемент складу крадіжки;
- в) це — ознака, що обтяжує покарання за вчинення крадіжки;
- г) це — попередження злочинцям про небезпеку злочину;
- д) це — кваліфікуюча ознака крадіжки.

10. Ознаками групи осіб за попередньою змовою є:

- а) наявність організатора і декількох виконавців;
- б) спільне вчинення злочинів, наявність двох або більше осіб, заздалегідь досягнуте об'єднання для вчинення одного чи декількох злочинів, стійкість групи;
- в) спільне вчинення злочину, наявність двох або більше виконавців, відсутність попередньої змови, характер і ступінь фактичної участі у вчиненні злочину;
- г) спільне вчинення злочину, наявність двох або більше осіб, завчасна домовленість про спільне вчинення злочину;
- г) спільне вчинення злочинів, наявність двох або більше осіб, згуртованість, мета — вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, об'єднання організованих груп, створених з тією ж метою.

11. Ознаками групи осіб за попередньою змовою є:

- а) наявність організатора і декількох виконавців;
- б) спільне вчинення злочинів, наявність двох або більше осіб, заздалегідь досягнуте об'єднання для вчинення одного чи декількох злочинів, стійкість групи;
- в) спільне вчинення злочину, наявність двох або більше виконавців, відсутність попередньої змови, характер і ступінь фактичної участі у вчиненні злочину;
- г) спільне вчинення злочину, наявність двох або більше осіб, завчасна домовленість про спільне вчинення злочину;
- г) спільне вчинення злочинів, наявність двох або більше осіб, згуртованість, мета — вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, об'єднання організованих груп, створених з тією ж метою.

12. Про яке кримінально-правове явище йдеться в ч. 2 ст. 121 КК України при вказівці про умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене групою осіб?

- а) це — обов'язковий елемент складу умисного заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю;
- б) це — ознака, що обтяжує покарання при заподіянні тяжкої шкоди здоров'ю;
- в) це — факультативний елемент складу умисного тяжкого тілесного ушкодження;
- г) це — кваліфікуюча ознака складу умисного тяжкого тілесного ушкодження;

г) це — інформація для правозастосовних органів про те, що при заподіянні тяжкої шкоди здоров'ю наявна співучасть.

13. «Особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення злочину» — це:

- а) співвиконавець злочину;
- б) пособник злочину;
- в) організатор злочину;
- г) підбурювач злочину;
- г) замовник злочину.

14. Як вирішити питання про відповідальність особи, яка створила злочинну організацію або керувала нею?

а) ця особа підлягає кримінальній відповідальності за створення та керівництво злочинною організацією у випадках, передбачених відповідними статтями Особливої частини КК, а також за всі вчинені злочинною організацією злочини, якщо вони охоплювалися її умислом;

б) ця особа підлягає кримінальній відповідальності як організатор кожного конкретного злочину;

в) ця особа підлягає кримінальній відповідальності у разі, якщо відповідальність за організацію злочину передбачена конкретною статтею (частиною статті) Особливої частини КК;

г) ця особа підлягає кримінальній відповідальності як співвиконавець за всі вчинені злочинною організацією злочини;

г) ця особа підлягає кримінальній відповідальності за всі вчинені злочинною організацією злочини.

15. Формами співучасті у вчиненні злочину є:

а) група осіб, група осіб за попередньою змовою, організована група, злочинна організація;

б) проста і складна співучасть у вчиненні злочину;

в) недонесення, приховування, потурання;

г) виконавство, співвиконавство, організаторство, підбурювання, пособництво;

г) єдина відома законодавству форма співучасті — співвиконавство.

16. Ознаками злочинної організації є:

а) спільне вчинення злочину, стійкість, ієрархічність, наявність декількох осіб (п'ять і більше) та попередньої змови між ними;

б) спільне вчинення злочину, наявність декількох осіб (три і більше), завчасна домовленість про спільне вчинення злочину;

в) спільне вчинення злочинів, наявність декількох осіб (п'ять і більше), згуртованість організації, ієрархічність, мета — безпосереднє вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів, об'єднання організованих груп, створених з тією ж метою, забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так й інших злочинних груп;

г) спільне вчинення злочинів, мафіозність;

г) спільне вчинення злочинів, наявність декількох осіб (п'ять і більше), задалегідь досягнуте об'єднання для вчинення одного чи декількох тяжких або особливо тяжких злочинів, стійкість та ієрархічність групи.

17. «Особа, яка ... шляхом використання інших осіб, які відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила злочин, передбачений цим Кодексом» — це:

а) співвиконавець злочину;

б) організатор злочину;

в) виконавець злочину;

г) підбурювач злочину;

г) суб'єкт злочину, передбаченого ч. 1 ст. 304 КК.

18. Як вирішити питання про відповідальність інших, крім організатора чи керівника, учасників організованої групи, злочинної організації?

а) вони підлягають кримінальній відповідальності як співвиконавці всіх злочинів;

б) вони підлягають кримінальній відповідальності за співучасть у кожному вчиненому злочині залежно від тієї ролі, яку вони в ньому виконували;

в) вони підлягають кримінальній відповідальності за участь у них у випадках, передбачених відповідними статтями Особливої частини КК України, а також за злочини, у підготовці чи вчиненні яких вони брали участь; г) вони підлягають кримінальній відповідальності за злочини, у підготовці або вчиненні яких вони брали участь, незалежно від тієї ролі, яку виконував у злочині кожен із них;

г) у законі щодо вирішення цього питання немає ніяких вказівок.

19. «Особа, яка організувала вчинення злочину (злочинів)...» — це:

а) замовник злочину;

- б) пособник злочину;
- в) виконавець злочину;
- г) організатор злочину;
- г) підбурювач злочину.

20. Групу осіб характеризують:

- а) спільне вчинення злочину, наявність двох або більше виконавців, відсутність попередньої змови;
- б) спільне вчинення злочину, наявність двох або більше осіб, завчасна домовленість про спільне вчинення злочину;
- в) спільне вчинення злочинів, наявність двох або більше осіб, заздалегідь досягнуте об'єднання для вчинення одного чи декількох злочинів, стійкість групи;
- г) спільне вчинення злочинів, наявність двох або більше осіб, згуртованість, мета — вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів, об'єднання організованих груп, створених з тією ж метою;
- г) колектив однодумців у складі не менше двох-трех чоловік.

21. Як вирішити питання про відповідальність особи (підбурювача), якому з незалежних від нього причин не вдалося схилити інших осіб до вчинення злочину?

- а) вона підлягає кримінальній відповідальності за закінчений злочин;
- б) вона підлягає кримінальній відповідальності за готування до злочину;
- в) вона звільняється від кримінальної відповідальності;
- г) ця особа і ті особи, яких намагалися схилити до вчинення злочину, звільняються від кримінальній відповідальності;
- г) оскільки такий казус у законі не передбачений, питання про її кримінальну відповідальність має вирішуватися судом у кожному конкретному випадку.

22. В яких випадках під час вирішення питання про покладення кримінальної відповідальності на співучасників необхідно посилатися на частину статті 27 КК України, що вказує на їхню роль у вчиненні злочину?

- а) це питання вирішується судом у кожному конкретному випадку;
- б) при спільному вчиненні злочину співвиконавцями, які відповідають тільки за статею (частиною статті) Особливої частини КК;

в) при кваліфікації діянь організатора, підбурювача і пособника, за винятком випадків, коли вони одночасно були співвиконавцями злочину;

г) завжди при кваліфікації діянь організатора, підбурювача і пособника;

г) в усіх випадках.

23. Співвиконавець злочину — це:

а) виконавець, який безпосередньо бере участь у вчиненні злочину разом з іншими особами;

б) виконавець, який виконав об'єктивну сторону злочину, за умови, що у вчиненні злочину, крім нього, беруть участь й інші співучасники;

в) будь-хто із співучасників при вчиненні злочину виконавцем;

г) будь-яка особа, яка брала участь у вчиненні злочину, незалежно від виконуваної нею ролі у цьому злочині;

г) той, кого визначить для цієї ролі організатор злочину.

24. У ч. 1 ст. 303 КК України, що встановлює покарання за втягнення особи в заняття проституцією або примушування її до зайняття проституцією з використанням обману, шантажу чи уразливого стану цієї особи, або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, йдеться про дії:

а) організатора злочину, тому що це організаційні дії;

б) підбурювача злочину, тому що це ознаки підбурювання;

в) пособника злочину, оскільки у цьому випадку йдеться про допомогу особам у зайнятті проституцією;

г) виконавця злочину, тому що тут описана об'єктивна сторона злочину;

г) організатора злочину, який створює організовану групу і який буде нести відповідальність відповідно до ч. 1 ст. 30 КК України.

25. Ознаками організованої групи є:

а) спільне вчинення злочину, наявність трьох або більше виконавців, наявність попередньої змови;

б) спільне вчинення злочину, наявність трьох або більше осіб, завчасна домовленість про спільне вчинення злочину, стійкість групи, розподіл функцій учасників групи;

в) спільне вчинення злочинів, наявність трьох або більше осіб, попередня зорганізованість в об'єднання для вчинення цього та іншого

(інших) злочинів, стійкість групи, розподіл функцій учасників групи, взаємна поінформованість про план дії групи;

г) спільне вчинення злочинів, наявність трьох або більше осіб, згуртованість організованої групи, мета — вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, об'єднання організованих груп, створених із тією ж метою;

г) головна ознака — це озброєність хоча б одного із членів групи.

26. «... Особа, яка заздалегідь обіцяла переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом, придбати чи збути такі предмети...» — це:

- а) замовник злочину;
- б) пособник злочину;
- в) виконавець злочину;
- г) організатор злочину;
- г) підбурювач злочину.

27. Які обставини беруться до уваги під час призначення покарання співучасникам злочину відповідно до чинного КК України?

- а) характер участі кожного із співучасників у вчиненні злочину;
- б) попередня злочинна діяльність;
- в) ступінь антисоціальності особи;
- г) ступінь участі у вчиненні злочину;
- г) ступінь тяжкості вчиненого злочину;
- д) форма співучасті у злочині.

28. Як вирішити питання про відповідальність інших співучасників злочину, якщо виконавцю не вдалося довести злочин до кінця з незалежних від нього причин?

а) вони підлягають кримінальній відповідальності за готування до злочину чи замах на злочин;

б) вони підлягають кримінальній відповідальності як за закінчений злочин;

в) усі співучасники звільняються від кримінальної відповідальності;

г) інші співучасники звільняються від кримінальної відповідальності;

г) оскільки такий казус у законі не передбачений, питання має вирішуватися судом у кожному конкретному випадку.

29. «Особа, яка організувала вчинення злочину (злочинів) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням...» — це:

- а) замовник злочину;
- б) пособник злочину;
- в) виконавець злочину;
- г) організатор злочину;
- г) суб'єкт злочину.

30. «Чи можлива співучасть при вчиненні необережного злочину?»

- а) співучасть можлива при вчиненні будь-якого, у тому числі й необережного, злочину;
- б) ні, тому що в законі про кримінальну відповідальність чітко визначено поняття співучасті щодо умисного злочину;
- в) можлива, якщо у діях співучасників немає умислу;
- г) можлива щодо дій пособника чи підбурювача;
- г) усе залежить від волі організатора злочину, від того, які ролі він відведе іншим співучасникам.

31. Якщо захоплення заручників вчинене організованою групою (ч. 2 ст. 147 КК України), то вчинене кожним із учасників цієї групи повинно кваліфікуватися як дії:

- а) організатора або виконавця, залежно від його «внеску» у злочин;
- б) співвиконавців злочину незалежно від їхньої ролі під час вчинення злочину;
- в) залежно від ролі, що виконується, з посиланням на відповідну частину ст. 27 КК України;
- г) виконавців або пособників з посиланням на відповідну частину ст. 27 КК України;
- г) як дії організованої групи з посиланням на ч. 1 ст. 30 КК України.

32. Як бути в ситуації, коли виконавець злочину вчинив діяння, що не охоплювалося умислом інших співучасників?

- а) ця ситуація називається ексцесом співучасті, за вчинене відповідає виконавець та інші співучасники злочину;
- б) ця ситуація називається ексцесом виконавця, за вчинене відповідає виконавець, а інші співучасники злочину кримінальній відповідальності за ексцес не підлягають;
- в) ця ситуація називається ексцесом виконавця, усі співучасники злочину кримінальній відповідальності не підлягають;

г) ця ситуація називається фактичною помилкою виконавця і на кримінальну відповідальність не впливає;

г) така ситуація в КК не передбачена і питання про відповідальність має вирішуватися судом у кожному конкретному випадку з урахуванням всіх обставин справи.

33. Чи є співучастю дії особи, якій з незалежних від неї причин не вдалося схилити інших осіб до вчинення злочину (невдале підбурювання)?

а) так, це — підбурювання, що є видом співучасті, а тому у цьому випадку особи підлягають відповідальності за співучасть у злочині, який намагалися вчинити;

б) ні, невдале підбурювання кваліфікується як готування до злочину;

в) усе залежить від наслідків цього діяння і питання про визнання співучасті вирішується судом;

г) ні, невдале підбурювання кваліфікується як замах на злочин;

г) так, це — звичайна співучасть.

34. Видами причетності до злочину є:

а) потурання злочинній діяльності;

б) не обіцяне заздалегідь переховування злочинця;

в) недонесення про підготовлений або вчинений злочин;

г) співвиконання злочину;

г) вчинення дій, які визначаються як попередня злочинна діяльність.

Завдання до теми «Співучасть у злочині»

1. Алексєєв за домовленістю з Винокуровим з метою крадіжки проникнули до гаражу Петрова, де викрали чотири колеса до автомобіля «BMW». Потім вони продали вкрадені колеса Бебенку, пояснивши йому, звідки їх узяли.

Чи є Винокуров, Алексєєв і Бебенко співучасниками? Як вирішити питання про їхню кримінальну відповідальність?

3. Іванова проживала спільно із сином Петром та його дружиною. У неї склалися неприявні взаємовідносини з невісткою і вона намагалася створити для тієї нестерпні умови: відмовляла в їжі, примушувала виконувати важку роботу, забороняла спілкуватися із сусідами і щоденно скаржилася на неї синові. Тому Петро часто сварився з дружиною, бив її, а після чергової сварки застрелив із пістолета.

Чи можна Іванову визнати підбурювачем убивства?

4. До Носова, який ремонтував власний автомобіль, підійшли трое підлітків, двом із яких не було 14 років, а третій був 15-річним, і запитали, чи не купить він у них за ціною, удвічі нижчою за роздрібну, колеса для автомобіля. Носов погодився. Підлітки на сусідній вулиці вночі зняли четверо колес з автомобіля Осипова, а наступного дня принесли їх Носову, одержавши обумовлену суму грошей.

Якою має бути кримінально-правова оцінка дій Носова і підлітків?

5. Степанов і Климов систематично викрадали спирт із підприємства, на якому вони працювали. Викрадений спирт вони продавали за попередньою домовленістю Казакова, Іванову і Чулкову.

Чи можна розглядати дії Казакова, Іванова і Чулкова як пособництво у вчиненні злочину?

Варіант: Попередньої домовленості про придбання спирту не було.

6. Чирков і Воровин вирішили вчинити кілька крадіжок колес з автомашин, що належали громадянам. При цьому Чирков взяв на себе обов'язок забезпечити транспорт і вночі здійснив угон автомашини ВАЗ-2109, що належала Волохову. Наступного вечора вони їздили містом, і Воровин знімав колеса з автомобілів, залишених водіями на ніч біля своїх будинків. Викрадені колеса Чирков відвіз до себе додому, після чого залишив викрадений автомобіль на вулиці.

Визначте роль кожного із співучасників учиненого.

7. Климович підмовив Євстигнеєва вбити їх спільного знайомого Анікеєва. Вони попросили у Тюкіна мисливський ніж, сказавши, навіщо він їм потрібний. Один раз увечері Євстигнеєв з ножем Тюкіна напав на Анікеєва в під'їзді його будинку, але завдати удару не встиг, тому що був зупинений сусідами потерпілого, які увійшли до під'їзду слідом за Анікеєвим.

Як кваліфікувати дії Климовича, Євстигнеєва і Тюкіна?

Варіант: Євстигнеєв, побачивши зляканого Анікеєва, сам відмовився від убивства.

8. Степанов і Хватова домовилися вчиняти квартирні крадіжки. Степанов виготовив ключ, за допомогою якого Хватова кілька разів проникала до квартири Колчанової і викрадала там художню літературу.

Як слід кваліфікувати дії кожного з них?

Варіант: Хватова проникала до різних квартир за допомогою ключів, що виготовлялися Степановим.

9. Працівник геологорозвідувальної партії Матросов на світанку під час полювання помітив, що в кущах поблизу селища ворухиться якась чорна тінь. Гадаючи, що то ведмідь, Матросов побіг до будинку, розбудив Морякова і повідомив про це. Обидва вони взяли рушницю і, підкравшись до берега річки, зробили прицільні постріли в кущі, звідки доносився відповідний звук. Кулею з рушницю Матросова був убитий Бегемотов, який знаходився там. Куля з рушницю Морякова не зачепила потерпілого.

Як вирішити справу?

Варіант. Унаслідок того, що рушницю Матросова і Морякова були новими і раніше з них постріли не робились, експертиза не змогла встановити, з чиєї рушницю вбито Бегемотова.

ДОДАТОК

**Постанова Пленуму Верховного Суду України
«Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини,
вчинені стійкими злочинними об'єднаннями»
від 23 грудня 2005 року № 13¹**

З метою однакового і правильного застосування судами законодавства при розгляді кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями, Пленум Верховного Суду України **постановляє:**

1. Звернути увагу судів на те, що при розгляді кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями, необхідно враховувати: норми Кримінального кодексу України (далі — КК), в яких визначено особливості кримінальної відповідальності осіб, котрі вчинили злочини у співучасті (статті 26–31); ознаки злочину, що вказують на його вчинення організованою групою (ч. 3 ст. 28) або злочинною організацією (ч. 4 ст. 28); положення статей Особливої частини КК, якими передбачено додаткові ознаки спеціальних видів таких груп чи організацій (статті 257, 258, 260).

Суди мають досліджувати докази не лише стосовно конкретних злочинів, а й щодо тих ознак, які вказують на їх вчинення саме організованою групою чи злочинною організацією, — щодо виду об'єднання, мети його створення і плану злочинної діяльності, тривалості існування, матеріальної бази, кількісного складу, вербування нових членів, структури та ієрархії об'єднання, наявності в нього корупційних зв'язків, існування певних правил поведінки його членів, розподілу між ними функцій тощо. У мотивувальній частині вироку необхідно наводити дані про те, коли саме і протягом якого часу було утворено організовану групу чи злочинну організацію, як довго вона функціонувала, відомості про організаторів об'єднання та характер стосунків, які склалися між ними і членами останнього.

При розгляді багатоепізодних справ судам слід установлювати, на якому етапі злочинної діяльності об'єднання набуло ознак стійкого і до якого саме виду воно належить, маючи на увазі, що нерідко об'єднання зазнає таких змін після вчинення ряду злочинів у простих

---

¹Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 13 // Вісник Верховного Суду України. — 2006. — № 1. — С. 2–6.

формах співучасті (групою осіб або групою осіб за попередньою змовою) чи трансформується з одного виду в інший (наприклад, декілька організованих груп об'єднуються в злочинну організацію, організована група озброюється і набуває ознак банди).

2. Суди мають ретельно з'ясовувати характер дій тих осіб, яких органи досудового слідства визнали організаторами злочинної діяльності стійких об'єднань чи вчинення конкретних злочинів у простих формах співучасті, оскільки, як правило, такі особи є найбільш небезпечними суб'єктами організованої злочинної діяльності. При цьому слід ураховувати, що відповідно до ч. 3 ст. 27 КК організатором є особа, яка організувала вчинення злочину (злочинів) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням, а також особа, яка утворила організовану групу або злочинну організацію чи керувала нею, або особа, яка забезпечувала фінансування чи організовувала приховування злочинної діяльності такої групи або організації.

3. При з'ясуванні змісту ознак, за якими особа може бути визнана організатором вчинення злочину (злочинів) у простих формах співучасті, необхідно виходити з того, що дії організаційного характеру полягають в об'єднанні дій інших співучасників і спрямуванні їх на вчинення одного чи декількох злочинів або в координації поведінки цих осіб.

Організація вчинення злочину (злочинів) може полягати в залученні співучасників усіх видів (виконавців, пособників, підбурювачів, інших організаторів) або лише одного з них (наприклад, виконавців) і здійснюватись у формі наказу, угоди, прохання, підкупу, доручення, замовлення тощо. Мета зберегти єдність співучасників для подальшої злочинної діяльності при цьому не ставиться.

Керування підготовкою злочину (злочинів) виявляється у спрямуванні дій виконавця, пособника, підбурювача на готування до одного чи декількох злочинів, а саме на: замовлення злочину; підшукування або пристосування засобів чи знарядь його вчинення; залучення співучасників, інструктування їх щодо виконання відповідних злочинних діянь; усунення перешкод та інше умисне створення умов для вчинення злочину, зокрема розроблення заходів щодо нейтралізації діяльності правоохоронних органів (організація підкупу працівника такого органу, застосування насильства до нього або його близьких, усунення з посади чи інше блокування його діяльності, яка може перешкодити реалізації злочинних намірів); визначення місць переховування співучасників після вчинення злочину та його знарядь, а також предметів, здобутих злочинним шляхом, тощо.

Керування вчиненням злочину (злочинів) передбачає спрямування зусиль інших співучасників на безпосереднє виконання діянь, що становлять об'єктивну сторону складу злочину (діяння виконавця), або на забезпечення такого виконання (діяння пособника та підбурювача). Воно може полягати в інструктуванні учасників злочину щодо виконання тих чи інших діянь, які становлять об'єктивну сторону складу злочину, або щодо забезпечення їх виконання, у координації злочинних дій співучасників (розставлення останніх на місці злочину, визначення послідовності їх дій, налагодження зв'язку між ними), у забезпеченні прикриття цих дій тощо.

Дії організатора злочину (злочинів) при простій формі співучасті належить кваліфікувати за статтею Особливої частини КК, якою передбачено відповідальність за вчинений злочин, із посиланням на ч. 3 ст. 27 КК, а якщо він був одним із виконавців діянь, що становлять об'єктивну сторону складу цього злочину, — без посилання на зазначену норму. Якщо ж особа брала участь у вчиненні одного злочину як організатор, а іншого — як виконавець, пособник чи підбурювач, її дії у кожному випадку мають кваліфікуватися самостійно.

4. Утворення (створення) організованої групи чи злочинної організації слід розуміти як сукупність дій з організації (формування, заснування) стійкого злочинного об'єднання для заняття злочинною діяльністю. Зазначені дії за своїм змістом є близькими до дій з організації злочину і включають підшукування співучасників, об'єднання їхніх зусиль, детальний розподіл між ними обов'язків, складення плану, визначення способів його виконання. Проте основною метою організатора такої групи (організації) є утворення стійкого об'єднання осіб для заняття злочинною діяльністю, забезпечення взаємозв'язку між діями всіх учасників останнього, упорядкування взаємодії його структурних частин.

5. Керування організованою групою або злочинною організацією полягає у вчиненні сукупності дій, спрямованих на управління їх функціонуванням як стійких об'єднань осіб (забезпечення існування, відповідного рівня організованості, дотримання загальних правил поведінки і дисципліни; вербування нових учасників, розподіл або перерозподіл між ними функціональних обов'язків; планування конкретних злочинів і злочинної діяльності в цілому; організація заходів щодо прикриття останньої; вдосконалення структури об'єднання) та здійсненням ними злочинної діяльності (визначення її мети і напрямів, конкретних завдань об'єднання, його структурних частин або окремих учасників, координа-

ція їхніх дій; ініціювання здійснення певного виду злочинної діяльності чи вчинення конкретних злочинів тощо).

Зазначені дії організаційного характеру можуть здійснюватись у формі віддання наказів, розпоряджень, давання доручень, проведення інструктажів, прийняття звітів про виконання тих чи інших дій, застосування заходів впливу щодо учасників злочинного об'єднання за невиконання наказів і доручень або порушення встановлених у ньому правил поведінки.

6. Забезпечення фінансування злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації може полягати і в організації постачання їй коштів іншими особами, і в безпосередньому його здійсненні. У такий спосіб кошти можуть спрямовуватися на фінансування витрат, пов'язаних як із функціонуванням організованої групи чи злочинної організації (придбання автотехнічних засобів, зброї чи іншого майна, оренда приміщення, виплата коштів членам цих об'єднань за виконання ними відповідних функцій, а також винагороди виконавцям та іншим співучасникам злочинів, підкуп представників влади, здійснення розвідувальних заходів, вкладання коштів у незаконну підприємницьку діяльність тощо), так і зі вчиненням конкретного злочину.

При цьому слід мати на увазі, що здійснення іншого, крім фінансового (наприклад, матеріально-технічного, інформаційного), забезпечення злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації за змістом ч. 3 ст. 27 КК не є підставою для визнання особи організатором. Це є можливим лише за умови вчинення нею й інших дій, відповідальність за які передбачено зазначеною нормою.

7. Організація приховування злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації може полягати в координації дій щодо легалізації (відмивання) доходів, одержаних зазначеними об'єднаннями злочинним шляхом; підкупу осіб, уповноважених на виконання функцій держави; створення умов для проникнення учасників цих об'єднань до органів влади з метою забезпечити безпеку злочинної діяльності та виїзду учасників такої діяльності за межі регіону чи країни; збуту предметів, здобутих злочинним шляхом; маскування слідів злочину; фізичного знищення потерпілих чи свідків, а також тих співучасників, які могли б бути як свідками. Таке приховування є специфічною формою пособницької діяльності.

У разі, коли приховування, на організацію якого було спрямовано дії особи, саме по собі утворює склад окремого злочину (наприклад, убивство, знищення чи пошкодження майна, давання хабара, легалізація (відмивання) доходів, здобутих злочинним шляхом) і це охоплювалось

умислом такої особи, її дії необхідно додатково кваліфікувати ще й як організацію відповідного злочину.

8. Якщо конкретні дії організаційного характеру (організація відповідного стійкого злочинного об'єднання або керування ним) за своїми ознаками утворюють самостійний склад злочину, то особу, яка їх вчинила, необхідно визнавати виконавцем такого злочину, а її дії додатково кваліфікувати за відповідною статтею Особливої частини КК (зокрема, за ч. 1 ст. 255, ст. 257).

9. Під організованою групою (ч. 3 ст. 28 КК) належить розуміти внутрішньо стійке об'єднання трьох і більше осіб, яке було попередньо утворене з метою вчинення ряду злочинів або тільки одного, який потребує ретельної довготривалої підготовки. Таку групу слід вважати утвореною з моменту досягнення її учасниками домовленості про вчинення першого злочину за наявності планів щодо подальшої спільної злочинної діяльності.

10. Злочинна організація, (ч. 4 ст. 28 КК) — це внутрішньо й зовнішньо стійке ієрархічне об'єднання трьох і більше осіб або двох і більше організованих груп (структурних частин), метою діяльності якого є вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів чи тільки одного, що вимагає ретельної довготривалої підготовки, або керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

Злочинну організацію слід вважати утвореною (створеною), якщо після досягнення особами згоди щодо вчинення першого тяжкого чи особливо тяжкого злочину, але до його закінчення об'єднання набуло всіх обов'язкових ознак такої організації. При цьому не має значення, передувала набуттю об'єднанням ознак злочинної організації стадія його існування як організованої групи чи зазначену організацію була одразу створено як таку.

Якщо перший, а також наступні злочини були вчинені до набуття об'єднанням усіх обов'язкових ознак злочинної організації, ці злочини за наявності до того підстав необхідно кваліфікувати як такі, яких вчинено організованою групою.

11. Стійкість організованої групи та злочинної організації полягає у їх здатності забезпечити стабільність і безпеку свого функціонування, тобто ефективно протидіяти факторам, що можуть їх дезорганізувати, як внутрішнім (наприклад, невизнання авторитету або наказів керівника, намагання окремих членів об'єднання відокремитись чи вийти з нього), так і зовнішнім (недотримання правил безпеки щодо дій правоохоронних органів, діяльність конкурентів по злочинному середовищу тощо).

На здатність об'єднання протидіяти внутрішнім дезорганізуючим факторам указують, зокрема, такі ознаки: стабільний склад, тісні стосунки між його учасниками, їх централізоване підпорядкування, єдині для всіх правила поведінки, а також наявність плану злочинної діяльності і чіткий розподіл функцій учасників щодо його досягнення.

Ознаками зовнішньої стійкості злочинної організації можуть бути встановлення корупційних зв'язків в органах влади, наявність каналів обміну інформацією щодо діяльності конкурентів по злочинному середовищу, створення нелегальних (тіньових) страхових фондів та визначення порядку їх наповнення й використання тощо.

Набуття організованою групою, крім ознак внутрішньої ще й ознак зовнішньої, стійкості (за наявності ієрархічної побудови та мети вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів), як правило, свідчить про те, що ця група трансформувалась у злочинну організацію.

12. Структура злочинного об'єднання — це його внутрішня побудова, яка визначається відповідною конфігурацією і змістом стійких зв'язків учасників об'єднання та забезпечує психологічну єдність і стабільність останнього.

Ієрархічність злочинної організації полягає у підпорядкованості учасників останньої організатору і забезпечує певний порядок керування таким об'єднанням, а також сприяє збереженню функціональних зв'язків та принципів взаємозалежності його учасників або структурних частин при здійсненні спільної злочинної діяльності.

13. Вступ особи до організованої групи чи злочинної організації (участь у ній) означає надання цією особою згоди на участь у такому об'єднанні за умови, що вона усвідомлювала факт його існування і підтвердила певними діями реальність своїх намірів.

14. Відповідно до ч. 3 ст. 28 КК суб'єктом злочину, вчиненого організованою групою, може визнаватися лише особа, яка є учасником такого об'єднання, причому не тільки та, котра була одним із виконавців злочину, але й та, яка його готувала. Тому у випадках, коли діяльність організованої групи було припинено на стадії готування злочину чи ця група здійснила готування, а діяння, що становить об'єктивну сторону складу злочину, було виконане не всіма, а одним чи двома її учасниками, суди мають кваліфікувати злочин як учинений організованою групою.

15. При кваліфікації злочинів, учинених організованою групою або злочинною організацією, суди повинні дотримувати положень ч. 1 ст. 30 КК про умови відповідальності організаторів та учасників таких об'єднань, враховуючи при цьому, що зазначені умови є неоднаковими і залежать від того, у складі якого об'єднання особа вчиняла злочини, —

організованої групи чи злочинної організації. Якщо в першому випадку відповідальність настає тільки за злочинні дії осіб, які зорганізувалися, то в другому — і за саму організацію для злочинної діяльності, тобто злочинами визнаються і створення злочинної організації та (або) вступ до неї, безвідносно того, чи розпочали її учасники вчинювати конкретні злочини. Тому злочини, вчинені у складі злочинної організації, належить самостійно кваліфікувати за відповідними нормами за сукупністю з нормою, яка передбачає відповідальність за створення такої організації, участь у ній чи у вчинюваних нею злочинах (ч. 1 ст. 255 КК).

16. Бандитизм становить окремих різновид спільної злочинної діяльності, специфічними проявами якої у цьому разі є організація озброєної банди та участь у ній або у вчинюваному нею нападі. Для притягнення особи до відповідальності за ст. 257 КК достатньо вчинення нею хоча б одного із цих діянь (за умови, що організацію банди доведено). Суд має з'ясувати, в якій саме формі особа вчинила бандитизм, та зазначити це у вирокі з наведенням відповідних мотивів.

17. Бандою необхідно визнавати озброєну організовану групу або злочинну організацію, яка попередньо створена з метою вчинення кількох нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб або одного такого нападу, який потребує ретельної довготривалої підготовки.

Банду слід вважати створеною з моменту досягнення її учасниками згоди щодо вчинення першого нападу за наявності планів щодо подальшої спільної злочинної діяльності такого ж характеру та за умови, що об'єднання набуло всіх обов'язкових ознак банди. При цьому не має значення, передувала створенню банди стадія існування об'єднання як організованої групи або злочинної організації чи банда одразу було створено як таку.

Якщо перший, а також наступні злочини було вчинено до набуття об'єднанням усіх обов'язкових ознак банди, ці злочини за наявності до того підстав необхідно визнавати такими, що вчинені організованою групою чи злочинною організацією.

Оскільки ст. 257 КК передбачено відповідальність за організацію банди, а не за організаційну діяльність щодо її створення, дії обвинувачених можна кваліфікувати як закінчений бандитизм лише у випадках, коли банду дійсно було організовано. Організаційна ж діяльність, яка не дала такого результату, може розцінюватись як замах на бандитизм.

18. Обов'язковими ознаками організації банди є мета цієї діяльності — вчинення нападів — та озброєність її учасників або хоча б одного з них (в останньому випадку інші учасники мають знати про це й усві-

домлювати можливість застосування зброї під час нападів). Організація такого об'єднання утворює склад бандитизму незалежно від того, чи встигли його учасники здійснити хоча б один із намічених нападів.

19. Організацією озброєної банди належить визнавати створення як організованої групи чи злочинної організації, що вже озброєні, але ще не вчинили нападів, так і таких стійких об'єднань, які, щоб дістати зброю, вчиняють напади на військовослужбовців, працівників правоохоронних органів тощо. Уже в момент нападу з метою заволодіння зброєю ці об'єднання стають бандою, оскільки в такий спосіб її члени озброюються.

20. У випадках, коли для вирішення питання про належність відповідних предметів до зброї, а також питання про їх придатність до використання за цільовим призначенням потрібні спеціальні знання, у справі необхідно призначати експертизу, яку слід проводити у відповідних експертних установах. Для вирішення лише другого питання достатньо участі спеціаліста.

Необхідно мати на увазі, що банда може бути озброєна і гладкоствольною зброєю.

21. Роз'яснити судам, що дії, які полягають у незаконному заволодінні вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями, їх придбанні, виготовленні, ремонті, або в незаконному заволодінні радіоактивними матеріалами чи їх придбанні, або у виготовленні, ремонті холодної зброї, вчинені з метою організації банди, а також аналогічні дії учасників уже існуючої банди чи збут останніми зазначених предметів належить кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 257 і ст. 262 або ч. 1 чи ч. 2 ст. 263 КК.

Дії ж учасників банди, пов'язані з незаконним носінням, зберіганням, ремонтом та передачею (один одному) предметів, якими вона озброєна, є складовими елементами бандитизму і додаткової кваліфікації за ст. 263 КК не потребують.

22. Оскільки законом встановлено відповідальність за сам факт організації банди, то особа, яка була одним із її організаторів, визнається виконавцем злочину, передбаченого ст. 257 КК, навіть якщо вона у подальшому не брала участі в діяльності банди.

23. Участь в озброєній банді слід розуміти не тільки як безпосереднє здійснення нападів, але як сам факт вступу особи до неї чи вчинення будь-яких дій, спрямованих на створення сприятливих умов для її функціонування (надання транспорту, приміщень, здійснення фінансування та матеріально-технічного забезпечення, постачання зброї, підшукування

об'єктів для нападу, зберігання зброї, злочинно набутого майна, коштів тощо). Проте у будь-якому разі участь у банді (як форма бандитизму) обов'язково передбачає членство особи у цьому об'єднанні, яке набувається шляхом вступу до останнього. Вчинення зазначених дій особою, яка не є учасником банди, належить розцінювати як пособництво у бандитизмі.

24. Нападом озброєної банди є дії, спрямовані на досягнення злочинного результату шляхом застосування насильства до потерпілого чи створення загрози його застосування. Такий напад вважається здійсненим і в тих випадках, коли члени банди не застосовували зброї, яка перебувала у їх розпорядженні.

25. Участь у вчинюваному бандою нападі може брати й особа, яка не входить до її складу. Проте дії такої особи можна кваліфікувати за ст. 257 КК тільки в тому разі, коли вона усвідомлювала, що є учасником нападу, який вчинює банда. Якщо ж зазначена особа не брала безпосередньої участі у нападі, а лише якимось чином сприяла його вчиненню, її дії слід вважати пособництвом.

Особи, які не були учасниками банди і не усвідомлювали факту її існування, але у будь-який спосіб сприяли вчиненню нею нападу, несуть відповідальність за злочин, що охоплювався їхнім умислом.

26. Суди мають урахувати, що ст. 257 КК, яка містить законодавче визначення поняття бандитизму, не передбачає ні якихось конкретних цілей вчинюваних бандою нападів як обов'язкової ознаки складу цього злочину, ні відповідальності за вчинення її членами під час нападу злочинних діянь, які утворюють самостійні склади злочинів (крім відповідальності за організацію банди, участь у ній та у вчинюваних нею нападах). Тому в таких випадках судам належить керуватися положенням ст. 33 КК, згідно з яким за сукупності злочинів кожен із них підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини КК.

27. Визнати такою, що втратила чинність, Постанову Пленуму Верховного Суду України від 7 липня 1995 р. № 9 «Про судову практику в справах про бандитизм».

Навчальне видання

МИТРОФАНОВ ІГОР ІВАНОВИЧ

ПРИТУЛА АНАТОЛІЙ МИХАЙЛОВИЧ

СПВУЧАСТЬ У ЗЛОЧИНІ

Навчальний посібник

Українською мовою